

Županjski zbornik

Županja 1967.
Matica hrvatska

Klasništvo:

*Sljiza Lerić
Županija*

ŽUPANJSKI ZBORNIK

KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
NAUKA
EKONOMIKA
DRUŠTVO

Uredio: STJEPAN GRUBER

ŽUPANJA, 1967.

Izdavač: Ogranak Matice hrvatske, Županija

GRADSKA KNJIŽNICA
ŽUPANJA

Inv. br.: 77 864

Sign.: ZAV

ZUR

Likovni prilozi:

Ante ABRAMOVIĆ: Slavonke (ulje)

Sonja KOVAČIĆ: Portret majke (ulje)

Tri gracije (ulje)

Mihajlo ŽIVIĆ: Pastir (sadra)

Rudolf ŠVAGEL-LEŠIĆ: Portret Z.O. (sadra)

Jovan GOJKOVIĆ: »Čardak«, danas Muzej (crtež)

Bogoljub ŠTENGL: Radnička čitaonica 1919/20 (crtež)

Dajući javnosti ovaj Zbornik izvršujemo zadatak koji je trebalo davno već izvršiti.

U poslijeratnom svom razdoblju, po oslobođenju, i u novim socijalističkim uvjetima, Županja je doživjela upravo nezamisliv uspon u ekonomskom pogledu: Od gotovo posve seljačkog mjesta razvila se u jak industrijski centar. Usporedo s njim preobražavali su se i poljoprivreda i poljoprivrednici: kopače zamjenišu traktori, žeteoce kombajni — industrijalizirala se i zemljoradnja. Sve je to znatno utjecalo na broj i sastav pučanstva, na preorijentaciju i metode njihova rada, način privređivanja, na stare navike i mišljenja, na način života i životni standard. Od zaostalog kraja postao je gospodarski razvijen kraj. Iako je usporedno s ovim razvojem znatno učinjeno i u prosvjetnom pogledu, te su danas u Županji i općini svugdje osmogodišnje škole, a u Županji dvije — tri škole drugog stupnja, mnoštvo školovanih visokokvalificiranih i kvalificiranih stručnih radnih sila, — ipak u pogledu zavičajne kulture daleko zaostajemo ispred drugih susjednih općina — a to treba što prije stići. Nasuprot osamostaljivanju u ekonomskom pogledu — gdje sa sretnim usklađenjem industrije i poljoprivrede sve više nalazimo svoj vlastiti put — u kulturnom pogledu, u duhovnoj nadgradnji, valja uložiti još mnogo nesebičnog i ustrajnog rada da bi se stvorila neka zajednička svijest, volja, duh i akcija; da se i u tom pogledu osamostalimo i pojačamo svoj opći razvoj i uspon. Kulturna fizionomija nekoga kraja ne može se uvoziti izvana, niti ni u tom pogledu možemo biti čija »ispostava«: ona niče u događajima i vremenu na vlastitom tlu i kod vlastitih ljudi, — ona je samonikla, autohtona ili je — nema. Nekada je bačeno prvo sjeme, samo ga valja očistiti od zaborava, dati mu zraka i njege da ponovno izraste i procvate. Na sreću: baza, tradicija, postoji. Postoji razmjerno bogato kulturno naslijeđe iz prošlosti i na književnom i naučnom polju, u muzici i likovnim umjetnostima: njihovi pregaoci iznijeli su na svom srcu svoj rodni kraj; iz njihova djela struji spontana velika ljubav i privrženost svom zavičaju, a ta čuvstva treba presaditi i prenijeti na današnju generaciju na kojoj leži i ovaj kulturni zadatak. Poneki su dali svoj obol ne samo ovoj našoj zavičajnoj kulturi, svom kraju i narodu, već su svojim stvaralaštvom prerasli do općeg i svjetskog značenja. Ovdje ih samo dje-

lomično prezentiramo u nadi da naš trud oživljavanja ove tradicije neće biti ravnodušno primljen. Književno i naučno stvaranje nije samo emotivne prirode već je i intelektualno proživljavanje i produbljivanje životnih problema i kompleksa koji nas okružuju i u kojima djelujemo kao kreativni pojedinci ili društvena vrijednost, stvaralac.

Okupiti sve ove žive snage i usmjeriti ih u nastavljanju i razvijanju kulturne nadgradnje u svestranoj izgradnji socijalizma ovoga kraja — zadaća je ovog Ogranka Matice hrvatske. On poziva na suradnju sve kulturne radnike koji ovdje žive, koji su ovdje rođeni ili bilo kako vezani s ovim krajem — da se priključe ovoj akciji i prionu poslu.

Na kraju zahvaljujemo svima koji su nas potpomogli suradnjom i pomoći da je ovaj Zbornik mogao u štampu. Ne bio on zadnji.

OGRANAK MATICE HRVATSKE
ŽUPANJA

IZ KULTURNE BAŠTINE

MATIJA ANTUN RELJKOVIĆ (1732. — 1798.)

IZ »SATIRA«

*Kada Turke cilo odtiraste,
Slavoniju opet posidoste,
sve od onda ona se upravlja
i na novi običaj postavlja . . .*

— — — — —
*jedan drugog da čovik pomaže,
jer on veli da jedno kraljevstvo
ili kako drugo prijateljstvo,
il grad koji ili varoš budi,
ili selo ili kuća ljudi,
mora složno uvike raditi,
nit' se linit, niti hinaditi.*

*Jer tkogodir općinu izdade,
onaj svaki neka dobro znade
da se i sâm u tom izdaje
pak se posli, ali zalud, kaje.*

(1762.)

Matija Antun Reljković, prvi od slavonskih pisaca-svjetovnjaka, približivši se narodu rođenom njegovom ikavštinom, pisao je u duhu prosvjetiteljstva »na pouku i korist narodu, netom od Turaka oslobođenoj, opustošenoj i zaostaloj Slavoniji«, hotеći seljaka uzdići na viši stupanj u humanom, kulturnom i gospodarskom pogledu. U istočnoj Slavoniji proveo je u službi 30 godina, a u županijskom kraju 20 godina: u Šamcu, Bošnjacima i Babinoj Gredi. U Bošnjacima mu se god. 1768. rodila i kćerka Marija, u Šamcu pisao je svoju Gramatiku, a u ovim našim mjestima pripravljaо je i drugo izdanje svoga Satira »od prvih pomanjkanja očišćen« i koncipirao nova filozofsko-moralna djela koja je kasnije štampao u Osijeku. Stihove njegova Satira privolio je ovdašnji polupismeni narod poput narodne pjesme, prenoseći ih od starijih na mlađe — sve do naših dana. Nema sumnje da prema tome Reljković pored općeg značenja za književnost cijele Slavonije — posebno za ovaj kraj predstavlja temelj književne tradicije — zato s njim i počinjemo ovaj Zbornik.

MATO TOPALOVIC (1812. — 1862.)

»... samo poslenost i dobra volja ljudih u stanju jest podignuti padšu Domovinu, ti su samo kadri podupret ju, utverdit ju, usrećit ju. Ja nemogu drugo, nego zavapit tužnoradostnim glasom:

*Ilirio! kamo sreće tvoje,
Kad bi svaki koi Ime svoje,
Ime Majke, i sve što imaju
Od tebe mi jedino primaju:
Kad bi, rekoh, zahvalni ti bili
Kada tebe nebi se stidili
Kad bi tebe svojski pomagali
I vitežki za te se hervali:
Kako l' bi se berzo proslavila!
Na sve strane milo procvatila
Ilirio! al bi sretna bila!!«*

(1839.)

»Slabo bi se bilo širom naroda izvelo što se u Zagrebu zasnovalo (hrvatski narodni preporod), da nije bilo u provinciji vrijednih nesebičnih duša koje su — kao neki povjerenici zagrebačkog vodstva — osnove njegove preuzimali i provodili, što je riječ »zborom i tvorom«, bez svoje koristi, bez svoje lične slave; takav je dobrovoljni povjerenik eto bio i Mato Topalović«. (V. Dukat)

Topalović je jedan od najznačajnijih slavonskih »Iliraca« - preporoditelja. U Gradištu je živio i djelovao svojih zadnjih 7 godina. Tu je umro i pokopan god. 1862.

IVAN FILIPOVIĆ (1823. — 1895.)

DOMORODNA UTJEHA

*Domorodci, što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli;
Što ste mukom umuknuli,
S koje tuge i nevolje?*

*Taj blaženi dan će doći;
Doć' će, braćo, doć' će skoro;
Duh vremena ne ide sporo,
Paz'mo da nas ne zateče!*

*Zato, što se nalazimo
Na ogromnih razvalina'
Prošasnih od godina
Krasnih sanki, krasnih želja?*

*Jer jedino tim mrtvilom
Vječni će nas poraz stići,
A trudom se dadu dići
Opet s praha razvaline ...*

*Da smo bili pametniji,
Pa k tom' da smo manje snili,
Više mudro pak radili,
Sad bi bili cilju bliže.*

*Kukavica mahom drkće,
A muž hrabar, taj se bori,
Dok mu žića baklja gori
Prot' udesu najcrnjemu.*

*Nije vrijeme sad zdvojenju;
Što nij' bilo, to će biti,
Pravda mora pobijediti,
Ma svi vrazi prot' njoj stali.*

*S ničeg hrabar muž ne preda,
Ma sva zloba prot' njem stala,
Ma nebesa na njegov pala,
On se s mjesta svog ne miče.*

*Jošte bog naš stari živi,
Još sokola ima sivi',
Jošte pravde i ovkraj ima:
Zato gore, gore s duhom! (1852.)*

U doba crnog **Bachovog apsolutizma** i ovi nedužni stihovi, objavljeni u tjedniku »Neven«, izazvali su tešku reakciju režima: pjesnik I. Filipović i urednik Mirko Bogović osuđeni su bili na **dvije godine teške robije u lancima**. Zahvaljujući samo sretnoj okolnosti (rođenju u kraljevskoj porodici), ovi teški politički »zločinci« pušteni su nakon pol godine tamnovanja na slobodu. Filipović je i dalje bard našeg nacionalnog otpora i prezaslužan za organizaciju hrvatskog školstva.

ŽIVOT NA TURSKOJ MEĐI

Dne 12. rujna 1805. proglašeno je ovo:

»Budući da je po visokoj odredbi vojska iz Granice izmarširala, tako jest od vis. mesta i od slavne regimente za dojučuća obdržavanja sliedeće uređeno, da se unapridak od svake zle prigode sačuvati more, osobito od one strane i od onakovih zlih ljudi koji ovamo i onamo priskaču.

Od potribe je dakle da ljudi, koji na kordonu na straži stoje svoju dužnost dan i noć nepristance izveršuju, osobito dobro patroliraju i s onostranci među kojima je sada nemir u najboljem prijateljstvu i komšiluku živiti imadu i njima nikakovi uzrok nedati da oni s nama u kavgu dojdu, da onostranci misao nedobiju, budući da su naši soldati izmarširali, na našoj strani kakvu kavgu ili krađu učiniti.

Tako jest uređeno našu Granicu sačuvati da se potribiti glasnici, to jest u Šamcu i u Babinoj Gredi, takija (odmah) postaviti imaju i također u Šamcu a i Babinoj gredi jedna mašala namistiti se imade. Ako bi se dakle gdi kakva buna ili larma učinila, oće se glasnik 3 put opaliti i mašala zažgati, nakoje pucanje i larmu sve što pušku nositi more ovdje se skupiti imade. Iz Sikirevaca pod zapovidima frajta Živića i Markovića, iz Kruševice pako s kaplarom Vuksanovićem u Šamac terčati i onde skupiti se. Šamčani pako također u Šamcu s kapralom Zemunčevićem skupiti se i ondje dalje zapovidi čekati moraju.

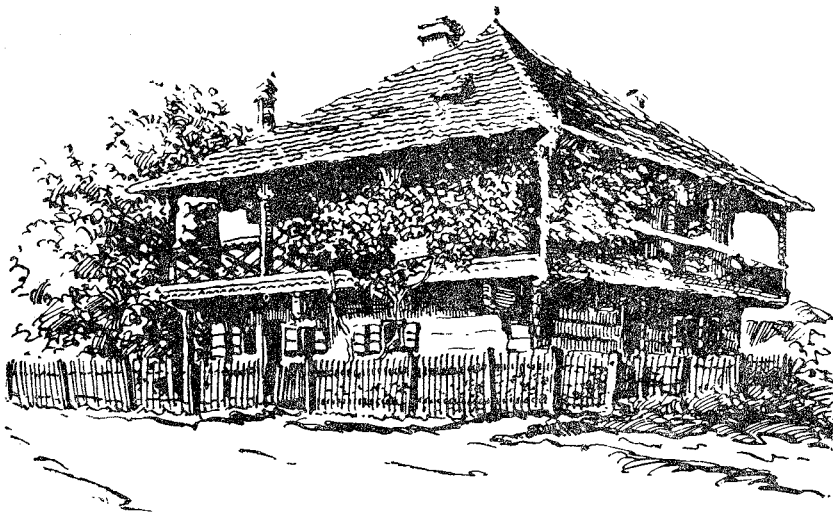
Koji bi se Graničar suprotivio i na larmu neizišao, oće po Kriegsartikulama kako pristupitelj zapovidi i nepošten oštro kaštigan biti. I kada se tako ljudi skupe i potreba bi bila, imade se sila silom raztirati, budući da u takovom događaju svaki sebe i svoje dobro čuvati mora, i dužan jest.

Od sad i u napridak imade se na noćnu stražu još onoliko ljudi koliko je do sada bilo rediti s kojima se uvijek jedan jubl. Unteroff. rediti i koji obnoć nipošto od straže odmaknuti se ne smije; njihova je dužnost cilu noć na sve strane neprestance patrolirati i ako bi gdi na kakovu zlu priliku udarili, jesu dužni sebe i obštinu obraniti. Nijedan graničar da se usudio nije s lovačkom nego dobrom cesarskom puškom i podpunim barutom na stražu doći. Svaki pako koji 20 fišeka nema, imade takove takia namaknuti.

Ako bi pako selo kada na larmu pošlo, imade straža uvijek u selu ostaviti se. Da se pako selo i ljudi bez potrebe ne uzbune, ne ima se nitko usuditi, niti obnoć pušku blizu Save niti u selu izbaciti, na koje seoski komandanti osobito paziti moraju, osobito ovu zapovid od larme stalno izveršivati imaju:«

Kao »glasnik« služio je selu top koji je bio postavljen na zgodno mjesto u selu. »Mašala« je bila usađena na mjestu koje se sa sviju strana vidjeti moglo. To je bio visok drveni stup, omotan do vrha gužvom slame. Na vrhu stupa bila je kapa, tj. mali drveni natkrovčić pun slame. Kad je Krajina dokinuta nestalo je svih glasnika.

Ivan Martinović

J. Gojković: Crtež »čardaka«, danas Muzeja u Županji.

VATROSLAV BABIĆ:

AUS DER K.K.XI. ŽUPANJER COMPAGNIE

*Oj Županjo, mali Carigradu
U tebi se štelovala vojska
Od solare pa tija do Save*
Vatroslav Babić

Bilo je to nekako u vrijeme dokrajčenja slave Napoleonove, kada je ugledao svijetlo božje moj sada već pokojni djed, a u kući veće graničarske zadruge pl. Tomašića.

Njegov djed ili pradjed, Damjan pl. Tomašić, doselio se kao momak u Županju negdje iz Turovog Polja, ponesav sobom svoje plemićko dokazalo ispostavljeno u carskom Beču dne 26. veljače 1662. godine i potpisano od cara Leopolda, a glasilo je na braću Ivana i Pavia i naseljenike, onom istom caru koji je potpisao smrtnu osudu za hrvatskog bana Petra grofa Šubić — Zrinjskog i kneza Krstu Frankopana.

Ispočetka služio je Damjan pl. Tomašić kao sluga u velikoj zadrugi B ć, zaštedio si tokom nekoliko godina par groša a nešto je valjda donio sa sobom iz Turovog Polja — svoje domaje, pak si kupio potkućnicu, dosta veliku, prostranu a i dugačku. Po drugoj predaji njegovih danas živućih potomaka otišao je dobrovoljno u vojsku umjesto unovačenog momka iz zadruge u kojoj je služio te je primio na ruke 50 forinata, a 50 morao je dobiti kad se vrati. Tako je bilo ugovoreno pa je nakon povratka za taj novac potkućnicu kupio.

Bilo sad ovako ili onako — glavno je da je došao do svoje potkućnice. Za ono vrijeme kupovala se zemlja budzašto, bilo je dosta puste, stanovnika malo, a novaca još manje.

Tu si je sagraadio drvenjaru i, jer je bilo u Županji za ono vrijeme ravno 76 kuća, dobije naredni broj 77.

Okučiv se potraži sebi tovarušicu pa, kako je brak bio blagosloven, za kojih 30 godina brojila se kuća broj 77 već među brojniju zadrugu koja je davala caru mnogog kršnog vojaka a potomstvo djeda Damnjana, koji je veliku starost dočekao, sagradi si veliku zidanu kuću.

Malo ne zaboravih još nešto reći. Damjan pl. Tomašić došao je u Županju s perčinom, s kojim je i u grob položen bio, pa govorili po selu da Damjan ima rep na glavi i prozvaše ga »Repaš«.

I dandanas još nazivaju mnogi Županjci Tomašiće »Repaši« — usuprot tome što im to ime nije baš najmilije. U toj, po Damjanu utemeljenoj zadruzi, ugledao je svijetlo božje i moj djed.

Svršio on k. k. Trivialschule zu B. mit sehr guten Erfolge, pak kašnje »Oberschule«. U ono vrijeme vrijedila »Oberschule« više nego danas matura, a »Regimentsschule« više od univerze. Tako je došao županjskoj kumpaniji »als Schreiber«. Imao je rukopis — eh, Bože dragi! »wie gedruckt«. Kadgod se je morao »Bericht erstatten an hoch löbliches k. k. Regiments — Commando zu Winkovze«, dali koncept Schreiberu Antunu (tako se zvao moj djed) da ga »musterhaft rein und ohne Fehler« — načisto prepíše. Da li će se za prijepis upotrijebiti jedan sat ili cijeli dan, to je bilo nuzgredno.

Kada je »Compagnieschreiber« dorastao puški — budne »gemajner« frajt, kapral, firer, kako to već ide »nach der Stufe« i odmaršira kasnije s drugim kameratima — naravno pješke — u zemlju gdje rastu »smokve i pomorance«, u zemlju koja je mnoge Graničare i Graničarke u crno zavila.

Tamo je on »alle möglichen Feldzüge mitgemacht«, mnogog Pijemonteza i druge Talijane naučio što znači ein Grenzsoldat. Od naravi obilno nadaren zdravim razumom, a osim toga — »weil er ein treuer und tapferer Grenzer war«, postane doskora poručnik, a kratko iza toga nadporučnik. Utom dobije upalu očiju te bude »auf unbestimmte Zeit beurlaubt«, a kasnije umirovljen te se — sagradivši si kućicu — stalno nastani u Županji pak je debelih 50 godina, a nješto i preko toga, svoju mirovinu uživao koju je svakog drugog kod kraljevskog solarskog ureda podizao.

Ljutio se što mora Madžarima dati ono para za biljeg a još više što mu namiru mora pop i općina vidirati. Osobito kada je jednom bio načelnikom mlađi seljak, a to je bilo već zadnjih godina njegova života, znao je reći: »ne mogu dobiti svoje krvave penzije dok mi istom kakvi balo kvite ne potpiše.«

Za prvih godina njegova umirovljenja bio je djed još mlad čovjek, visok, plećat, koštunjav. Zdrav kao kremen, kako se ono kaže, mogao si s njim ledinu lupati.

Pri »apetitu« bio je uvijek, — za poslastice nije mario, drugim riječima imao je blažen stomak. Krajina nije bila još razvojačena, jer je trebalo materijala za razbojišta, pa je bilo u Županji zadruga iz kojih je po osam ljudi za vrijeme potrebe izmarširalo.

U jednoj većoj zadruzi traćili svatove pa pozivali i mog djeda. Djed primi ponudu, — sam ga kućegazda zamolio da se ne izgovori.

»Kakvog imadete vina?« zapita djed kućegazdu.

»Iz Bijeloga brda«, odgovori ovaj.

»Takvo piće ja ne pijem«, reče djed, »nego ako hoćeš do dodem donesi mi iz velikog bircuza frtaljče šiljera i ostavi za mene svinjsku glavu.«

»E, pa sve će biti kako želite«, reče zadovoljno kućegazda, pripravan na svaku žrtvu, samo da ga gospodin oberlaćman počasti svojim posjetom. Nije bila nikakova rijetkost za ono vrijeme da se je za ženidbu i udaju na ražnju vrtio brav od jednu i pol do dvije cente. Šume žirom rodile pa bilo te praščadije više nego pijeska u moru. Što je bilo onda velikoj zadruzi i dva i tri takva na ražanj nataći? ili june od dvije godine pod nož okrenuti?

Došao djed u pravo vrijeme na večeru. Stolac, a na njemu položen vanjkuš — jastuk — označivao je mjesto opredijeljeno za gospodina oberlaćmana, a kraj stolca frtaljče rumenike — donešene lih radi »njega« iz velikog »bircuza«.

Čim bi djed zasjeo svoj prijestol, počeo ga nuditi sa svime i svačime, al on ukratko odmrsi:

»Kazao sam već jedamput kućegazdi — frtaljče vina — aha, to je, evo, već kraj mene, a sad mi donesite svinjsku glavu i uz nju nješto salate.« I doniješe je sa obligatnim kukuruznim klipom u raljama. Ali nije mogla stati na običan tanjur nego su morali veću posudu upotrijebiti.

Puši se vruća svinjetina, voda se iz zubi cijedi, a djed je pomalo otkidao i zalijevao. Žurio se nije nego je slagao zalogaje kao zidar ciglu — odmjereno, mirno, lagano. Kada je bio sa cijelom glavom gotov, potrošiv uz to svu u solenki donešenu sol i sitnu papriku, već je bilo i frtaljče na izmaku, a to je bilo obično oko dvanaest sati. Ostatom vina zalije još jedanput, dvaput pojedenu glavu, a oko jedan sat bilo je burence prazno kao da je od bačvara donešeno.

Oprosti se tada s kućegazdom, kumom, svatovima, pa kao što je mirno, odmjereno i lagano svoju porciju »smrskao«, isto tako — mirno, odmjereno i lagano — otputi se kući.

Bivalo poslije više puta da su ga zvale bolje krajiške zadruge u svatove — išao je dakako kom je htio — u poštene kuće samo ali frtaljče šiljera i svinjska glava ostalo je nješto obligatnoga.

Kako sam ostao u trećoj godini siročić bez oca, uzme me djed pod svoj krov, te me je uz pripomoć svoje gazdarice, koju sam tetom nazivao, i odhраниo.

U ono blaženo vrijeme bilo divljači na svakoj njivi, na svakom koraku. Za lovnu kartu nije se znalo, porez na pušku nije nitko plaćao, a psetarina, pasja marka, medalja, što li je, — za to nije nitko znao.

Tko je bio željan divljači: — štuc ili dvocjevku na rame, pa hajd u polje, šumu, guduru, i evo jeftinog mesa, ako iole imadeš zgodno oko i umiješ pušku s nišanom sastaviti. Moj djed bio strastan lovac. Svoju dvocjevku držao je u redu kao ogledalo, a vjernog psa »dudaša« pazio i milovao. Kad se s dudašom u lov ide, ne vraća se prazne torbe kući, svaka mu dlaka žutog ockina vrijedila. Već mi je bilo oko šest godina kada me je djed na silne molbe počeo sa sobom u lov voditi. E, radosti dječje, kad dudaš krene zeca, pa ga djedu na pušku natjera — plane dvocjevka — katkad jedamput, rjeđe dva-put, a zec se valja u krvi.

Otišao jednom djed u lov po podne a došao kući bez dudaša. »Gdje je dudaš?« zapitam ga.

»E nesreća, naklao ga u polju bijesan pas, pa sam ga morao ubiti«. Prolio sam za dudašom više suza nego da bi nam krava parnula, a kako ne bih? bio dudaš pametan samo nije znao govoriti.

Dobio djed malo iza toga od jednog graničara seljaka psa »šarka«, bio je brži od dudaša, ali njegove pameti nije imao. Trčao je za zecom, lisicom, za svakom divljači, ali nije znao na pušku natjerati kao dudaš.

Bilo u to doba umirovljenih krajiških oficira u svakom većem mjestu po jedan, po dva, po nekoliko. Više puta znali se umirovljeni oficiri iz Županje i okolice sastati kod djeda na zajednički lov, koji je bio redovito u Županji kao središtu okolice i kumpanije. Prije dvanaest sati u podne došli koji pješke, koji na kolima, ručali kod djeda, pa poslije crne kafe nabili svoje »duplonke« vorder - lader«, jer ostraguše nisu onda poznate bile, pak sve dva po dva ganz militärisch krenu u koji od odabranih hatara: Velike livade, Dubrave, Vjeroštak, Vragorilo, ili kako su već odlučili s obzirom na dobu godine, jer je

zec jedamput u kukuruzima, drugiput na strnjaku, treći put opet na oranju, — a to dobar lovđžija mora sve znati da ga može lako naći.

Dapače, ako je kiša oko pol noći padala — pred zoru i tako dalje, — na sve se to mora paziti jer je inače lov uzaludan.

Ja molio i namolio, pa povedoše i mene. Bio četvrtak, a škole nije bilo. Sjećam se svih lica kao da ih danas gledam. Tu je kapetan iz Gradišta — Ferdo Varnica, oniska ali plećata ljudina, gustih brkova simpatična lica, a vazdan pun riječi kao patka fišeka, — Lacman D...ć, pa oberlaćman Mata Jemrić iz Bošnjaka, živa slika i prilika kapetana Varnice — uvijek pripravan da zapjeva:

*Saki dan — saki dan
moram vince piti,
kulko tulko, kulko tulko,
moram pijan biti!*

Kapetan Martin Petković, obraštena široka lica bradom, a obrve je imao — e mnogi bi čoso, ma bio i na ministarskoj stolici, bio zadovoljan da su mu takovi brkovi. Dugonja od dva metra, k. k. Stabsfeldwebel in Ruhe-stande, Vincetić iz Štitara — i još njih nekoliko kojima sam već imena zaboravio.

Nismo daleko išli — lovilo se dva — tri kilometra oko sela u hataru Velike livade. Natukli divljači i za sebe i za dobre prijatelje, a sve za najviše dva — tri sata.

Na stanu djedakovih rođaka vrtilo se prase na ražnju, a u omašnom kotlu kuhao se paprikaš. Oko pet sati ili nešto prije stigismo na stan pa odmah svi odložiše puške te sjedoše uz već prostrt stol.

Stanar izvuče iz bunara uhlađenu šljivovicu kojom si penzioneri udariše temelj za bolji apetit, a malo zatim dođe paprikaš na stol, pa odmah potom omašan odojak od blizu pol godine.

Da ne bude stol bez vina, zato se je već pobrinuo Jemrić, a da bude slađe i pitkije spustio je još prije lova omašno bariło na jedeku na dno bunara, kojeg su teškom mukom iz dubljine izvukli.

Ej veselja, mili Bogo — naravnog, ne naduvenog, iskrenog, bujnog. Kapetan Varnica vodio je i sada kao i obično glavnu riječ, a oberlaćman Jemrić svaki čas počeo svoju:

*»Saki dan saki dan
moram vince piti...«*

U najbujnijem toku veselja zaintači najedamput Varnica svojim »kriegs-kolegama« da nijedan ne bi znao egzercirati kada bi morali ponovno na vojsku krenuti. Znamo, — nismo zaboravili, odgovoriše drugovi.

Hajde da vidim!

»Antretten!« poviče Varnica, a svi se staviše s nabijenim puškama pred njega. — Habt acht, rechts um! — Marschieren — Marsch!

Ide sve kao po loju, a kapetan začeo oponašati manjkajućeg bubnjara svojim gromkim glasom: »Tramta — tramta — ramta, tamta« da je sav okoliš odjekivao. Companie — halt! Vorwärts front! Hoch an! — Feuer! . . . i prasnud desetak pušaka kao jedan top.

Abtretten! — dovrši Varnica, a tutnjavu pušaka zamijeni glasan cilik čaša i vesela pjesma.

Jedva su svršili prvu kiticu, a Jemrić začu svoju staru:

*»Saki dan, saki dan
moram vince piti . . .«*

Prije rastanka bilo i bacanje šešira u zrak te gađanja u nje. Varnica prošetao šešir Jemriću, pa mu se još i nasprdao:

»I onako ne vrijedi više od jedne četvorke (četiri stara novčića), bar ćeš već jedamput tu košnicu novom zamijeniti.«

I nije bilo uvrede — riječkanja, prepiranja, sve je teklo kao po loju.

Ja sam uživao deset rajeva i u svojoj djetinjoj duši željno mislio na čas kada ću i ja moći jednom pušku na rame objesiti — dopalo mi se lovačko veselje.

Otišao sam kasnije trbuhom za kruhom, pa kada sam se vratio bio je moj djed već pobijelio, a svoja široka i ravna pleća počeo je sagibati, stario je, ali je bio zdrav i uvijek pri apetitu.

Stari graničarski oficir — ratni materijal bečke kamarile, — postao je sada vatren Starčevićanac. To se je ovako dogodilo:

Držao je sušačku »Slobodu«, za onda slabo ili nikako rasprostranjenu po Slavoniji. Čitao djed danas, čitao sutra, sve više i više, tako da je kasnije pročitao svaki broj od naslova do odgovornog urednika.

»To su prave novine«, — znao je češće reći — »ej, da smo mi Graničari sve to prije znali, — ne bi bili odiskona »kanonen futeri« nezahvalne Austrije.

Došli u to i prvi krajiški izbori, a moj djed znao je češće reći da bi najvolio dati svoj glas Anti Starčeviću.

»Das ist ein Mann am Flecke«.

Imao sam dosta prijatelja koji su me pohađali, djed je rado k nama dolazio, osobito kada smo zapjevali koju od novih davorija: »U boj u boj«, — »Pojmo pjesmu«, »Oj sinci Zvonimira« i druge. Pomladile su ga, i da ga nisu »časne godine« smetale, otišao bi s nama onako oduševljen i na mali mladenački »lumperaj« kojeg smo pokatkada upriličili i koji je znao pokadšto i preko vremena potrajati. U takvim prilikama, kada se je s nama našao, znali smo ga moliti da nam priča štogod od svojih ratnih doživljaja.

»E, pa nek vam bude«, — reče.

Prije unovačenja — počne djed svoju staru pripovjetku, bio ja Compagnie Schreiber u Županji. Davno je to bilo. Još se nisu vaši oci rodili, a kompani komandant bio neki kapetan Lucić. Tko mu je tri zvijezde prišio — to je još danas za mene zagonetka, samo znam, da je imao kćer oberštara Pustajića iz Vinkovaca za ženu.

Obersterova kćer, a kapetanova žena, bila vrag u ženskoj koži, samo su joj još rogovi falili. Kapetan je pred njom više drhtao nego pred generalom ili Kriegs-ministrom, pa koliko je bio u svom uredu »velik«, toliko je bio u svojem kapetanskom stanu »malen«. Nije bio pod jednom papučom nego pod dvije. Cijela kumpanija vukla kapetanu, a sva regimenta oberštaru.

Kapetanov starac, oberštar Pustajić u Vinkovcima, dobio — ili može biti — ispeko šljivovice, žute kao zlato, slatke kao šećer, jake kao grom, pa poslao svojem zetu jedan akov neka se nađe što boljega u kući kojom njegova kći komandira.

I strpaše šljivovicu u podrum.

Jedno jutro — spava kapetan u svojem krevetu a u sobu bane nježna polovica kao furija:

»Ustaj, zlo se dogodilo!« zaviče iz sveg grla.

»Što je?« trgne se kapetan.

Kapetanica se stavi u poziciju kao kad se piljarice svađaju, pa podbočiv kukove obim rukama zakriješti:

»Još pitaš šta je? Kakvu imaš stražu, gdje ti je straža? Zar se tako čuva kapetansko dobro?«

»Ma, što je, reci, što je?«

»Obruč puko na buretu, pa sva šljivovica iscurila, a tvoja straža, uh, kakvi kapetan, a kakva straža!«

»Säbel her — cipele, čakšire, sad ćeš, vidjeti čuda!«

Obuče se na vrat na nos, pripaše sablju, pa pred kumpaniju koja je kraj njegovog stana odmah bila.

»Gdje je straža? ... Antretten!« poviče kao bez sebe.

Straža od nekoliko momaka stavi se pokorno pred kapetana.

»Martine! ti ćeš primiti dvadeset pet, Bartole, ti ćeš u rešt, Mika, ti brundalo ni jedno, ti ćeš u štokhaus, Ivane, ti ćeš...«

Ne doreče kapetan, a Mika koji je poznavao kapetana i njegove slabe strane zapita odrešito:

»A zašto, gospodine kapetane?«

»Z-a-a-a-što« z-a-a-ašto ... još pitaš?«

»Da, zašto?« — ponovi Mika.

Kapetan začu oponašati ženine riječi:

»Zar se tako čuva kapetansko dobro, šljivovica mi iscurila ove noći.«

»A gdje je bila šljivovica?« opet će Mika.

»Gdje je bila? ... u podrumu!«

»Jel' bio podrum zaključan?«

»To se zna, brbljavče, valjda neću tebi dati ključ da ju poločeš.«

»E, pa molim pokorno, gospodine kapetane — kako bi straža mogla čuvati vašu šljivovicu u zaključanom podrumu?«

Kapetan raskolači oči, pa potrepta Miku po ramenu.

»Eto, vidiš našto me ne bi luda žena navela. Nit' ćeš ti dobit batine, niti ti rešt — pa niti ti Mika štokhaus — Abtretten!«

Straža propisno salutira, a kapetan okrene kući.

Drugom jednom prilikom pripovijeda o djed slijedeće:

Svakog tjedna bio jedan dan opredijeljen za raport. Jednom Bošnjačaninu pojela krava njegovog komšije dvadeset kupusnica, pa tuži taj slučaj kumpaniji. Obojica budu pozvana na raspravu.

Kada je red na njih došao zapita kapetan okrivljenog:

»Evo te tuži komšija Aleksa da je tvoja krava njegovih dvadeset kupusnica pojela.«

»Istina je, gospodin kapetan, ali je moja krava bila u šljiviku, a plot od njegove strane...«

»Što brbljaš od plota kad je razgovor od kupusa?« ljutito će kapetan.

»Ali molim pokorno — njegov se plot srušio — bili stupovi truli — a krava ko krava — ode kroz otvor u njegovu bašću, pa nješto pojela, a nešto nagrizla oko dvadeset kupusnica. Ja ću — «

»Ti nećeš ništa — ja ću reći što ću reći,« prekine ga kapetan — »dvanaest batina za štetu.«

»Ali, molim pokorno, ja ću štetu platiti ili u novcu ili u kupusnicama — ja nisam ništa kriv... da nije njegov plot bio porušen ne bi moja krava...«

»Ni riječi više« zagrmi kapetan

»Kapral, ovome odmah odrapite dvanaest...«

»Ali molim, gosp...«

»Čuti — jezik za zube! — jer će biti dvadeset — za svaku kupusnicu po jednu!« grmio kapetan.

Kapral međutim sa svojim dželatima pograbili Aleksu pa mu pred kumpanijom odvale dosuđenih dvanaest a u prisutnosti kapetanovoj. — Nakon primljenog zadnjeg udarca skoči Aleksa — dosele bez ikakvih zlih »konduita«, pa će kapetanu pun gnjeva i srdžbe:

»Ja sam nepravедno dobio batine, a sad idem u Vinkovce da vas tužim regimenti... zbogom, gospodine kapetane!«

Kapetan se na to okrene tužitelju koji je zlorado cijelo vrijeme u blizini stojao i s veseljen Aleksin bol gledao.

»Čuješ Mitre, što Aleksa govori? zar da on mene radi tvojeg kupusa tuži regimenti? Lezi i ti! Kaprale, i njemu dvanaest!«

»Ali gosp...«

»Ništa ali — na klupu s njim!«

Odvališe i Mitru za njegov rođeni kupus kao i Aleksu — dvanaest.

»Tako, završi kapetan, sad se poljubite, pa svaki svojoj kući!

Mitar se kajao što je komšiju Aleksu tužio, a Aleksa opet bio zadovoljan da je i Mitar jednako prošao kao i on, pa nije išao u Vinkovce regimenti. Mitar od toga dana do crnog groba nikada i nikoga nije više tužio, a Aleksa do klegod je Lucić bio kapetanom — obilazio zgradu kumpanijsku kao šijak maltu.

»Pa kako je mogao kapetan onda uopće uredovanje voditi kad kažete da je jedva znao ime potpisati?« zapita ga jedan moj prijatelj.

»E imao je lajtnanta, koji je svršio Verwaltungsschule. Taj je pravio Berichte — Ausweise, ja prepisivao, a kapetan potpisivao. Baš kad je o tome riječ pripovjedat ću vam nješto i o tome.

»Moj kapetan volio češće u lov ići.

Više puta se je dogodilo da je otišao baš na dan kada se raport obdržava.

»Čuješ Antune, reče mi, ja idem u lov danas, lajtnantu sam već kazao kad on napravi Bericht a ti potpiši moje ime, onako kako ti već znaš mene potpisati, neka ordonans ne čeka, nego neka odmah nosi. Samo nemoj zaboraviti »kovrčić« napraviti.

Tako je to u ono vrijeme bilo. — Laćman švabo koji je na silu naučio hrvatski nješto, niti je poznavao narod, niti on njega, izricao osude u ime kapetana, a ja ga potpisivao, pa je prolazio kako tko; njetko kriv dobro, a njetko nedužan zlo — uprav kao na lutriji.

Međutim ni kapetanove osude nisu bile uvijek po »ćitapu«.

Poslije te pripovijetke ostavi nas djed.

Drugom prilikom opet započne o Luciću:

Kupio obrstar Pustajić svojem zetu »Paradesäbel.« Lijepu sabljicu, blista se kao dragi kamen, ne da suncu u sebe gledati. Za dan-dva poslije toga povede Lucić kumpaniju na »Eksercierplatz«.

Pripasao je svoju »Paradesäbel«. Kad su prispjeli na vježbalište poviče glasno: Compagnie — halt! i odmah zatim: Rechts front! pa povuče »od be-
drice corde«. Stane na lijevo krilo da vidi je li »glida schnurgrad«. — E, viju-
gasta je, vidi on, treba ju ispraviti. Njeki se vojnik previše prsima naprijed
povuko, njeki opet pol koraka nazad stoji. Stojeći tako na lijevom krilu, pru-
ži sablju u vodoravni položaj prema desnom krilu, pa poviče:

»Ej, ti u klobuku — malo naprijed! — Ej, ti u telećaku — malko natrag!
Ej, ti s dugačkim nosom — naprijed prsa!«

Kada je nekako satniju ispravio, stavi se pred nju umjući što će dalje
započeti. Prošeće dva tri puta ispred centruma, udarajući svojom »Parade-
säbel« pljoštimice po dlanu lijeve ruke. Kling — začuje se najedamput, a
vidio si gdje kapetan drži balčak sa nešto od prilike trećine sablje u ruci, a
drugi komad ležao u travi.

»Hm!« začuje se glasni poklik iz glide.

Kapetan je bio u neprilici — »malheur«, pa još pred tolikim »gemajneri-
ma«. Još se njetko usuđuje sa glasnim »hm« brundati! Skandal!

Pođe zažaren prema mjestu otkuda je mislio ili čuo da je taj »tuš« došao.

»Tko se je usudio viknuti »hm«? Govorite!

Sve ćuti.

»Lopovi! Tko je kazao »hm«, još jače zaviče.

Još jače sve ćuti. Neće »baka« »baku« odati, pa još k tome šućmurastom
kapetanu.

»Znam ja tko je rekao. Mika, baš ti« — i upre ostatak sablje na njegova
prsa. To je bio isti onaj Mika kojeg poznamo iz priče o iscurjeloj šljivovici.
Kapetan je u istinu pogodio, jer je baš Mika glavom taj zlosretni »hm« kroz
nos ispustio.

»Nisam, gospodine kapetane, — molim pokorno — gdje bih ja...«

»Lažeš kao pas! . . . , baš ti i nitko drugi!«

»Nisam, gospodine...«

»Kažem ti da lažeš!« Ali znaj, tu sablju nisi ti meni kupio, nego oberster
Pustajić, pak će kupiti drugu, pa ubij se od muke, kažem ti kupiti će drugu!«

Turi potom ostatak sablje, više nalik na običan veći nož, nego na sablju,
u korice, pa poviče:

»Compagnie rechts um! — Marschieren marsch! «i odvede ju u selo pred
kompanijsku zgradu gdje je bio »Abtretten« — i stvar je tadašnjeg dana bila
dokrajčena.

A što je bilo s Mikom? — zapičamo. Ništa — reče djed — kapetan je mo-
rao puno toga od Mike podnašati. Znao on za razne kapetanove tajne, bio mu
je u njeku ruku u njekim delikatnim stvarima »pravim tajnim savjetnikom«,
pa da mu se ne zamjeri — mogla bi štogod gospođa kapetanica dočuti . . . a
k tome još oberštarska kćer . . .

Lucić nosio poslije jedan - dva mjeseca opet Paradesäbl. — za komande
povlačio ju iz korica, ali nikad nije njome po dlanu udarao, nije se bojao što
bi mu pukla, ta Pustajić bi kupio i treću i četvrtu i petu, ali se je bojao da
se Miki ne desi prilika i opet iz glide »hm« zagudi.

Jednog dana poslije te pripovijetke pozvao ja prijatelje na »čašu vina«.
Pijuckali smo pomalo a i pjevali. Baš smo dokrajčili pripjev »trajna nina
nina« od pjesme »Maricice dušo — ća mi se sanjalo«, a dvo djeda među nas.

»Veselo, veselo, djeco, pozdravi nas djed, pjevajte dalje i ja sam u vašim godinama pjevao.«

Poveselismo se njegovu dolasku, uvjereni da ćemo i opet čuti koju »Aus den guten alten Zeiten.« Djed bi rado čuti pjesama a mi opet željni priča.

Moradosmo najprije otpjevati: »U boj, u boj«, a tada nastavi djed:

Poslije Lucića bio Compagnie — commandant kapetan Bukarica. Es kommt nichts besseres nach — tako se obično kaže, a tako je i ovaj put bilo.

Netko u nečem uživao, a Bukarica najvolio vidjeti lijepo izvezene skute, ali ne na plašilištu na vrane u kukuruznom polju nego na živom stvoru, — dakako mlađe dobe, pak još kad su bile »podkasane«. Kao što je Lucić imao svojeg vjernog »Geheimrata« u osobi frajta Mike, tako se i Bukarica poskrbio da ne ostane bez takve robe. Bukarica je bio rastrešen, njegov »vjerni« još rastrešeniji, — kapetan bio nagao, Adam još nagliji. Šef kumpanije svoje glave, a »izabrani« što si je utuvio u čuturu, ne bi mu ni medvedgraski top iz glave izbio.

Donio »vjerni« jedno jutro Bukarici fino naviksane čizme, otvorio sobu i stavio ih kraj vrata. Oblači kapetan prvu čizmu a mlada snaša u potkasanim plavim i crvenim tiftikom izvezenim skutima prođe kraj kuće. Prozori bili širom otvoreni — lufirala se soba. Taman prva čizma na nozi a Bukarica uoči prolazeću snašu. Priđe žurno prozoru pa ju je pratio znatiželjnim očima dugo, dugo, dok nije zašla za crkvu i vidu mu se umakla.

Pusti grozomorni uzdah — bio je neženja, pa priđe vratima i spazi jednu čizmu.

— Adame, Adame! stane vikati što ga grlo nosi,

Adam dojuri — zna, Befehl.

— Lopove, pustajio, ti si ukrao jednu moju čizmu. Evo jedne, a gdje je druga? Govori, govori! Adam nije bio kradljivac, pa ga kapetanove riječi ljuto uvrijedile. Zažali se, ali u isti mah spazi jednu čizmu na kapetanovoj nozi i oštro odvrati: »Budalo luckasta, zar ne vidiš da si ju navuko! zar sam spao na to da kradem tuđe tralje!«

Kad se Adam razljutio, osobito ako je bio u svom pravu, kazao je i obrštaru ti, ma mu se glava s ramena otkotrljala.

Pogleda kapetan »kao paun« svoje noge i vidi da je jedna čizma navučena, a druga stoji kod vrata.

— No, — no, — no, reče Adamu, pa ne moraš odmah vikati, nisam gluhi. Zar ne možeš mirno reći što imaš!

Bilo je takvih upadica između Adama i kapetana češće, skoro svaki dan, ali kao što su »oni gore« trebali svoje vjerne graničare, tako je i Bukarici trebao Adam, pa zatvarao svaki put po jedno oko, a po potrebi i oba.

Sad mi zapjevajte jednu »našu«, pak ću vam reći još jednu o Bukarici.

Pošto smo djedovoj želji udovoljili, nastavi on dalje:

Gdje je sada magazin parobrodarske stanice, bila je njekoć »Skela«. Tu se je obavljala trgovina između Bosne i Granice.

Skela je bila pokrivena drvenim krovom i sa strane daskama opšita, ali samo do polovine odozdol, dočim je druga polovina bila otvorena. U skeli bila tri razgratka također do polovine opšita daskama. Svakog tjedna bio je stanoviti dan opredijeljen za pazar. Pregradak (odjel) od Save, namijenjen

je za Bosance koji su donášali bibe (pure), živad itd. za prodaju; sredina služila je za »službeno osoblje«, a treća prostorija za »naše«. Tu su došli oni koji imaju što prodati Bosancima ili od njih što kupiti. Jedan ili dva trgovca — više ih nije ni bilo u županji — donijeli rudice, vunice, pamuka i druge za ono vrijeme tražene robe, pa je tako započelo trgovanje ovaj puta u prisutnosti kapetana Bukarice.

»Hej, konšija«! (umjesto »komšija«) zapita Bosanac domaćeg trgovca, uprvši prstom u željeni predmet: »Pošto je ona pakla rudice?« — Toliko i toliko, odvrati ovaj, a jedan od drugog bili su udaljeni bar 5 današnjih metara.

Kada se pogođe primi prisutni »latov« (carinski službenik) u srednjem odjelu nalazeći se od Bosanca pare, opere ih u priručnoj posudi, punoj sirćeta, pa ih uruči trgovcu. A isto tako obratno; kad koji od »naših« štogod od Bosanaca kupi. Tako to teklo i kad je pazar bio sasma gotov, umjesto današnjih »Desinfektionsmittel« zatvore dvije naše pazardžije u posebne prostorije, malu stražicu kraj »skele«, pa ih dobro okade konjskim ili goveđim kopitima, da su kihali kao da im je pun nos debrecinske paprike natrpan. Bosanci su se naravno neokađeni morali odmah na čamcima »prijeko« vratiti.

Kako rekoh, taj dan bio i kapetan Bukarica prisutan. Penzionirac ili Stations — Commandant iz Gradišta poslao u isto vrijeme jednog seljaka da mu dovede iz županijske mesare potrebno meso.

Taj je brzo svršio posao, pa kako je čuo za »skelu«, a nikada ni skele ni županje vidio nije, ode po svojoj nesreći da si pogleda pazar, Turke, robu itd. Bio je u vratu »nervenschwach«, pak je svaki čas glavom poklimavao, kao da se klanja, a tom bi prilikom svaki puta i namignuo.

Gleda nedužnik Turke, njihovo šareno odijelo, čudi se turu, čalmi, pazaru, pa klima glavom i nehotice namiguje.

On gleda Turke, a Bukarica njega.

Što ovaj više gledajuć Turke glavom klima, sve se više pobuđuje sumnja u kapetanu da je to »pravi švercer«, današnji kriomčar.

»Blagoslov ti tvoj švercerski!« izdere se najedanput Bukarica na njega. »Tu si došao ugovarati, tu ćeš preda mnom još glavom klimati i namigivati! Kapral, odmah ovamo, odvali mu dvanaest vrućih!«

Ali molim, gospodin kapetan, ja to uvijek tako, ne poznam ja nikoga, nisam ja švercer.

»Lezi! Držite ga«, zapovjedi kapetan »baš zato što ti uvijek tako.«

Sila Boga ne moli — odrapiše mu ni krivu ni dužnu apoštolski broj.

»Hvala, gospodin kapetan, nisam ja tu ni trebao, završi siromašni Gradištanac koga je majka narav nadarila jednom manom da je uslijed slabih vratnih živaca morao preko svoje volje glavom klimati, pa je to bilo dostatno da primi dvanaest onako na dar, onako kao kum od prikumka.

— Ta to su bili zaista vraški odnošaji, reče prijatelj Stevo, kojega smo mi između sebe »Luka« zvali.

— Tako je to bilo onda. Prije se udaralo po »turu« sad nas miluju po »kesik«, potvrdi djed.

Tako je to više puta bilo kad je djed pripovijedao razne doživljaje.

Zao mi je da nisam onda sve pobilježio, ovako se sjećam samo pojedinih priča.

— Imali smo, začé opet, jednoć doktora koji je kasnije za razvojaćenja Krajine dobio tituluš k. k. Oberwundarzt dakako »in Pension«. Bio je rodóm Švaba, a veseljak, eh, rijetkost je to danas u ovim zlim godinama! Bio je u društvu i za šalu i za pjesmu, a kako je hrvatski govorio može se naslućivati po pjesmi koju je rado ovako pjevao:

*Koro koro vizogazi,
Trako moje talekozi,
Talekozi met korama,
Fene ljupav meće nama.*

Tako je on pjevao: »Goro — goro visoka si«, a na sličan način i druge hrvatske pjesme. Imao je nos kao najveća bugarska »flajš-paprika«. Obješenjaci znali, kada je doktor s društvom došao budi u gostionu budi u privatne kuće, — hotimice isposlovati da dođu najmanje čaše na stol, — naravno sve jednake. Doktor bi odmah svoj »separatni votum« podnio:

»To je malo čašo, to je malo čašo — tu moj nos nemore nutra zdat, sa mene trepa veligo čašo — sa moj kupferberg«.

Nije bilo ni godinu dana iza razvojaćenja Krajine, kada smo dobili namjesto u Županju, kamo spada, u selu Bošnjacima »K. k. Bezirks — Gericht«. Prvi bošnjački sudac bio je Vladimir pl. Gvozdanović, pa i doktor tamo stanovao.

Razboli se jednom sudac, dobije vrućicu, pa hajde trći po doktora; nađu ga sjedeći pri svojoj »holbi«.

»Hajdete brzo gospodin sucu!«

»A šta mu je?«

»Bolestan je — jako bolestan«.

»No, — ago je gospodin sutac jaći ot polesti, ostravit će, ago je polest jače ot njeka — mora umreti«.

I počé laganim korakom u sućev stan, jer mu ne znam koja po broju holba« nije dopuštala brzo ići.

Ćim ga je sudac ugledao pomisli u sebi: »Jedna šljiva i ta pušljiva«, nu utješi se odmah sa poslovicom »u nuždi vrag i šunegle jede« pa se predade nekim povjerenjem predstavniku medicinske znanosti.

No, gago je? zapita doktor.

»Zlo — groznica«, odgovori sudac.

»No fidić ćemo ždo rati puls.«

Turi obje ruke pod jorgan, malo zatim odmah reće sucu utješljivo:

»Ništa slo — ein kleiner »Rausch« — čašu vruće, jake crne kafe — sve će biti dobro«.

»Ma Bog vas ubio, kakvi »Rausch«? nisam dva dana vina ni okusio — po ćem poznate da imam »Rausch«?

»Ma, eto puls kaže.«

»Ali još niste ni opipali moju ruku«, sav će u ćudu sudac.

Doktor izvuće obje svoje ruke ispod jorgana i gle ćuda — desnom rukom držao je još uvijek vlastitu lijevu ruku i bilo opipljivo, misleći da drži sućevu. Nasmijali smo se od srca ovoj pripovijeci, ali kada se uzme u obzir da medicinska znanost u ono vrijeme nije stajala na tolikom stupnju visine kao danas, mora se onaj mali »peh« gospodinu doktoru oprostiti.

Kada je već razgovor o »doktoru« preći ću preko djedovih anegdota pak ću priopćiti nešto o njemu iz moje dobe.

Ima tome već nješto preko »vrtalj« stoljeća kada je županjski kr. kotarski liječnik, također diplomirani Oberwundarzt dobio dvomjesečni dopust i otišao u kupke da poremećeno zdravlje oporavi. Zastupao ga za vrijeme odsutnosti stari, također diplomirani Oberwundarzt... ali iz Vinkovaca. Naš i zastupajući doktor bili stari Kriegskameradi pa se bošnjački doktor preseli u Županju da mjesec-dva dana proboravi s vjernim drugom iz mlađih dana. P... a udari svoj glavni stan u gostioni kod »Zelenog drveta« Tamo je dočikao pacijente, tamo je pravio službena izvješća, tamo mu je bio Amt i Hauptkvartir. Mogao si ga uvijek naći ili u njegovoj sobi ili za velike sunčane žege u »Lusthausu« bašče kraj omašne krigle piva a na večer redovito u društvu »Leibarzta«. Ja sam to vrijeme izbjegavao svako drugo društvo pa sam negda sam a negda s drugima zalazio navečer k »Zelenom drvetu« u Hauptkvartir zamjenika kr. kot. liječnika, ja još ne punoljetan i u društvu sedamdeset godišnjih starkelja, da čujem koju pametnu. I čuo sam puno toga. Stari P.... bio je na večer već dosta raspoložen, pa je svaki čas zapjevao:

*Niti biskup, niti papa,
nit njihova svijetla kapa,
ne mogu mi zabraniti
da ja ne smijem vina piti.*

A naš posjednik »Fleisch paprike« otpjevao mu je redovito na nekakom njemačkom:

*Wier sitzen und trinken
alle fröhlich beisammen*

P...a začeo pripovijedati kako je jednom prepisao bolesniku pilule. U receptu određeni kvantum imao se je razdijeliti na dvadeset pilula, ali se je zabunio pa je jednu 0 ili 00 više napisao. Apotekar napravio pilule i kad je on pohodio pacijenta vidi gdje se ovaj muči s gutanjem pilula koje su bile velike kao Böhmische Zwetschkenknedle. Naš ga odmah presječe u daljnjem pripovijedanju pa ga utješi:

»Tröste dich lieber Freund, das ist mir schon öfters passiert«.

Naravno, danas su utezi po metričkom sustavu udešeni i to se više ne može dogoditi. Gdje su ona vremena, tko bi onda sve zapamtio — funta 32 lota, rif 28,5 coli, akov 56 litara, carinska funta 27 ili 28 loti, jutro 1600 hvati, šuv 12 coli, oka 63 lota, a danas jedan — deset-sto —, pa sve tako. Danas je svaka mogućnost isključena da se čovjek zabuni, pa da mjesto pilula nalik na krupnu sačnu prepíše njekom kao kukuruzni žganjci.

Tako veli cijeli svijet, a ja kažem: daj Bože zdravlja a oslobodi nas Oberwundarzta i zapapričitih Dorf-apoteka.

Između inih priča sjećam se i ove koju sam od djeda čuo:

Između Županje i Rajeva sela, nekako baš na pol puta, zove se okoliš »Topola« okružen naokolo samom šumom. Tu je bio oveći čardak jer je to mjesto bilo prikladno za kriomčarenje.

U čardaku bilo je više vojnika, a jedan je stajao uvijek pred čardakom na obali kao šilbok. Tu je pazio na sve sumnjivo, a osobito na turske lađe. Ako bi jedek bosanske lađe dirnuo koju našu vodenicu, to je imao šilbok

prijaviti, pa bi svi koji su bili na vodenici taj čas morali ići u Brod »na kontumac« da ih raskuže. Šilbok imao je držati pušku uvijek na ramenu.

— Ja bio jedne noći na šilboku pa pustim pušku nuz noge, jer sam vidio da to i drugi, neki od umora, a neki zbog težine puške čine. Časnik, koji je kordun nadgledavao zabuši me iznenada i opazi da držim pušku protupropisno te me prijavi regimenti u Vinkovce.

Pozvan vojnom sudu budem za tu neopreznost osuđen na 25 batina.

Kad sam saslušao osudu prigovorim joj i kažem da sam »plemenitaš«.

Auditor ustane, te, pošto su mu i drugi to potvrdili, salutira mi i mjesto određenih 25 batina budem na 48 sati zatvora kažnjen.

Plemstvo me sačuvalo ljeskovače.

Tako sam kao »Kaiser-kadet« služio 22 godine s plaćom od 6 cvancika na mjesec. Mala plaća ali mlada krv, pak hoće da se katkada i proveseli. Ej, koliko sam puta za pol cvancika dobro ručao i napio se i još mi je po četiri krajcare ostajalo, koje sam redovito »mojoj dragoj« donio »neka znade da dragog imade«. — Da se nije u Italiji zakuhalo, Bog dragi zna koliko bi dugo još kadet bio? — Odagnaše me o vlastitom trošku »u Modenu« gdje sam postao »laćman« sa 16 forinti mjesečine, koju mi kao »Oberlaćmanu« povisiše na 24 forinta.

Kad sam došao kući iz Italije zbog upale očiju, ozdravim naskoro te primim upravu trnjanske kumpanije. Po plaću sam morao uvijek na kolima k regimenti u Vinkovce i to svakog mjeseca, pa se jednoć poplaše konji, prevrnu kola i ja prelomim lijevu ruku. Dugo sam bio u špitalju dok mi je ruka zacijelila te sam kasnije otišao u trajno stanje mira. Oko 65 ili 66 već sam bio više godina u miru, kad me jednog lijepog dana posjeti general Kopal, naravno u uniformi.

»Lieber Freund — sind Sie Oberl. von Tomašić?«, tako začu general — »ich bin General Kopal« —

Nakon izmjene nekoliko riječi, počme odmah sa »per du« zahtijevajući da i ja njega tako tituliram, »denn wier sind ja Kriegs-kolegen« i razloži mi zašto je došao.

»Ja sam došao«, začu Kopal »da ti javim — da moraš biti kod regruta u Vinkovcima«.

»Ali ja sam zaboravio sve«, kažem mu.

»Ništa to ne smeta — imademo tamo vrsnog stražmeštra, samo mora biti i oficira«.

Befehl je Befehl, odem u Vinkovce. Njeko vrijeme bio i Kopal tamo. A brihtujemo regrute, nješto ja, nješto stražmeštar.

»Lassen Sie jetzt schwärmen« reče general.

Za moje vrijeme toga nije bilo i ja od »schwärmen« nisam ni pojma imao.

Nisam imao ništa pametnijeg pri ruci, nego ukratko odvratim generalu:

»Das verstehe ich nicht, in meiner Jugend habe ich zwar geschwärnt, aber jetzt geht es nicht mehr, Herr General«.

Naravno, stari feljbaba to je izveo na potpunu zadovoljnost gospodina generala.

U to, dok smo regrute abrihtovali, čujemo da naši kod Königgrätza bježe. Zovnem feljbabu pa mu kažem: »Dajte vi učite regrute Laufschrift«.

Feljbaba poslušala. Bilo je Švaba iz Najdorfa — bilo naših Graničara — prvi u cipelama i papučama, a drugi u opancima.

»Laufschrift!« poviče feljbaba. — Trče regruti, a papuče padaju s nogu. Baka u opancima uhvati u laufschriftu izgubljenу papuču pa ju baci u vis. Drugi to isto učini, a treći se ugleda u prvog i drugog. Istom feljbaba naredio redoviti marš, a ja povičem »Laufschrift« — učite se djeco bježati — i naši kod Königgrätza bježe. I opet padaju papuče s nogu i opet lete po zraku — zabava, veselje, cirkus!

Nesretna po Austriju bitka kod Königgrätza učini kraj i abrihtovanju regruta i mojoj neuspjeloj misiji prije nego sam ih mogao sasma točno »Laufschrift« naučiti, pa se vratim kući da moju uniformu u godinu dana jedanput dne 18. kolovoza obučem. Kad ju je kašnje moljac već svu uzduž i popreko išarao, — nisam ju više oblačio. Visila je doduše na čiviluku ni sam neznam dokle, dok mi je klobuk služio za magacin »kokošnjih« proizvoda, ta moglo je u njeg stati do 30 jaja. Sjećam se dobro, da mi je Kopal, prigodom svog odlaska meni, kada smo se kroz cijelu Županju prošetali i do Save stigli, rekao: »Čudim se onima koji su granicu uređivali da nisu sijelo regimente u Županju stavili. Ovo bi se mjesto sasma drugačije razvijalo, jer je na Savi, nego Vinkovci u onoj žabokrečini.«

— O Luciću pripovijedao sam vam već koješta, začē djed jednom prilikom, — dosta toga dok je bio kapetanom u Županji, ali sam zaboravio jednu zgodu reći, dok je bio oberlajtnat u Bošnjacima u svojstvu »Stationskomandanta«, jer su Bošnjaci spadali pod županijsku kumpaniju. Bio je već oženjen sa svojom Ksantipom, kćerkom oberstara Pustajića. Stationskomandant i starješina morali su svakog tjedna na opredjeljeni dan uz optuženike raportu prisustvovati.

Lucić imao u štali dva krasna vrančića konja, koje je Pustajić svojem zetu ili kćeri na dar poslao. Da li ih je kupio ili također na dar dobio, to ne znam. Došao starješina navečer da se dogovori s Lucićem za sutrašnji put. Lucić mu kaže da sutra zorom priredi kola i upreže »vrančice« pak će prije 8 sati kumpaniji.

Sutra zorom evo starješine Martina Domaćinovića u Lucićev stan da zapregne vrančice. Lucić bio u sobi, a njegova gospa u dvorištu. Vidi ona gdje starješina na konje ormu meće.

»Što ćeš ti to, Martine?« — zapita ga.

»Evo, uprest ću konje da idemo u Županju.«

»A tko ti je to rekao?«

»Ma gospodin oberlajtnat.«

»Ostavi ti konje na miru pa zapamti i za sada i za budućnost da su to moji konji a ne oberlajtnantovi, i samo kad ja zapovjedim imaju se upreći! Jesi l' čuo?«

Ode Martin pokunjen do sobe gospodina Lucića pa pokuca.

»Herein!«

Dobro jutro, gospodin oberlajtnant, evo ja dođo'«

»Jesi l' uprego konje?«

»Poćo sam, reće, a gospođa neda.«

»E, pa mi ćemo pješke — nije daleko Županja — kad beštija ne da upreći, je li tako Martine?«

»Jest, gospodine...«

I išli su pješke — i došli pješke natrag.

U svoje vrijeme bio je oberlajtnantom u Županji neki Pelinović. Taj je uživao, ako je mogao soldata zateći u kakvom činu koji je kažnjiv sa batinjanjem ili šibanjem. Noću je kao »vilovnjak« obilazio šilbokane ne bi li gdje god koga ukebao da ga uzmogne prijaviti. Bio je zvijer od čovjeka.

Na čardaku Topoli bili sami regruti na straži a med njima stari vojak koji je imao čast i sa Napoleonom vojevati, bio je, kako se govorilo u »vrancuskom ratu«.

»Djeco, danas će Pelinović sigurno noću iznebuha dojašiti — žao mi vas je da koga ne zateče jer bi bilo batina ko kiše, stoga ću ja danas sam šilbočiti, a vi se u čardaku zabavljajte. Ako čujete pušku da se oglasi — dotrčite odmah«.

Bio to Luka Sokičić koji je znao reglaman kao očenaš, mogao ga je govoriti »žmireći« kao oroz kad kukuriče.

Snijeg pada a Luka šilboči. Uši mu se miču kao u zeca. Oko pola noći vidi Luka gdje čovjek k njemu jaši.

»Halt — wer da«? zaviče Luka, ali nema odgovora.

»Halt, wer da«? ponovi jače.

Konjanik se primiče — ali odgovora nema.

»Halt, wer da?« zagrmi Luka po treći puta iz sveg grla.

Počeka časak — pa omjeri, plane puška, a čovjek s konja poljubi osniježenu ledinu. Konjić poleti ravno do čardaka i tu ga Luka uhvati za uzdu — te ga predade istrčaloj straži. Bio je to konjić oberlajtnanta Pelinovića. Luka je dobro ciljao, ali mrak je mrak — tane pogodilo u kolan od sedla, te ga presjeklo, a usljed toga palo i sedlo i konjanik uz nezatnu ranu.

Dođe Pelinović do Luke pa ga zapita zašto je pucao?

»U reglamanu stoji, začé Luka, to i to, i tko mi se na trokratni poziv ne odazove, na toga ja pucam!«

»Pa jesi li ti htio baš mene ubiti?«

»Jesam, gospodin oberlajtnant, jako mi je žao što vas nisam bolje pogodio.«

Pelinović nikada više nije išao noću uhađati šilboke. — Stari ga Luka Sokičić naučio pameti.

— Za sada dosta, dovrši djed. Drugi puta kad se sastanemo pripovijedat ću vam od kapetana Obtrkića.

— Dosta sam vam pripovijedao o starijim vremenima, a sad ću reći koju iz zadnjih, — jedan — dva decenija prije razvojačenja Krajine.

— Županjskom kumpanijom upravljao kapetan Obtrkić.

Imade jedna narodna poslovica ili bolje krajiška poslovica koja glasi: »Popov džep i šumarevo... nemož nikad napuniti.« Doduše dan-danas sve se manje spominje ta rečenica u Granici, ali za vrijeme dok je sablja vladala, mogao si ju svakim danom čuti. Kapetan Obtrkić bio uvijek gladan tuđe muke. Nisi mu mogao napuniti niti jedno niti drugo. Bio lakom, a la-

komci su obično i podmitljivi. On nije samo ponuđeno primao, nego je baš iskao, zahtijevao, — otimao.

Za šumski kvar dijelile se batine, dapače postojala je naredba da za šumski kvar ne smije druga osuda niti izrečena biti do li batinjanje.

Jedan seljak bude prijavljen za šumski kvar. Da prođe bolje od drugih otjera Obrtkiću godišnjaka brava. Obrtkić primi dar i obeća mu da će bez klupe proći. Na dan raporta, gdje je imao biti kao »prezes« (predsjednik sudišta) — ostane, tobož »marod«, kod kuće, a mjesto sebe pošalje nadporučnika Žigrovića Pretočkog, a ovaj osudi tarišumu na petnaest batina.

Ode nesretnik do Obrtkića da mu se potuži.

»Oca mu njegovog, što je uradio?« rasrdi se tobož Obrtkić.

»Ja vama dadoh godišnjaka, pa ipak sam primio 15 batina«.

»Šuti sada — drugi puta ću ja biti prezes, pak ćeš bolje proći. Znadeš bio sam bolestan, izgovarao se Obrtkić. Ali brava je ipak zadržao.

Jednog jesenskog dana ode Obrtkić sa svojim fulišicem u lov.

Blizu kukuruzna polja čuvao djed Faba Miličić, zvan »Marančićev«, svinje, naložio vatru pa peko bundeve »brezkorke« i pomalo zalagao.

Obrtkić se namjери na njega.

»Što radiš djede?« zapita ga.

»Evo čuvam svinje, gospodin kapetan i pečem bundeve«, odvrati djed Faba.

»Daj meni jednu četvrt da probam«.

I odvali mu djed Faba komadinu, a kapetan guta kao za okladu.

»Imadeš li ti takvih bundeva mnogo?«

»Imam gospodin kapetan, bit će ako Bog dade i pet i šest kola«.

»Pa hajde donesi k mojoj kući nekoliko, baš mi se dopadaju« završi kapetan i ode dalje.

Djed Faba začne odmah peći pa do navečer ispeče pun torbak, kakvi se i danas još rabe i na uprtah na leđi nose, pa pojuri do kapetanova stana. Tu ne nađe Obrtkića. Kazavši da je donio po želji gospodina kapetana bundeva, zapita kamo će ih ostaviti.

»Istresi tamo u šupu, komoricu«, kazaše mu u nadi da su bundeve prijesne, a djed tako uradi.

Došao kapetan kući, rekoše mu da je djed Faba donio bundeve.

»Gdje su« zapita.

»Eno istreso u komoricu«.

Pogleda kapetan ispečene i na tlo istrešene bundeve pa začne bogarati na sve moguće načine.

»Vidiš ti matorog lijača! Namjesto bar jednih kola donio mi kao za sprdnju torbak pečenih bundeva i, hulja, još na zemlju istresao, — valjda misli da sam svinjče! — Al, čekaj, huljo, doći ćeš ti već u moje šake!«

Bilo je to nekako između 1864. i 1867. godine. U Županji postojala već čitaonica, zvana »Casino«, kako sam čuo najstarija u Granici. U to vrijeme bio u Županji umirovljeni major Minacki, koji je čitaonicu češće posjećivao. U »Obzoru« napisao njetko oštar dopis protiv kapetana Obrtkića, gdje je podvrgao oštroj kritici njegovu sebičnost i podmitljivost.

U dopisu je bilo rečeno »da je vreća bez dna«. Išli zajedno u šetnju Minacki, Obrtkić, liječnik, poznat u svojoj pripovijetki sa svoje dijagnoze: »Ein kleiner Rausch« i još neki.

»Čuješ Alojzija«, začu Minacki Obrtkiću, »tebe bome u »Obzoru« oštro ošibaše!«.

»Ej, da samo znam tko je pisao, ljutito će Obrtkić, odvalio bih mu 25«.

»Do bi ja morala najbrije gazati«, začu doktor »jel' tauglich«.

U zadnje vrijeme nije naime smio osuđeni batine primiti dok ga liječnik ne pregleda prije, da li je sposoban za tu vrst milovanja.

Kasnije bude uslijed silnih tužba premješten u Nijemce, a zatim otjeran u penziju.

Iz Nijemaca se vraćao u Sikirevce, svoju rodnu općinu, preko Županje i Štitara na trideset kola. Na svakim kolima bilo po jedno veće ili manje korito na vrhu koje je od cigana »koritara« za mit dobio, jer koritar nije mogao drugo ništa dati nego korito. Kada je prolazio kroz Štitar, desio se na ulici djed Đuro Martinović koga su po selu »Školla« zvali.

»Ma koga to selite?« zapita.

»Kapetana Obrtkića«, odvrata.

»Blagoslov mu njegov gladni, reče Školla, trideset kola i trideset korita! Znam da ih nije kupio. Kad je od crnog ciganina htio mito primiti, kako ne bi od nas?«

Jedno vrijeme prije toga Obrtkić bio dodijeljen u Pulu kao komandant fortice. Tamo je bilo goveda za klanje potrebnih za posadu. Obrtkić si zadržao stelnu junicu koja se kasnije otelila i mlijeko mu davala. Jedanput pala krava po fortici travu.

Došao general pa spazi kravu gdje pase, a to nije bilo dozvoljeno. — Zapita Obrtkića čija je to krava, a ovaj u neprilici i da umanjši generalu pokazao, reče:

»Das ist keine Kuh, Herr general, sondern bloss eine Kalbicin«.

General razumio pod tim imenom vojničku stvar »Haubizin«, mane rukom pa ode dalje mrmljajući: »Schöne Haubizin auf vier Füßen«.

Jednom mu dotjera seljak — naravno za mito — dvoje bravaca. Lijepi bravci, birani iz čopora. Veseli se kapetan, pa će seljaku:

»Što misliš, koliko sam jutara kukuruza posijo«.

»Neznam, molim pokorno, gospodin kapetan«.

»Nijedno, pa šta će mi bravci, kad ih nemam čime hraniti? Nego, gledaj, pa mi čim prije dovezi bar jedna kola kukuruza, šteta da ovako lijepi bravci od glada krepaju«.

»Pa, molim pokorno, donijet ću«.

Vidio sam sutrađan gdje su u kapetansko dvorište stigla puna puncata omašna kola kukuruza.

Prije Obrtkića bio kapetan Lužinski, zaslužan inače za provedbe kanalizacije, ali drugo izdanje vreće bez dna.

Jednog dana desili se u kancelariji kapetan Lužinski i nadporučnik Buzan zajedno. Jedan seljak stupi smjerno u sobu te reče Lužinskom da je donio dvije vreće kukuruza.

Lužinskom bilo neugodno da je seljak to izjavio pred Bužanom, pa odvrati tobož ljutito:

»Ne trebam — nosi natrag«.

Bužan prihvati brzo.

»No, kad gospodin kapetan neće, odnesi mojoj kući«.

Primao jedan i drugi, a sakrivao jedan pred drugim. Ovdje su se i nehotice odali. »Gleiche Brüder gleiche Kappen«.

Doktor kasniji Leibarzt bošnjačkog suca, — primaio također, a zašto se ne bi i on okoristio, kad to radi kapetan, oberlaćnan, laćman, šumar itd.

Treba li koga proglasiti da je »untauglich« za batine, eto čara.

Jedan seljak znao da ga na »raportu« batine čekaju. Ode prije toga doktoru, pak ga zamoli za pomoć i obeća mu kilu zobi (kila zobi bilo je četiri vreće), da će dati »ako dobije batine«.

Doktor učini svoje i seljak prošao bez batina.

Prošlo dugo vremena, doktor čeka na obećanu zob.

Jednom sretne svog pacijenta pa ga zapita:

»No, traki moj — ti nedobi patine — a kti je moj sob?«

»Ma zar nisam rekao, odvrati, da ću vam dati kilu zobi, ako dobijem batine. Ja ne dobih batina, pa ne moram ni zob dati«.

(Hrv. Branik«, XV/1907. br. 97-103)

(1907.)

TUĐE POŠTUJEMO — SVOJE NE DAMO!

Josip Purić, kao narodni zastupnik ovoga kraja (biran u Bošnjacima u dva navrata god. 1906. i 1908.) u hrvatskom i zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru u Budimpešti, prilikom saborske rasprave o zakonskoj osnovi o željezničarskoj pragmatici, kojom su Mađari u cilju svoje politike mađarizacije Hrvatske nastojali na željeznicama uvesti isključivo mađarski kao službeni jezik, izrekao je 13. VI 1907. historijski vrlo dokumentiran govor iz kojega vadimo samo dva kraća pasusa:

— — — — —

Visoki sabore, otkad postoji zajednica između kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske od god. 1002., Hrvatska je doprinijela za tu zajednicu velikih žrtava i to materijalnih žrtava i žrtava krvi. Hrvatska je spremna za ljubav ove državne zajednice između kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske i ubuduće doprinositi žrtve, budi materijalne žrtve, budi žrtve u krvi, ali nikada neće Hrvati žrtvovati svoga jezika, neće nikada i nikom za volju žrtvovati stečeno pravo hrvatskoga jezika koje im je zajamčeno u nagodi i tražit će uvijek da hrvatski jezik bude službenim jezikom u svim granama javne uprave na teritoriju kraljevine Hrvatske i Slavonije. (Živo odobravanje Hrvata).

Kad bismo mi svoje pravo na hrvatski jezik zapustili, kad bismo se mi toga prava odrekli, mi bismo prestali biti Hrvati, jer je jezik glavno obilježje narodnog značaja. Mi se stoga ovoga našega prava nikada podnipošto odreći nećemo. Ne možda da mi vodimo ovu borbu za hrvatski jezik iz objesti ili iz kakovog jogunluka ili i možda protiv Mađara i protiv mađarskog jezika. Ne, visoki sabore, mi smo uvijek bili vični tuđe štovati a svojim se dičiti! Mi ovu borbu za hrvatski jezik vodimo iz čiste, prave domovinske ljubavi, prema svome narodu. Veliki naš pjesnik, neumrli Preradović, pjeva:

»Ljubi, rode jezik vrhu svega,
za njegov živi, umiri za njega«.

— — — — —

Ja ću se samo na časak osvrnuti na školsko pitanje. Istina, u ovom visokom saboru ne bi bilo mjesta da se ovo pitanje dira, jer škole nisu zajednički posao kraljevini Ugarskoj i kraljevini Hrvatskoj, već je u nastavi Ugarska autonomna za sebe a Hrvatska za sebe. Ali to je pitanje ovdje nabačeno već više puta, pa ću ga i ja s nekoliko riječi spomenuti.

Mi, Hrvati, među ostalim doseljenicima priznajemo i Mađarima što ih ide. Krivo je shvaćanje da mi ne dopuštamo Mađarima da se oni razvijaju i odgajaju u svom materinskom jeziku. Mi ih u tome ne priječimo. Ne samo da kod nas ima mađarskih pučkih škola, nego kod nas mađarski jezik ima pristup i u srednje škole, pače i na sveučilištu je osnovana katedra za mađarski jezik. Dakle, krivo nam se spočitava da mi mrzimo mađarski jezik i da branimo i kratimo mađarskoj mladeži da se odgaja u svom materinskom jeziku. Ja bih samo želio da ovako prema Hrvatima u Mađarskoj bude susretljiva Mađarska, kako smo mi Hrvati prema Mađarima susretljivi u Hrvatskoj. (Tako je!)

Što se tiče ugarskih škola u Hrvatskoj, to ćete dopustiti da spomenem da se u tim školama ne odgaja mladež za ljubav i slogu s Hrvatskom jer se tu u školskim knjigama dapače negira Hrvatska. U geografiji i povjesnim knjigama je posve krivo prikazan odnošaj Ugarske prema Hrvatskoj, dapače se i tu Hrvatska negira.

Da spomenem željezničke škole koje su upravo kamen smutnje između Ugarske i nas, moram reći da bi poželjno bilo da se ovaj kamen smutnje što prije makne sporazumno između vlade Hrvatske i vlade Ugarske. U te škole ide danas više djece hrvatske nego li djece mađarske, pa se ne mogu Mađari potužiti na pohrvaćivanje svoje djece — nego obratno: Hrvati se mogu potužiti na pomađarivanje. Neka zajednički hrvatsko-ugarski ministar trgovine s obzirom na nagodu povuče sve činovnike iz Hrvatske u Ugarsku a u Hrvatskoj neka namjesti Hrvate pa će nestati potrebe mađarskih škola u Hrvatskoj a time i ovoga kamena smutnje između Hrvatske i Ugarske.

Svetozar Pribičević: Ionako su nezakonito u Hrvatsku došle!

Stjepan Zagorac: Reklo se samo za neko vrijeme!

Josip Purić: Ja ovu zakonsku osnovu o željezničkoj pragmatiki moram najodlučnije odbiti, jer, ponavljam, s njom se vrijeđa temeljni državni zakon od 1868. Ja odlučno odbijam i doskočicu da su željeznice privatno poduzeće države. Moji drugovi dr. Vrbanić, Đalski, pa naročito dr. Pero Magdić, bjelodano su dokazali da željeznice nisu privatno poduzeće države nego jedna državna javno-pravna institucija i da se na njih bezuvjetno ima protegnuti § 57. nagode i hrvatski jezik kao službeni jezik na željeznicama na hrvatskom teritoriju uvesti. (1907.)

FERDO JUZBASIĆ - SELIM:

MJESEC SIJA

*Mjesec sija, —
Noć je krotka sjajna,
Mene boli
Bolja moja tajna...
Zvjezde trepte
Gori na nebesih,
Srce drhće:
Zvezdo moja gdje si?*

*Zvezda jedna
Sunu k zemlji doli,
Sjajan trag joj
Po nebu se proli.
Sunu zvezda,
Ali kamo pade?
— Hoće l' moja
Sunut meni kade?...*

SUHI LIST

*Kano suhi list na grani,
Na jesenskom vjetru ljutu,
Neznane mi od oluje
Drhće srce u svom kutu.*

*Prehladni su sunca traci,
Pa u život nije nade,
Tužan listak past će tamo
Kud milijun drugih pade.*

*Kako će i srce moje
Da odoli vjetru svome,
Kad mu sunce ledeno je,
A okrutno vjetri lome?...*

RAZBIBRIGE

II

*Amo rujna vinca čašu!
Amo tu mi vitku snašu!
Znam grliti i ljubiti
Ko što znadem vino piti,
Ko što vinca čudne moći,
popit ću joj crne oči.*

*Amo gazda žurno drugu!
Nemam ništa već na dugu —
Ispisana doli vrata...
Amo čašu do mog zlata!
Kano bokal vinca pusta
Ispit ću joj medna usta...*

*Ah, al' sladi, da je veća!
Neka pukne još i treća!
Nit ću molit, nit se šalit —
Samo nemoj vode nalit...
Nek se ljubi, nek se pije,
Dokle zora ne zasije!*

JOSIP LOVRETIĆ:

HVALIO SE TULIPAN

*Hvalio se tulipan
U svu zoru i vas dan:
Evo, znade cio svijet
Da j' tulipan bolji cvijet
Od đurđice, ljubice
i rumene ružice.*

*Djevojka mu zborila:
Lijepo bih te molila,
Ne diž' glave visoko,
Cvijeće ti je na oko,
Samo travom zadiše
A njihovo miriše.*

*Govorio zumbul-cvijet:
Bože mili, da sam lijep
Ko što ima cvjetova
Po gospodskih vrtova,
Lijepe šare odasvud —
A na meni niotkud.*

*Djevojka ga saslušala,
Do tri cvijeta ubrala:
Crven, bijeli, plavetni...
Moj zumbule nesretni,
Uprav' tvoja ljepota
Stajala te života.*

RIBA I DJEVOJKA

*Mrak na zemlju, a cura na vodu —
Baš se riba bacila nad vodu.
Zgledaše se riba i djevojka.
Riba roni, a cura govori:
A što bježiš, ribo, od djevojke?
Zar ne vidiš da nemam udice,
Nit' sam došla da hvatam ribice —
Već da grabim vodice hladane
Da zalijem vrtu uvratine,
Da mirisno cvijeće ne pogine.
Možda su te moje oči smele,
Zavodljive, malo urokljive?
Ne boj mi se, i tom ima lijeka
Od uroka što ugljen ne smaže,
To hladana vodica pomaže,
Pogotovo tko u vodi spava,
Ne može ga ni boljeti glava.
Muđroj curi riba odgovara:
Ne bojim se oka ni uroka,
Nego stvora i s njim razgovora.
I ti pazi tko te obilazi,
A tko ti se preko puta javlja.
Uvijek smišljaj da drugu pozdravlja.
Ako ti se ukraj dvora šeće,
Ključaj vrata da u kuću neće.
Ako skobi, pa hoće da ljubi,
Nemoj reći: poznat će se zubi...
Nego bježi, ako znaš za sebe,
Ko što i ja bježim ispred tebe.*

KOŽUH

Šaren kožuh a po njemu grane,
Mamu moli moje milovanje:
Reci dadi da mi kožuh kupi.
Mama kaže: kožusi su skupi,
Bolje, rano, kupi špenzle plave
I' haljinu* sa gombom srmanom,
P' onda reci: tko bi sada sa mnom?
Kožusi su za sredovne ljude
A za momke koji cure ljube
Bilo b' ruglo da koža udara —
Takog može poljubit ajđara, —
Al, čestita i ne bi i neće,
Cure vole gdje miriše cvijeće,
Pa i para od finih cigara,
I pomada — tko se tako vlada,
Taj košulju vodicom popraska, —
A, gle, kožuh, ako se uprska
I usane — odmah i zadane:
Kudgod ideš, mirišeš po ovci,
Pa badava i kuća i novci,
Kada tragom smrdi ko za vragom!
Zato, željo, kad biraš odijelo,
Uvijek kupuj što i drugi nude,
Pa se spremi da te ne pokude.

* haljina = kabanica

KOD KUĆE

*Na pragu stojim dragog doma,
tisuću čuvstava ... tisuć čara ...
lica me stara pozdravljaju
i slike sa duvara.*

*Avlijom ori glas se poznat,
o, to je dobri, mili čačo,
i muk starog našega vola —
po dolu nekad ja ga vraćô.*

*U tisuć divnih krasnih boja
po plotu rana sja se rosa,
a ona maca iz pojate
po suncu mâlo svoje nosa.*

*A malim krugom naokolo
sve sitne stale golubice,
a iz kolibe mudri garo
pospano svoje kaže lice.*

*I stara još mi duda stoji,
raširila je suncu grane,
pod njenim klupam' već ne ori:
O, dođi diko, dođi lane! — —*

*O, kudgod krenem tuda okom
sve mili čari, znanci stari, —
i svaki davno pali listak
izručit nešto meni mari ...*

*I nemam riječi, ne znam kome
ja pružio bih prvom ruku
il' kom da cjelov prvi dadem
u svetom gledam sve to muku.*

*A drage slike sa duvara
i svaki dašak slatko diše ...
a srce moje jače bije
i duša mi se čudno njiše — —*

*U jednoj sve, ah, gledam suzi,
u jednom tihom - - dugom muku,
a netko već mi odstraga
poteže rukav, stišće ruku.*

OR A Č

Što mi tužno tako stojiš, vranče!
Što ne klikneš: »zdravo bijeli danče!«
Dragi k meni evo ide drug;
Osvjetlat će dlaku mi i grivu,
Na zelenu poći ćemo njivu,
Tvrdu zemlju tvrd će parat' plug«.

Misliš valjda malo nam je hasne
Od uranka do večeri kasne,
Muka naša utaman i trud. —
Il' si čuo, puška kako puca,
Trublja ječi, kaciga svjetluca,
U krvi su polja odasvud?

Dobar junak, dobar konj ga nosi,
Što dostigne obara i kosi,
Boj se bije težak, ubojit.
Krv se cijedi, nozdrve se puše,
Sela gore, gradovi se ruše,
Slobode je barjak razavit.

Ču li valjda — pa ti mladu teško
Što i tebe ne kiti viteško
Pero, uzda i junaka kras?
Već u hamu istrganu, staru,
Zemlju oreš robu-gospodaru
Dok u sjaju Istok gori vas.

Polagano, vranče, dobro moje,
Ner' dane još mi puške stoje,
Što mi namro junak, babo moj!
S njima srce i krv hrabra osta,
Praha bit će i olova dosta,
Kad u ljuti trublja zovne boj!

Preko polja i kroz ljute klance
Znam ja: ti bi potrgao lance,
Ma te koplje bolo savito,
Do neba bi rzaj išo plava,
Ne bi rasto ni cvijet ni trava,
Kud bi tvoje stalo kopito.

Vranče, vranče, ajde plug povuci,
Trese mi se bičalo u ruci.
Orat treba, dok je doba, dan,
A kad oro sa visine klikne,
Puška pukne i slobodu vikne,
Skupa ćemo, vranče, na megdan!

A. Abramović: Slavonke

MARIJA TUCAKOVIĆ-GRGIĆ

U ALBANIJI SA SRPSKOM VOJSKOM

(Odlomak iz knjige »Razbacana srca«)

...Jednoga dana, nešto poslije nedjelju dana iza Madaminog odlaska u Drač, bej i ja učili smo zajedno francuski jezik, poučavani od profesora. Profesor mi nešta objašnjavaše što ja nikako ne mogoh shvatiti ni upamtiti, a bej, razljućen, lupi knjigu o pod... Istovremeno zazvečaste okna na našim prozorima i mi osjetismo kako se kuća iz temelja potrese... Pogledasmo se začuđeni... Ne bijasmo na čistu što to ima da znači, — jer od bacanja knjige na pod ne potresa se cijela kuća, kad — al' prvi potres se ponovi, samo još pojačan...

Zahraja, usplahirena, banu u sobu i povika:

— Topovi pucaju! Topovi! ... oh, oh, oh, aman!

Nijazi-bej i ja strčasmo u dvorište... Čula se sasvim jasno rika topova s morske strane...

— To Germani bombardiraju Srbe, — reče bej blijed i zastrašen... On me posla u varoš da čujem podrobno ako se što tačno zna, ali se u času predomisli i sâm pođe sa mnom, moleći profesora da skрати sat. Od nadležnih čusmo da Austrijanci bombardiraju Drač... Nijazi-bej skinu fes i dlanom pritisnu čelo.

Znao sam da ga boli glava već nekoliko dana i pobjah se da ga ne zaboli jače, sad, kada se uznemireni i uzbuđeni svijet stao komešati i gurati nas sa sviju strana.

— Hajdemo kući, Nijazi-bej, zamolih ga. Ti si nešto slab i ne treba da ostaneš ovdje, u ovoj tišmi i gunguli.

On me čudno pogleda kao da mu sinu neka sjajna misao.

— Hajdemo! — reče i on, — hajdemo, žurimo se! Osedlaj odmah konja i odjaši u Drač! Potraži Madamu. Pitaj za njih Dilaver-efendiju, bimbašu Esad-paše. Dat ću ti pismo za bimbašu, Dilaver-efendi, i nadam se da će te pašina straža pustiti u park. Ako te ne puste, traži da odmah ovo pismo odnesu bimbaši, Dilaver-efendiji. On zna gdje stanuju Vladimir-efendija i Madama jer je on bio komšija Vladimir-efendije dok su bili u Bosni. Vladimir-efendija mi je rekao da će se javiti bimbaši Dilaver-efendiji čim stigne u Drač... Jesi li razumio? — zapita me bej naposljetku.

— Razumio, Nijazi-bej!

Bej ode u kuću da napiše pismo, a ja u štalu da osedlam konja. Istovremeno svršismo svaki svoj posao, a bej, kada ponovno siđe, reče mi:

— Odmah dovedi Madamu sa sobom! — i bolno, isprekidanim glasom do-
da: Ako je Vladimir-efendi ne bi pustio ... neka i on dođe ovamo. Kod mene
će biti u sigurnosti. Žuri se! žuri, skači na konja! Šta oklijevaš? Ah, da, trebaš
novaca! — reče on prisjetivši se i izvadi punu šaku novaca i sasu mi ga u
džep. — Ako joj se, ne daj Bože, što god neprijatno dogodilo, to je isto kao da
bi se i meni dogodilo ... Znaj to! ... Pazi na nju kao na svoju zjenicu! ...
Pozdravi je stohiljada puta i donesi je što prije!

Dadah mu znak rukom da ništa ne brine, ali on još i onda, kada ja već
na ulicu izjaših, vikaše za mnom:

... Trkom gdje god to put dozvoljava! Ne žali konja!

Tako sam i jašio! ...

Rika topova prolamaše uzduh a jeka se odbijala po nekoliko puta o straš-
ne stijene da se uopće više nije moglo razabrati otkud zvuk dopire ... Zadah
paljevine, nošen vjetrom s mora, sizaše čak do mene i to sve jače i jače. Jeza
me podiđe svega, — iako nisam strašljiv.

U Drač stigoh onog trenutka kada je austrijski brod, naišavši na minu
(koja se rasprsnu i zapali brod) ... gorio na otvorenom moru, blizu obale
kojoj se smjelo približio ... Strahovito-lijepom prizoru, gdje vatra buktu na
vodi, prisustvovalaše gotovo cio Drač i mnoštvo savezničke vojske.

Bojeći se nevidljive opasnosti, svijet je sada iz svojih kuća izišao da pogle-
da vidljivoj opasnosti u oči!

Pred jednim srpskim nadleštvom vidjeh mnogo žena i djece. Vizirali su
pasoše. Upitam jednog čovjeka-Albaneza, šta to znači, a on mi reče:

— Prekosutra uveče dolazi jedan talijanski brod da prebaci sve žene i
djecu u Italiju ili Francusku ... a vojska će prema Valoni ...

PRILOZI SUVREMENIKA

ANTE KOVAČ

POVRATAK U ŠOKADIJU GODINE 1919.

I.

Uvijek je bila uzbudljiva, plahovita, ponekad i bolno rastrgana, moja ljubav za Šokadijom, moje sjećanje na Šokadiju. Iskreno priznajem da sam ju u ratnim godinama prvog svjetskog rata u sebi potiskivao s respektom pred velikim svijetom, kroz koji sam se, kao u nekom polusnu, kotrljao na državni trošak male i okupirane Srbije, ustvari, na račun buduće jugoslavenske države i njenih budućih reparacija od budućih potučenih neprijatelja... A sve je to onda još bilo dubiozno i u magli! —

Kad danas, poslije skoro pol vijeka, pogledam na geografsku kartu i zbrojim hiljade kilometara mojih evropskih i afričkih putovanja u god. 1916., 1917. i 1918., meni je sasvim jasno i razumljivo da je te razdaljine ravnopravno u meni i sa mnom prevalila i Šokadija, jedna — u mirno doba — sita, nabubrela i masna pokrajina koja je postala slavna i imala duha, talenata i dobrih soldata-graničara još u vrijeme Matije Antuna Reljkovića.

Imao sam, eto, čast da u srpskoj vojsci onog vremena dobrovoljno reprezentiram »po Evropama i Afrikama« potomke nekadašnje sedme brodske graničarske regimente, koji su se također u svoje doba mlatili po evropskim ratištima — nedobrovoljno. Predstavljao sam, svakako neovlašteno, moju Šokadiju na međunarodnom nivou prilično stidljivo i bez busanja u prsa, jer me je donekle pekla savjest, što mi Šokci u prošlosti nismo dizali neke velike narodne ustanke, niti minirali silnu tursku ili austrijsku carevinu, iako smo se rado odmetali u hajduke i u »zeleni kader«. Više smo, kažu, voljeli da ore-mo, kopamo, sijemo, žanjemo i da se, pjevajući i podcikujući, razmožavamo, nego da ratujemo i za druge ginemo.

Ipak, nosio sam uprkos svemu svuda tu svoju Šokadiju u sebi, zamotanu kao svileno mače. Kupao sam je i sunčao na odeskom žalu Crnoga mora, vozio je u trojki po snijegu bjelogrivog Murmana i poluotoka Kole, na beskrajnim bijelim poljanama ruskoga sjevera, o kojem sam kao đak pobožno slušao sugestivne priče divnoga profesora Milana Mareka. Šokadija je sa mnom ulazila u petrogradski Isakijevski sabor, zgureno i s glupom morskom bolešću preplovila nekoliko debelih morskih pučina, zanesena svakojakim ljepotama

projurila u vlakovima kroz Englesku i Francusku, da se u ožujku 1917. otisne od Toulona brodom »Katarina II« do prljavog Soluna, orijentalnog grčkog ponosa sa ćirilo-metodskom tradicijom.

Plakala je zatim i drhtala ta moja Šokadija na mjesecinama Solunskog fronta, u poganoj vatri bugarskih i njemačkih topova i minobacača kroz makedonske provalije. I umalo da je tada nisam u sebi zadavio od tuge i žalosti... Kako se onda kidahu živci u žudnji za mirnim šokačkim šumama i nživama, šorovima i avlijama!...

U prosincu 1917. veselo je ponesoh iz Soluna preko Brala željeznicom u Atenu. Šokadija se moja manifestirala na Akropolisu! Grci to, dabome, nisu znali. Pa je pošla sa mnom daleko: Patras, Krf, Galipoli, Rim, Genova, Monaco, Monte Carlo, Nizza, Marseille, da se iskrca u afričkoj francuskoj ratnoj luci Bizerti. Na tom putovanju, premda je u meni bila pomodna i djedjerna, ostala je nekud zasjenjena u svjetlucanju i blistanju svjetskih rivijerskih atrakcija. I ponovno se razigrala i ponovno sam je izljubio tek u sladunjavim i zvjezdanim arapskim noćima, kad su u logor jugoslavenskih dobrovoljaca iz Amerike ispod Cap Nadora dolazile nevidljive debeljuškaste Sirene pričajući nam na pô zaboravljene bajke o Vergilijevom Eneji i kraljici Didoni, praćakajući se zatim razuzdano na valovima na domak potonule imperije Kartage...

Bio sam možda prvi Šokac koji je omirisao i otkrio taj dio Sjeverne Afrike — Tuniziju. Utvrdio sam, da su arapske dinje i lubenice potpuno jednake s onima šokačkima. Vidio sam vrapce da skakuću taman onako koketno kao i vinkovački. I da su arapske bule slične bosanskim. I još mnogo toga...

Šokadija je poslije godinu dana šarenih i vrelih bizertskih izivljavanja krenula sa mnom na novi put: Palermo, Messina, Taranto, Iteja-Delfi! Koćoperila se ona na ruševinama Apolonova hrama i naslućivala Pitijina proroćanstva, dok nam je grćki tumać podvaljivao, pokazujući nam neki sumnjivi izbušeni kamen, na kojem se, ko — bajage, nalazio Pitijin tronožac... Prešli smo zatim preko Pindosa kamionima i vratili se u Solun.

Kad je rat završen, putovao sam iz Soluna brodom kroz Korintski zaljev u Dubrovnik, pa u Sarajevo, da u Slavonskom Brodu stanem, konaćno, poslije tri godine, ćvrstom nogom na roćenu šokaćku zemlju.

Ćim sam u sijećnju godine 1919. stupio na to obožavano, prašnjavo tle Šokadije, osjetio sam da mi ona sjedi na ramenu kao bijela golubica i radoćno guće. Vraća se kući poslije tri godine lutanja i kroz nju je toplo prostrujao ritam bećarske poskoćice i »pismice«, uz prpošan prizvuk tambure. Pustio sam je neka otrpne prije mene preko Vinkovaca u Vrbanju, s potporućnićkom epoletom u kljunu, da najavi dolazak — oslobodića...

11.

Kad sam se na jadnom vinkovaćkom kolodvoru strpao u razlupani i opljaćkani polukupe prvoga razreda u vlaku za Vrbanju, Šokadija je najedamput ispala u mojim oćima neizmjerio siva, turoćbna, umorna i bezvoljna. Šta je to sad? Zar sam je takvu vukao u sebi kao maće tri godine? Umrljana, neugledna ponjava od rijetkog snijega prostrla se po ravnici, koja je nekad tako silno nadahnjivala dva Kozarca, Ivakića, Kosora i druge glorifikatore »slavonske

krvi«. Preko nje se, gle, nesnalazljivo muva jedna čudna uniforma, dosad neviđena među »pravoužitnicima« brodske imovne općine i gordim čuvarima česarske međe prema Turskoj. Da li sam se ja to zaista vratio u Šokadiju? Da li se ja to zbilja vraćam u »Cvelveriju«, na bogate teritorije dvanaeste grencerske kompanije sa sjedištem u Drenovcima?

Zagazio sam ovamo pod vrlo pepeljastim i neveselim okolnostima. Pogađaju me i neki sumnjivi i nepouzđani pogledi. Mjesto da puca od sreće, srce se steglo! Na razbijen i izvađen vagonski prozor mećem šatorsko krilo. Na odnesena vrata isto tako. Da me ne gledaju. Privlaka, Otok ... Vozim se kao u kavezu, tamaneći cigaretu za cigaretom.

Hladno je. Utučeno razmišljam o naglom nestanku moje sanjane Šokadije u napuklom ogledalu. Ne zanimaju me nikakovi detalji promjena na stanicama. Smrklo mi se pred očima.

Slušam, kako je u Otoku živnulo. Ima, čini mi se, mnogo putnika za Brčko. Guraju se neke žene u hodniku ispred moga polukupea. Sigurno imaju karte za treći razred, a tamo nema mjesta. Dvije bale svojih stvari smjestio sam u prazan okvir sjedišta. Sjedim na njima.

Jedna snaša se raskuraži i odgrnu moje šatorsko krilo, da se uvjeri, tko se tu smjestio. Trgla se kao ošinuta natrag. Na hodniku preplašeno šaputanje. Vlak krenu. Druga snaša proturi glavu smjelo i upita:

— Gospodine, hoćete li mi dozvoliti da metnem moju torbu unutra? Teško mi je držati.

— Slobodno, snašo! Pa uđi i ti!

Ušla je s vidljivim nepovjerenjem, obazirući se na sve strane, poslije mucavo izgovorenog pozdrava: »Hvaljen Isus«!

— Deder, snašo, zovni i ostale druge u kupé. Zašto da zebu na hodniku?, rekoh ja.

Za čas sam bio okružen od desetak snaša. Više nije moglo da ih stane. Sve su pri ulazu »hvaljenisusale«, pa se ufutiljile, ukipile, obarajući poglede.

— A zašto odmah ne uđoste? — upitah ja.

One se zgledaše, a najkuražnija među njima odgovori:

— Znate, gospodine, bojale smo se da ćete pucati!

— Ama, zašto da pucam, snašo, ako boga znaš?

— Pa ... mislile smo: Srbljin ste!

— A sad više nisam »Srbljin«?

— E, jeste, ali vidimo da ste dobar čovjek.

Prasnulo sam u smijeh.

— Nisam ja, snašo, Srbin, nego pravi Šokac, samo što sam srpski oficir, sada već jugoslavenski!

Veliko zgranjavanje. Snaše su zirkale na mene ispod oka, ne znajući, šta da kažu. To je za njih bila nemala senzacija. Tek će jedna:

— A odakle ste vi, gospodine?

— Iz Vrbanje.

— Jezus ime Isusovo, a čiji ste vi?, prekrsti se jedna omalena snašica, sva uvučena u crnu bundicu. Rekoh joj, čiji sam.

— Ijuh, majko božja presveta, pa vi ste Tenino dite!

Bila je Vrbanjka. Zarumenila se od snebivanja i začas je objasnila ostalim snašama sve potankosti o mojoj porodici. Opće čuđenje i križanje. Meni je neočekivano »skočila numerica«. Morao sam im ukratko objasniti, kako sam i zašto postao dobrovoljac, šta je to jugoslavensko bratstvo i jedinstvo, te kakvog smo se zla oslobodili propašću austro-ugarske monarhije. Pažljivo su slušale, a onda će jedna:

— A jel'te, gospodine, jel'istina šta sada divane, da ćemo mi ostati pod Srbijama?

— E, snašo, nećemo mi pod Srbima, već sa Srbima!, odgovorih joj nasmejano.

Imao sam muke, dok sam ih uputio u novu situaciju i u to, šta u jugoslavenskoj problematici znači »pod« a šta »sa«. Izgledalo je da su bile zadovoljne s mojim »tolkovanjem« i sprijateljeni stigismo u Vrbanju.

S ogromnom radoznalošću iskočih iz vlaka. Prođe me nenadana jeza. Ugledah nekoliko zaostalih austrijskih vojničkih kapa na nepoznatim šokačkim glavama. Niko me ne dočekuje i ne prepoznaje. Uskačem u poštarova kola. Treba da me vozi tri kilometara do kuće. On šuti, ja šutim. A rečeno mu je da me on poveže, jer nema tko drugi. Zašto nema?

Dimi se iz Bačokine pilane i mlina. Nekud mi je i taj dim stran.

Kad smo ušli u selo, ja se prenuh. Uletio sam kao bez daha u našu kuću da, gušeći se u suzama zagrlim tri bolesnika, oca, majku i baku, dok me je sestra sa najmlađim bratom sačekala jecajući na pragu.

Dirnuo mi je, napokon, nozdrve i uzburkao srce, prvi pravi pravcati miris i dah stare, dobre Šokadije!

To je Ona! Tu me je, dakle, dočekala! . . .

BARTOL I BARA
(ulomak iz romana)

... Dotada se naslućivalo u Japagama da međ Budrovom braćom nije sve najbolje, ali se nije znalo što je i kako je, jer se sakrivalo. Sada je sve doznalo i selo i imalo puno razgovora o njima, a kad se riječ širi od usta do usta uvijek se nešto nadometne. Selo je postalo uvjereno da je u Budrovoj zadrugi pravi pakao, neimaština i glad, jer su Japage zabrujale da Budrovi već od Božića nemaju kruha.

Te govore i prigovore donijeli su poslenici iz doma na stan, pa su tako došli Regi i Ivši do ušiju. Oni ostave najpreče poslove i dođu doma, a Ivša, čim je ugledao Bartola, odmah na njega trista. Ivša je vikao na brata, Rega se uscaktala na Baru a Marga se križala i lijevom i desnom te uzalud pokušavala da ih smiri i zbuši.

— Ta i u drugim kućama pofali kruha, — nemoćno je upadala u Ivšinu viku.

— Ali svatko svoje krije, — odvratila joj sin.

— Pred selom se ne da ništa sakriti... Dođe ti tuđ stvor pred kuću kad se mješivo meće u peć ili ti netko bane dok si kod jela, — opire se Marga.

— Tko je žitne njive obradio?! — uplete se Bartol među njih dvoje. Ta je riječ upekla Ivšu, jer on niti je dobro uzorao niti na vrijeme posijao, pa uvrijeđen presiječe:

— Najbolje kruh popola (dijeliti se).

— Kad bi ga bilo! — upade Bara Ivši u riječ, prvi put otkako su zajedno. Njemu planu oči i Bog sveti znade što bi moglo biti da se Marga nije umiješala među sinove pa odlučno počela:

— Rad ludoga djeteta duše bi griješili! — Napala je jednog i drugog sina kao da su njih dvojica krivi svemu i jedva ih nekako rastavila i donekle umirila. Razišla se braća a da jedan drugom ni zbogom nisu rekli i te godine nisu uopće govorili...

— Zar da svijet misli da sam jedva dočekao da mi mati umre? — odlučno je odbijao ženu ali je ipak popregao i poveo sa sobom i sinove da mu budu od pomoći ako brat navali na njega. Tko je doma prvi počeo, što su si sve na početku izgovorili — nisu si kasnije bili svijesni. U njihovu viku nije se mijesala Bara nego se požurila da poveća jelo za toliki svijet. Ali, kada je čula Ivšin krik na Bartola:

— Krv mi je na očima (ubit ću te)! — uletjela je u sobu među braću i stavila se pred Ivšu:

— Djevere, jesam li ti kadgod zla bila? — pitala ga.

— Nisi, snajko, — on će odvrativ pogled od svoga brata.

— Onda sjedni a drugi neka iziđu, — rekne mu s odlučnošću prave žene Graničarke. Rega se upopriječila i htjela nešto početi, ali Ivšin ju je pogled izgurao iz sobe. Kad su ostali sami stala je pred njega i sabrano rekla:

— Bačo (tako ga je uvijek zvala), zar nije pokojna mama rekla da se rastanete kao braća?... A, gle, pod prozorom žena i ljudi koji dođoše da se našoj sramoti i našem zlu vesele.

Oborivši Ivša glavu malo se zamislio a onda rekne:

— Donesi cio kruh i neka brat dođe.

Kad ga je Ivša razrezao, zagrlila su se braća i poljubila, a kad je svaki svoju polu stavio na stol u zadružnoj sobi, rekao je Ivša:

— Tu je moje mjesto (ostajem u kući).

— Zatražio si diobu, zato moraš iz kuće, odgovorio mu je Bartol.

— Volio si stan, pa neka ti bude, — sa žrtvom je rekla Bara kad su se braća stala opet svađati. I tako su se uglavnom mirno dogovorili glede zemalja koja će komu pripasti i glede oruđa, ali glede duša nisu se mogli složiti. Ivša je tražio pet dijelova.

— Samo žive duše imaju dio, — nije dao Bartol Ivši po volji, jer se nigdje nije čulo da bi dobilo dio i dijete koje još nije rođeno.

— Onda ćemo čekati do poroda, — mirno mu reče Ivša.

— Popusti, brat ti je, da ne griješiš, — nagovarala Bara Bartola. Još isti dan su sve uredili kod općine a onda su stali seliti: Ivša svoje doma a Bartol na stan. I tako se lijepo nastavila njihova dioba da su Japage govorele: »Nitko se tako nije podijelio kao Budrovi...« Sve je dobro bilo dok nije došla na red marva, jer Ivša traži, Bartol ne da, a Bara zbušuje, — pa se konačno nekako pogode. Konje i goveda su lijepo podijelili, dapače bi i svinje ali su se zakvačili za nerasta. Ivša ga je htio, Bartol ga nije dao, a i Bari se učinilo da je krivo, pa je rekla djeveru:

— Kad su još Budrovi imali nerasta?

— Ja sam ga ostavio i odhranio, — govorio je Bartol.

— Ali ja kao kućni gospodar imam pravo da biram, — nije se dao Ivša.

— Onda si izaberi sve i otjeraj sve, — počeo se žestiti Bartol. Ivša se nije na to obazirao nego je sa svoja dva sina odabrao što je htio i potjerao sa svinjama i nerasta. Bartol je poletio da ga ne da — ali Bara nije pustila nje-ga samoga na trojicu. Uхватила je Bartola za rukav i nije ga puštala a Ivši je govorila:

— Tjeraj, djevere, tjeraj, neka ti je blagoslovno!

Ivša pobjedonosno zavati sa svoja dva sina goveda, svinje i guske, skine šešir Bari na pozdrav i pođe. Ali kad se marva stala otimati na putu prema selu na koji nije bila naučena, pusti Bara što je bolje mogla glas: R-r-r-c (zov za svinje), a nerast, čuvši da ga zove Bara koja ga je malog njegovala i velikog toliko puta nahranila, ostavi krdo i potrči prema stanu da ga Aco i Iljo nisu više mogli ustaviti.

Bartol i Bara namire stoku, a njoj, kad je vidjela kako ima malo marve, udare suze pa će u jauk:

— Sad smo sirotinja... sirotinja uboga!

— Ali svoji na svome, — utješno će joj muž. — Dosada smo radili za druge a odsada samo za sebe.

Bara se lako utješila jer je nerast ostao ipak njima. Pokupila je svoju djecu pa su njih dvoje s njima brzo zaspali kao da su se riješili preteškog tereta i još veće brige.

Jutrom nije bilo nerasta u svinjcu. Iljo i Aco su došli noću i ipak ga otjerali.

Sonja Kovačić: Moja majka (ulje)

NEODOLJIVA ZEMLJA

Pred vrtnom ogradom zastade. Bilo je četiri sata poslije podne. S polja popuhuje vjetar noseći miris svježeg pokošenog sijena, pomiješan žalfijom. Tiho zalepršavši krilima, prhnu šljuka. U zraku je treptao topao, sladak jesenji dah. Čovjek je osjećao, kad podigne ruku, kako se po njoj sliva otopljen jesenji med. Sa starih kestena sleti tek po koji list, polako, polako, kao da ga puštaju na tankom svilenom koncu. A šume su pune graktanja vrana, livade, pašnjaci, ograđeni drvenom ogradom s visoko uzdignutom đermom bunara, pokošena polja s oštrom strnjikom, po kojoj izdaleka skače zec, — sve kao da je snivalo blagi jesenji san.

Njega se sve to nemilo dojmilo. Sve uokrug jedna tišina, prostrana, ubiturna daljina — može se propasti u njoj. Tu je dakle, u tim njivama, u tom vrtu, među dinjama, groždem i lubenicama tekao njen život...

Popođe i otvori vrtna vratašca. Onda se uputi prema velikoj gospodarskoj zgradi s jasno crvenim opekama u trijemu, bijelo okrečenim zidovima i zelenim žaluzijama. Na prozoru, koji se blista u odrazu popodnevnog sunca, bijelile su se male zavjese. Opet stane, počne se obazirati uokolo. Između zelenila zasja ženska oprava. — Tereza! — On osjeti snažnije udaranje srca.

Tereza ga još nije bila opazila. Polako je skidala oteščale grozdove i davala ih dječaku mrke puti. Imala je svježe utijanu batistenu haljinu, još uvijek tanak struk, vitka bedra i plemenite noge. Njezina zlatno-plava kosa, visoko začesljana, sijala se na nestašnim sunčanim zracima kao vijenac zlatnog vlača. Odjednom okrene glavu i opazi muškarca. Nasmiješi se blago, zamišljeno, kao da u tome susretu nije bilo ništa neobično.

— Ivan...

On je već bio kraj nje i motrio pažljivo njeno lice.

— A ovo je moj sin... Stanko. Pozdravi se s gospodinom!

Smiješno je bilo, ali je najprije zamijetio njen miris, nekakav neobičan miris, miris svježe utijane haljine, pomiješan intimnim parfumom ženstva. Isti onakav, kao onda, kad je danima ležao kao živi leš i čeznuo za... ovim mirisom.

Ona ga uvede u sjenicu od vinove loze, kamo su se obično odvodili gosti na užinu. Djevojka je donijela svježju kavu. Ovaj miris, vreo i nagorak, ovako u vrijeme užine, imao je nečeg porodičnog u sebi. On nije znao zašto, ali kad se taj miris raširio, postade mu u srcu nekako milo. Četvrtkom poslije podne uvijek je ovako mirisalo kod Terezinih. Poslije kave sjedili su u sobi i igrali društvene igre. Njen otac, stari Pliverić, sjedio bi kraj prozora, polako pušio na dugačkoj luli, i čitao novine. Po koji put bi tek podigao glavu i onako iznad naočara pogledao i viknuo njima u sobu: »Lakše, lakše, dječurlijo! Nemojte se tako glasno cerekati!« Nije volio buku kada čita. Njemu ljubav već nije godila. Minula vremena...

— Vidiš, došao sam.

Tereza se uozbilji.

— Čemu?

— Čemu? — ponovi on otegnuto. — Jer mi je teško bilo bez tebe živjeti i jer si sada slobodna. Jer hoću da te odnesem iz te pustinje u svijetlo, u život, da ti položim pred noge svu svoju desetgodišnju patnju!

Tereza je časak šutjela i promatrala ga.

— Još uvijek dijeliš kosu na desnoj strani i upotrebljavaš miris đurđice... Tako su mirisali tvoji prvi stihovi, onda, kad smo prije desetak godina došli u prvi sukob — za tebe beznadni... Uvijek sam u tebi voljela konzervativni elemenat..., a volim, što si đurđici ostao vjeran. Ali vidiš — ja sam postala druga nego što sam bila. Otkad sam obudovjela, imam ovdje cijele dane da razmišljam, pa sam po redu razmislila o cijelom svom životu. I promijenila sam se. Na mnoge stvari gledam sada drukčije.

On je uznemireno pogleda.

— Kako drukčije? Ne razumijem.

Tereza polako priđe izlazu, zagleda se u duboko nebo, u pozlaćeni križ na crkvenom zvoniku. Izgledalo joj je da se ovako može živjeti vrlo dugo i sve će biti lijepo, vedro, kao komad plavog neba nad njenom glavom, kao pozlaćena svjetiljka u crkvi pred glavnim oltarom. Nigda neće dodijati ravnica koja se neprestano ukazuje u drugom obliku: tamne šume, duboke crne brazde oranica, širina neba, vjetar. Obuzela ju je nejasna želja da ovako zastane, da ništa više ne misli i ne čuje — svejedno je, ništa se bolje ne može doznati. Učini joj se kao da već ovdje živi cijelog svog vijeka i da je u životu stalno prati ovo sunce i divni predvečernji oblaci. Ovaj osjećaj potraje za časak a zatim vidje da ipak nije tako. Preko lica joj preleti sjenka. Okrene glavu i zagleda se nekud daleko pred sebe.

— Ti znaš, da nikad nisam bila sretna. Ne znam ni sama kako sam mogla poći za onoga čovjeka... Govorio mi je lijepe riječi, tako lijepe. Tiho, neprimjetno uvlačila se u moje srce milina, drhtava čežnja. A poslije — onda kad sam ga upoznala, onda sam osjetila odvratnost u duši, okrenula sam se od njega. Ali bilo je prekasno. Stanko je došao na svijet... Nisam htjela da ti doznaš za bijedu moga života, nisam htjela da doznaš da sam podlegla. Nisam htjela da kažeš kako si imao pravo...

On nervozno odbaci cigaretu ali odmah pripali drugu.

— A zašto?

— Ne mogu. Vladimir je to tako ostavio. Ostat ću na zemlji.

Govorila je lagano, s dugim stankama.

— Ah, tako! — nasmije se on oporo. — Ti dakle misliš, da i poslije smrti duguješ vjernost svom mužu! Hahaha...! Ali ti si nerazumna, draga moja, ti ne znaš što činiš! Ja se neću osvrutati na to, ne mogu to prihvatiti, ne nikako...

Tereza se ne makne. Tada on zadržće od nestrpljivosti. K tomu se pridruži strah pred tom upornošću, strah da ju još jednom ne izgubi. Obuze ga bijes zbog tih moralnih avetinja što ih je stvorila u svom usijanom mozgu i kojima se htjela ograditi od sreće. A to nije smjelo biti. On to neće dopustiti. On će ju sebi ugrabiti.

Kazao joj je sve to. Govorio je divlje, nesuvislo. I najtvrdje i najslađe riječi.

Ona ostade nijema. Napokon pokrije rukama oči.

— Ne mogu — rekne slomljenim glasom. — Ne mogu...

— Moraš!

— Ne mogu! Bila bi to žrtva koja bi nas unesrećila.

— Ne mogu biti nesretniji već ako me ti odbiješ! — uzvikne on, a oči mu dođoše sasvim puste. — Ubijaš me, Terezo... znaš li ti to? Prije mnogo godina, da... bio sam mlađi i vidio sam da ljubiš onoga. Morao sam se su-

spregnuti, uzdržati. Pomogao mi je moj muškarački ponos. Sad ni to više ne bi pomoglo, kažem ti. Ja sam u godinama kad čovjek nije kadar da preživi tako težak duševni slom. Zar hoćeš da skriviš moju smrt, Terezo? Mrtvi ne praštaju a ništa nije tako strašno kao krivica prema mrtvima. Jer je nepopravljiva...

Tako su se borili međusobno, s riječima, sa srcima.

Ona ga je gledala ukočenim očima, a te beznadne oči lagano su se punile suzama. Stresla je glavom.

— Ne mogu.

— Kod tebe se uobličilo jogunstvo, otmena crta slavonske vlastelinke...

Sjedio je sad pognute glave, laktova, poduprtih o koljena. Promatrao je mrave što su se razmilili po zemlji. Ustvari je vidio jedan divan a na njemu živi leš... Osjeti pustoš i beznadnost takvog života. Zar će to opet tako biti? Podigne oči i pogleda ju.

Tereza osjeti da joj klecaju koljena. »Gospode Bože«, zavapi u sebi, »zar je moguće da se ovako rastanemo? Kako ću poslije toga živjeti?« Ivan opet spusti glavu. Kao da je samo ovako, ne gledajući ju, mogao mirno razmišljati.

— Ne — reče napokon s neprijatnim mirom. — Ja neću da uništim svoj život zbog tvojih glupavih predrasuda. Dosta sam se napatio...

Ona osjeti njegove ruke na svojim mišicama. Oči joj se raširiše u užasu. Na njenom licu ogledao se strah i čežnja, vlast i snaga, preklinjanje i bezumlje.

— Ljubav sve svladava, ona je evanđelje sebičnosti, a sebičnost je surova. Pravo jačega vlada na svijetu. Ljubav je najjača...

Iz grudí mu se otme uzvik bola i iznenađenja. Terezu obuze nemoć i ona polako sklizne na klupu. On ju tada strese kao da je trebalo da se probudi iz nesretne omame.

— Terezo, to je nemoguće, ne možeš me još jedamput odbiti! Ti me ljubiš, Terezo!... ja to znam!

— Zašto me tako mučiš? — dahne ona nečujno. Govorila je samo vilicama, usne su joj bile blijede i nepomične, kao u mrtvacu. Potom nasloni glavu na hrastov stol i više se ne maknu.

Ivan je prestao govoriti. »Uzmi ju«, šaptao mu je neki glas. »Uzmi ju protiv njene volje, razbij njen otpor svojom vrućom, bezobzirnom snagom... Podigne ju u naručje kao dijete i položi na travu. Tada ju divlje ogrli. Njegove ruke čvrsto je obuhvatiše, sve dok nije osjetio kucanje njenoga srca, dok joj nije ponestalo daha. Grlio ju je kao da bi tim vrućim, divljim poljupcima htio iz nje iscrpsti i posljednju klicu života. Nije vrijedilo što se branila posljednjim očajničkim naporom volje. Sve dok se nije začuo jauk, žalostiv i piskav. Otvorilo se i izbilo iz srca kao mlaz vrele, pištave krvi.

Tada ju pusti.

Njegova želja razbijala se o njenom otporu, a razbiti njen otpor značilo bi razbiti nju samu. Bio je uvjeren u to. On pak nije htio razbijenu stvar. Nije mogao silom uzeti nešto što je imalo vrijednosti samo ako je dragovoljno dato.

Osjeti da je oko njega postalo hladno, mrtvo.

— Nisam navikao da prosjačim — progovori mrtvim glasom. — Ako ustraješ u svojoj tvrdoglavosti, ja ću za jednu minutu otići i ne ćemo se više nikad vidjeti. — Preko lica mu preleti mali, uplašeni smiješak, a iza njega se skrivao grčeviti jecaj čovjeka, koji ne može da zaplače.

— Hoću li otići, Terezo?...

Ona potvrdi. Nijemo i žestoko. On je još oklijevao.

— Hoću da čujem tvoj odgovor!

— Da, idi! — reče jedva čujnim glasom.

Onda je čula kako se udaljio. Kao da je sa svakim od njegovih koraka nestajao život iz njenog srca.

Potom nastupi tišina.

Prepelice pucaju. Po ružnom polju odlazeći se ljuškala njegova snažna i plećasta spodoba. Negdje u daljini grme kola, laju psi. Na kraj sela stoje snopovi, sa svih strana dopire miris medovine. Postajalo je hladno. Tereza pomisli da je već jesen i podiže glavu. Lišće još nije opadalo ali ona opazi da se u njoj nešto mrvlji i otpada kao da u tišini padaju njene misli. Padaju s visoka, jedna za drugom, i lagano se raspršavaju, ali ona prati njihovo padanje sa svom ozbiljnošću koja se skuplja u njoj. Njihov mukli i laki pad nema u sebi više nikakove težine od onoga što su u životu tražile. Podigne oči na beskrajno i daleko nebo što se zelenilo tirkisom i akvamarinom. I prvo, što je vidjela bila je kao kaplja providna večernjica, davno omiljela zvijezda od koje čistije i nevinije na nebu nema. U zraku, u ravnici i njezinoj beskrajnosti, odjekivao je jedan veliki motiv: vječnost! On je upućivao u onaj daleki kraj kamo vode putevi svih ljudskih života. U svemu unaokolo bio je naročit smisao ali je Terezi bilo teško da ga shvati, gledajući za svojom ljubavi. Nesvjesno pogleda na polja, šume, pa klekne na zemlju i poljubi ju. Pa kad se ovako sasvim privila uz nju, prvi puta osjeti što je dotle tek tinjalo u njoj i što joj se sad čisto i jasno rasulo po srcu. Da, da. Tako treba, tako je dobro! Ljubila je tu beskrajnu ravnicu, kasne jesenske magle, šutljive šume, u kojima se negdje u tamnim dupljama morao sačuvati žrtvenik Ladin. I bude joj u srcu nekako milo i teško: bila je kadra da svojom ljubavlju ispuni ove prostore. Ljubila je tu dragu zemlju jednom drugom smirenom, umornom ljubavlju koja teži da se odmori. S ljubavlju jednog skrhanog čovjeka, izbjeglice, koji je htio da se vrati u život... Kao da su uzduh i svijetlost zvijezda ulazili u zagušeno srce. Glas te drage zemlje bio je razumljiv; sve što ona govori bilo je za neku veliku, nerazorivu istinu koju u cijelosti nije dano da ju smjeste u sebe, ni ona, ni idealisti iz filozofije. Ovo večer, zvijezde, pospale ptice, rosa... eto u čemu je istina. Ljudski glasovi, puni časa strasti, čas ljutine, nepotrebni su u toj velikoj tišini.

I gledajući na zlatnu zvijezdu koja svijetli tamo nad zvonikom, Tereza jasno i blago osjeti da je Smisao već ušao u nju i da ona više nije ona koja je bila nekad, već da je postala nova, zavjetovana...

Milo joj je bilo što će i nadalje samo ona i Stanko sjediti za stolom u bijeloj kući i što će se u vrtu zaplaviti sumrak, raspresti tihi saninja, i nad svime stražariti nebo, kristalno od mraza. Taj sat slilo je u nju jedno milo osjećanje, probudio miris bjeline snijega iza smrznutih prozora, neke unutarnje tišine, koja obećava sreću. Pucketat će peč i razvit će se ona blaga i radosna tišina koja kazuje o srčanosti, radu, životu...

Prema njoj je trčao dječak.

— Da te poljubim, mamice!

— Kako ti je kosa kovrčava, — govori Tereza blago se smiješeći. — Opet se zamrsila?

— Opet se zamrsila — smije se dječak garavim očima i skakuće uz majku. Što bi još htjela?...

ĐENKA

Prve su zvijezde treperile na blijedom nebu. Mlađak, pored crkvenog tornja, bio je tanak, srebrn.

Vjetar je dunuo i zašuštao prvim žutim lišćem.

Krave su unišle kroz kapije lijeno, site s paše, još su gdjevoja kola prolazila selom, a pod starom lipom skupili se momci da zapjevaju. Pjevaju oni svako veče, tumaraju selom, kao da nešto dozivaju, ili možda pjesmom prosiplju neobuzdanu snagu mladosti.

Zna se, za koji čas će iznad krovova zadrhtati zvona, ozbiljno i svečano, kao da mole tamnu Gospu sa starog oltara za mirnu noć.

Večer je, kao česte jesenske večeri u selu. Ljudi je tako i zapažaju, ili ne zapažaju, tek Đenki je ta večer sasvim drukčija. Čudna, kao posljednja.

Gleda ona dadinu krupnu spodobu kako ispreza konje i napaja ih na bunaru i slugu Bosančića kako nosi napoj svinjama. Vidi mater kako se s muzlicom iz štale vraća, pazi da pjenušavo mlijeko ne izlije, zadovoljnog izgleda što je muzlica vrhom puna, vidi brata kako se krađe, u čistoj košulji, umiven i počestljan, kroz kapijicu na sokak da požuri momcima i baku kako u trijemu prebire krunicu.

No najjače osjeća zavežljaj, tvrdo stegnut, što ga je sama skupila u komorici s cipelama, i osijelom. Taj zavežljaj je muči i usrećuje u isti čas. Tako da suze naviru na oči. Suze ne treba nitko vidjeti, ni tu radost ne može nitko s njom dijeliti.

Stoga pretrčji preko avlije u bašču, pod staru jabuku savijenih grana, šćućuri se pod nju kao dijete i bez jecaja zaplače.

Suze su joj tekle niz obraze i klizile preko vrata kroz raskopčan bijeli oplećak u njedra. Ništa nije u prvi čas mislila, samo je osjećala olakšanje.

Slike su stale skakati pred njezinom dušom.

Noć je bila bez sjena, svijetla. Zvezdica se neka okrenula i blještavim tragom proparala nebo. »Tko je umro, Bože dragi, sada?« promrmljala je brišući suze, i, sjećajući se bakine priče iz djetinjstva: »Kad netko umre, klizne zvijezda nebom«. Tada je baka bila još snažna i prosijeda, češljala je Đenku iz jutra i umivala na bunaru.

Đenka je po čitav dan, bosonoga, trčkala za žutim guščićima na livadi iza sela, s vezom u rukama, kojega je baka »podpisivala«, a ona nesigurnim ručicama vezla crvenim vulom. Sjeća se ona toga veza: ptičica, tulipana, hrastovog lišća. Sjeća se i livade na kojoj je cvao žut maslačak i sitna guščarica, guščiva, što su čupkale travu i drugarica s kojima je u igri provodila dane.

Poslije je pošla u školu. Stara, dobra učiteljica je risala kredom po velikoj ploči jabuke, kruške, slova brojke.

Djeca su škripeći pisaljka po tablicama kušala precrtavati. Sve je prošlo brzo kao san:

*Prvi razred ere-dere,
Drugi razred mačke ždere,
Treći razred babe,
A četvrti žabe.*

Malo povijesti, šetnja prstima od grada do grada po šarenoj zemljopisnoj karti, čitanje, krasopis.

Opetovnica, — i najedamput, Đenka više nije bila dijete.

Baka je prestala čvrsto stezati pletenice na potiljku a mama je uvidjela da su svečane haljine prekratke i uzane, pa kako je red — dala šivati nove. Za korizmu i Advent tamnu, za velike blagdane bijelu i još »štof«, »poluštof« i šarene svile. Kupili su joj i svilene čarape, lakovane cipele s visokim petama, a jednog dana, upravo pred Uskrs, mama je iz ormara izvukla nizove dukata i, slažući ih na crvenu, vunenu vrpču, rekla Đenki da će se na Uskrs ponoviti u dukate.

Sjeća se svega toga dobro Đenka. Bilo joj je petnaest godina i cio svijet je stala drugačije gledati. Spoznala je da je lijepa, s crnom kosom, skoro straštenih obrva i sivim krupnim očima. Uživala je penjući se na stolicu da u visoko obješenom ogledalu omjeri svoj vitki stas.

Ponosno je izlazila iz njihove velike, nekad zadružne kuće, svijesna da je bogata djevojka, a umjesto zaboravljenih igara s lutkama od krpa i sitnog veza, ona je bockala na bijelom platnu nove, pravilne uzorke šlingom i šarenim vezom.

A kad bi mjesec začarao kraj svojim srebrom, svi obrisi postajali mekani i blagi, noć mirisala zrelim dinjama i otavom, u njoj bi se nejasne slutnje budile, trčala bi u bašču, bacila se na rosnu travu ispod jabuke, široko otvorenim očima gledala treptaj zvijezda i osjećala kako joj se grudi šire od dubokih uzdisaja, a srce drhće za nečim nepoznatim, bližim i još neshvatljivim.

Kako je to bilo slično, a opet drugačije od ove večeri, u kojoj čeka zavežljaj u komorici, a dolazi nešto snažno i neminovno.

To snažno i neminovno osjeća Đenka kao srh što prolazi tijelom, kao kucanj žile na vratu kao težinu što pada na oči. I zaklapa oči da jasnije vidi slike što se dušom redaju.

Vidi jasno sebe kako se vraća preko livade, puteljkom, kući sa stana.

Svibanjska je kiša prestala padati, sunce se pomolilo iza oblaka, krupne su se kaplje sjale na lišću i travi. Mirisalo je po vlažnoj zemlji, po travama i mladom lišću. Put je bio klizak. Nosila je košaricu s jajima i pjevušila. Pazila je da se ne oklizne.

»Kuda se žuriš, Đenka?«

»Jau, Iva, alaj si me prestrašio! Još malo, pa bi mi košarica ispala iz ruku.«

»Šta se plašiš, valjda nisam vukodlak«, smijao se momak krupan, širok u ramenima, opaljena lica.

»Nisi vukodlak, ali prestrašio si me.«

»Baš se vi ženske od makar čega plašite«. Nosio je motiku na ramenu i pustio da pred njim koraca. Gledao je kako lagano hoda, kako joj se neposlušna kosa kovrča, a fini vrat bijeli. »Baš je zgodna, kao pupoljče«, pomislio je i zabacio šešir na potiljak. Rekao je:

»Čitava si već djevojka, Đenka.«

»Pa, zašto ne bih bila!?« trgnula je ona ramenima.

»Sigurno već imaš i momka.«

»Valjda tebe«, nasmijala se ona, i okrenula glavu spram nje.

Gledao ju je prodirno, crnim očima. Nije se nasmijao.

»Nisam ti momak ali bih mogao biti«, rekao je mirno.

»Još nešto«, naruga se Đenka, a tada je požurila puteljkom, osjećajući da je on motri pri svakom koraku. Skoro nije znala kako bi hodala.

Došli su do ovisokog plota. »Čekaj Đenka, pomoći ću ti, ja ću prvi«, rekao je i prebacio se vješto.

»Mogu i sama«, odgovorila je prkosno i popela se na plot. Klizavi opanak se odmaknuo a ona se našla u njegovom naručju kao zrela jabuka.

Da li je slučajno svojim dlanom pritisnuo njene male, tvrde grudi.

Košarica s jajima se rasula

Iva je divlje zagrlio Đenku i pritisnuo svoja usta na njena.

»Ah, to jek«, sijevnulo je Đenki mozgom. Ruke su joj klonule. Tek kad ju je ispustio iz svojih snažnih ruku, sjetila se da ga odgurne od sebe. »Ti si kriv«, viknula je i sagnula se da pokupi jaja.

»Zar što si ispustila košaricu?« nevješt se činio on, još uvijek naglo dišući. »Puno se polupalo«, rekao je i pomogao dijeliti čitava od polupanih.

Dalje nisu putem razgovarali. Na rastanku joj je rekao: »Zbogom, Đenka«, i ozbiljno je gledao.

Od toga dana upleo se u Đenkinu mladost Iva. Dočekivao ju je pred crkvom nedjeljom iza mise, ne da je kući prati, nego samo da je pogleda dubokim pogledom. U kolu se hvatao pored nje, stisnuo joj ruku, kao običaja radi u plesu je obavijao oko pasa. Šapnuo bi »Lipa si ko cvit«, — a kad se je samo smiješio.

Ona ga se nije mogla osloboditi u mislima. Znala je da njegovih deset jutra nisu ništa spram njihovih šezdesetipet. Kuća mu je malena, pri kraju sela, avlija uzana. Siromašni razdionici spram njenoga oca, bogatog gazde. Pa ipak, i on je izgledao kao gazdinski sin. Ponosan, uredan u svojoj bijeloj košulji, somotskim hlačama i novim, išaranim špenzlom preko ramena. I bilo je nešto što ju je privlačilo, snažno privlačilo k njemu.

Tako je prošlo poldrug godine a oko Đenke stao obilaziti Stanko Đurin. Govorilo se po selu da su se stari složili i da će Đenku ujesen isprostiti.

Mama je o tome nešto Đenki i nagovijestila a s Đurini stala srdačnije razgovarati, koji puta se i pohvalila koliko truba, vreća, ponjava i otaraka u ormaru čuva za svoju jedinicu.

Đenka nije marila što joj Stanko kupuje šipek i sladoled, pa onako nezgrapno, kao medvjed koješta mumlja, smiješka se i gleda je plavim, vode-nastim očima.

Doduše on je nosio finije čakšire od Ive, košulja mu je bila na prsima rasplitom izvezena, ta bio je gazdinski sin, ali gdje je on bio od Ive u Đenkinim očima.

»Kaže dada da ćemo te jesenas isprostiti«, rekao joj je u kolu, a njoj se činilo da se blesavo smješka. »Hajd da i to vidimo«, rekla je ona obijesno, ne misleći što govori.

Doduše, vidjela je, jer jedne su večeri došli Đurini da zaprose Đenku. Napokon se je tome i nadala; mama i dada su u posljednje vrijeme nagovarali da pođe za Stanka, jer je kuća bogata, momak zgodan, a svekrva dobra kao kruh.

Zar Iva nije ništa o tome znao? Zašto nije ništa govorio? Zar je bio toliko okupljen kirijanjem? Zar nije više mario za nju? Šalio se samo, ta lijep

je bio, pa je možda istina bila da će uzeti Mandu Blaževu, veselu mladu udovicu, koja nije tajila da ga voli. Napokon, selom se šaputalo da su ga vidjeli kasno u večer ulaziti u njezinu avliju. Možda je, doduše, tek račune slagao s njome što joj je preorao livadu. Tko bi znao? Tek jedno je bilo sigurno: Iva je šutio.

Kao u polusnu gledala je prosce. Čula je kako govore: »Faljen Isus i Marija. Eto mi smo došli da po starom običaju isprosimo snaju«.

Čula je i svog oca kako odgovara: »Mi smo za to da je damo u ime Božje«!

Iznesena je rakija i velika zdjela kolača. Trebalo je počastiti prosce. Razgovaralo se o mladima, o kukuruzu, kojega je doskora trebalo brati, i kako je šljiva urodila, pa da će biti rakije.

Razišli su se kasno i dogovorili da zaruke ne će dugo trajati.

Četvrtu večer došao Stankov otac opet i položio dukate na stol, a Đenka je bez radosti, zbunjena, prebacila otarke za prosce.

Tako je bila isprošena.

Stanko je stao dolaziti u predvečerja da s Đenkicom govori pred kućom, nespretno se je ali samosvijesno smijao, a kada se mrak spustio, kušao da je privuče k sebi.

Dotle je buduća svekrva nedjeljom slala pune košare milosti, kolača uslatko i ukiselo, pečenja, maramu i svilu za haljinu. Neka se vidi kako Đurini očekuju snaju.

Iva je i dalje čekao nedjeljom pred crkvom a njegov zreo pogled vraćala mu je Đenka svojim upitnim. Bilo je to kao neko nijemo, bolno, besmisleno milovanje.

Jedne večeri, tamne i oblačne, kad su mama i dada bili otišli Đurinicima, — kao prija i prijatelj na dogovore, kako će svatove otačiti, i kada će kolima poći u Šid po vino, — a baka zaspala s krunicom u ruci, Đenka je na drumu razgovarala sa Stankom. Stanko joj je govorio kako će oni doskora postati čovjek i žena i kako se ona tada ne će braniti od njegovih zagrljaja. Pružao je ruke za njom i silom je poljubio u vrat. Gurnula ga je od sebe, a on što je bio jači, privukao ju je k sebi. Osjetila je njegov dlan na grudima. »Kao Iva«, šiknulo joj mozgom. »Pusti me, jer ću vikati«, bijesno je rekla, otrgla se i utrčala u avliju. Časak je stajala za kapijom, a tad joj se učinilo da čuje šuškanje u trijemu.

»Đenka«, — šapnulo je iz mraka.

»Iva, zar ti? Je si li lud da se kradeš kao lopov?«

»Kao lopov, da tebe ukradem, zlato moje. Ne može se ovako dalje«. Od njegovih se poljubaca nije branila. Nesvijesno je odgovorila: »Ne može se«.

»Moraš biti moja«, zaključio je on.

»Zar sada? Zašto me nisi prosiu u dade«, vraćala joj se svijest. On se je tiho nasmijao: »Kao da bi tvoji pristali! Siromah sam pram Đurinicima«.

»Dođi sutra u večer u šljivik«, rekao je brzo i požurio u mrak.

Od te je večeri Đenka rjeđe izlazila na sokak, no kad su stariji zaspali, polagano se je krala iz kuće i trčala u šljivik. Iva je čekao. Drhtala je kraj njega od sreće ali i od straha.

»Što će biti s nama, što će biti?«

On je svaki puta ponavljao isto: »Dođi k meni, a poslije što Bog da. Stari će popustiti«.

»Jau, ne mogu od sramote«, plakala je Đenka.

»Ako ti je više stalo do sela nego do mene«, vrijeđao se on i odmicao od nje.

»Nije mi stalo, al' teško je«.

»Zar teško da budeš moja?«, umiljavao bi se on. Tada se je ona kroz suze smiješila.

No selo ko selo: sto ušiju ima i tuđu brigu vodi. Mama je iznenada zapitala: »Kažu da divaniš večerom u šljiviku s Ivom Kudinim?«

Bile su u kuhiniji, mama se je vrtila oko štednjaka, a Đenka je krumpir gulila. »Tko kaže?« prestrašila se Đenka i od straha slagala: »Nije istina. To jest, neko veče, kad mi je dada naredio da kapiju zatvorim bio je kraj puta i upitao me što radim«.

»Što taj goljo ima tebe pitati?« oholo je dobacila mama i oblizala kupaču da vidi je li jelo slano.

I ako je mama kao nehajno nabacila Đenki što je čula, te se je večeri učinilo Đenki da paze na nju. Nije se usudila poći u šljivik. Šeste večeri se je tek odšuljala tiho na sastanak i rekla Ivi: »Mama sumnja, bit će zla«. Ponovila je mamine riječi.

»A? Kazala je da sam goljo, je li? Znao sam ja to. Što je njima stalo koga ti voliš, kad treba dobru udaju uglaviti. Pa što bi sad smislila?« pitao je tvrdo.

Ona je dahнула: »Ništa«.

»Od ništa se i nema ništa. Nego uradi ko što već davno govorim: Dođi k meni. Ovako dugo potrajati ne može. Saznat će se, pa šta ćeš onda? Ne mogu te silom iz kuće izvući«.

Još je nekoliko večeri tako išlo, Iva je molio, umiljavao se, i napokon zaprijetio da ne će dolaziti.

Mama je pazila na Đenkine korake, sastanci u šljiviku su se prorijedili, a Ivo je rekao: »Sutra. Pred zoru izađi, odvest ću te«.

»Đenka, Đenk-a-a-a!! Kuda je opet odnijela u mrak?« pitala je mama ljutito i glasno samu sebe.

»Bila sam u bašči«.

»U bašči? Sama? Samo ako nisi bila u šljiviku«, zajedljivo je mama dobacila kad je Đenka pošla u trijem.

Đenka je zastala. Na uplakane oči navrle su opet suze. Ražalila se nad sobom, nad materom.

»Mamo«, htjela je reći, »pomoz mi. Bila sam u bašči sama, ali pre zoru... Ta ja volim Ivu, ne mogu poći za Stanka. Mamo, zar ti nisi bila mlada?«

Zastidila se. Uzdigla je pogled. Oh, kad bi mama samo nešto blago, dobro rekla!

U maminom pogledu zrcalio se prijekor i ledeno ispitivanje: »Nije u goljo opet štogod pito u šljiviku?«

Nije odgovorila. No u tome času je sigurno znala. Pred zoru će skupiti zavežljaj i otići. Na jednom joj se učinila jedina briga: kako će iz kuće izaći da je ne čuju?

Okrenula se još jednom, sagnula glavu i ušla u kuću.

R. Švagel Lešić: Portret Z. O.

IVO BALENTOVIC:

ČOVJEK IZVAN KRUGA

Kišni dan, pun kala i sivoće uvlačio se u bučni prostor gostionice, u ljude, u njihova raspoloženja i čudi, u kretnje ruku, u zacakljane oči, u uzdahe, u sve izgovorene riječi.

— Još jednu ljutu! — vikne čovjek u crnom ogrtaču.

— Zašto toliko piješ? — tiho ga upita mladić s plavim šeširom širokog oboda.

Čovjek u crnom ogrtaču tvrdom zamrznutom kretnjom ispruži ruku i dohvati čašu, zureći u nju željenim, a u isti mah mrzovoljnim i strastvenim pogledom, polako je počeo prinositi ustima. I ispivši je do polovine, naglo zabaci glavu, ostatak pića naglo salije u sebe, stavi čašu jednako tromo na hrapavi stol, obliže mokre usne i zagleda se u blijedo mladićevo lice.

— Pitaš me zašto? — promrmlja i obori oči a pogledom zaluta nekud u stranu. — Hm. Glupo pitanje. A reci mi, braco, zašto je vani tako kaljavo, zašto sipi ta dosadna i strašna kiša, zašto moji potplati propuštaju vodu? Ili zašto sam ja, recimo, visok, štrkljast, bogalj, čovjek slabe sreće? Eto, reci mi zašto? I kolika je samo povorka takvih šugavih zašto. Na koncu, zašto se moj život odvija tako monotono i jedno i teče strmim putem na kome je sve protkano jednim odurnim i neizbježivim nizom tolikih jezivih zašto?

Neuzdrživa srdžba, pomiješana tugom, razlije mu se utrobom. Činilo mu se da je umjesto rakije sasuo u sebe čemer. Da mu odlane, da odgrabi iz sebe to što ga je mučilo, opet se obrati gostioničaru:

— Još jednu ljutu!

Prstima desnice prekopa nutrinu džepa. Napipa novčanicu, i to ga smiri. Zaškilji na mladića, opazi da je veoma mlad i ljepuškast, pa se razljuti što mu je vlastita mladost daleko iza leđa a kroz tijelo mu se pretače klonulost i drhtaj nesmiljenog venenja.

U krčmu uđe gostioničarka, gojazna i sva u salu. Pristupi radio-aparatu, ukopča ga, a izbom se ubrzo — poput pljuska — prospe raskošna orkestarska glazba. Okrenu dugme lijevo i desno, ali nije našla ništa po svojoj volji, pa opet povrne kazaljku na prijašnje mjesto, odakle se ponovo prosipao prijašnji koncerat.

— Bethoven! — uzvikne muklo čovjek u crnome ogrtaču. — Šesta simfonija! Ah!

Poguri se, sav se uvuče u sebe, u svoj pohabani crni ogrtač. Drhćućom rukom dohvati hladnu čašu, prelazeći prstima po njezinoj ovalnoj stijeni, kao da je miluje. Osjeti da ga u nutrini obuhvaća novi talas izgubljenosti. Sjeti se svega. Sve izroni odjednom — u trenu. Zabolješe ga stare rane, a oči se zamrežiše sivom izmaglicom. Obrati se gostioničarki glasom krotkim, smekšanim:

— Nađite nešto drugo.

— Nema ništa čestito za moj račun — odvrati žena. — Svi samo brbljaju, a ja ne volim kada brbljaju. Bolja mi je i ova svirka od njihova lupetanja.

— Onda zatvorite.

Žena ga prijekorno pogleda. — Zašto? Neću! — Tada se sjeti. — Eh, vi ste nekada... — Ona je znala njegovu prošlost i o njoj je časak razmišljala. Ne htjede da ga poslušaju. Nastavi: — Neka svira to. To mi se upravo sviđa!

Čovjek u crnom ogrtaču ogorčeno pljune. Potone u šutnju. Sluša. To je glazba koja nosi. Davi ga u grlu neka sjeta, što li je. Zvuci ga šaklaju, razmiljuju se utrobom, šikljaju kroz žile, trgaju mu živce, đavolski zvuci! Pljušte. Nose ga, hoće da ga dignu, ali on je sputan i pada u dubinu. A zvuci ga opet pograbe i nose... Htio bi da prhne. Ne može se ni pomaći. Mogao bi uzeti bat i udariti po tome aparatu. Zvuci ga nagone da zaplače. Jer on to zna, on to vidi: violine se njišu i gudala potitravaju. Njiše se kosa dirigentova, srašten je za pult, sav se srasao s tom glazbom, sav u njoj pliva: Arturo Toscanini. Bon giorno, maestro, najdublji naklon, poštovanje! Prskaju bijele žice, šušte vodoskoci, ječe fanfare, njišu se violine i laka titrava gudala a njega podilazi želja da pljune u utrnulu šaku i da iz sve snage pljesne odebelu ženu po gojaznoj masnoj stražnjici. I jad mu se skuplja u prsima, u grlu, jad ga truje, izgriza...

Čovjek u crnom ogrtaču pije. Rakija mu klizi niz grlo, pali ga i otupljuje mu bol u nutрини, uspavljuje ga i smiruje.

— Eto, zašto pijem! — reče i otpljune. — Da mi bude lakše.

U mašti čovjek vidi: sav život koji je odminuo. Duga povorka slika, šarenilo, zbrka.

Prohujale godine.

Bivši život.

Plativši, istetura na ulicu. Za njim je išao žamor. Oko njega magla. Mladić s plavim šeširom izađe poslije njega, stigne ga i položi mu ruku na rame. Zaviri mu u iskopnjeli profil lica, škiljeći sažaljivo i zamišljeno.

Čovjek je još uvijek čuo rasipanje glazbe: zvuci pršte, sada kao sitna proljetna kišica, kao slatka opojna poplava tihe sjete. Šljapkao je raskvašenom cestom. Polagano, tromo. To je njegov korak. Šljapat se miješao s bujnim zvucima glazbe koju je nosio u sebi. Blato ga prati i ceri se. Zvuci poskakuju za njim, ulaze u nutrinu, plešu u dvorani srca, u tunelima žila, titraju u tkivu mesa...

— Ideš kući? — upita ga mladić.

— Idem — odvrati čovjek i zakašlje se. Kašalj je navirao iz dubine.

— Čeka te ona? — Mladić bojažljivo prošapće.

— Čeka. — Čovjek je brisao usta od slina koja mu je navirala iz utrobe, osjećajući zamor u cijelom tijelu. Pomišljao je da se okosi na mladića, da ga grubo otjera. Ali ipak se oglasi obazrivo i meko:

— Ostavi me na miru, mladiću.

Mladić ga nije ostavljao već je i dalje koračao usporedno s njim. Uneke progovori s nešto zlobe:

— Lijepa je ona. Mlada je. Pazi na nju...

Čovjek u crnom ogrtaču plane srdnjom. Zašto taj golobradić ulazi u njegov život? Zašto ga dira? Osorno se okosi:

— Pusti me! I bježi za svojim poslom!

Mladić ga nije pustio. Naprotiv: sad ga je uhvatio za mišicu i počeo mu govoriti još otvorenije:

I meni je zapela za oko ali nije potrebno da te obuhvati ljubomora. Istina napastovao sam je, no ona me je odbila. Ima ona nekoga tko joj se više dopada. Takve su žene. Lakomislene i pokvarene. Ali — neka. — Mladić odmahne rukom.

Bili su na raskršću. Čovjek je u međuvremenu podigao okovratnik i zapalio cigaretu. Desnom nogom šljapkao je po malenoj kaljužici. Potplat mu je propuštao vodu. Zagleda se u sumračni pojas podnevne ulice, u kišu, u mokri sjaj tamnih krovova. Glazba iz gostionice ponovo navre u njega. Zadrhta, zjevne od nelagodnosti, oćuti neprijatne žmarke izgubljenosti. Odhukne jad iz sebe, odbije nekoliko obilnih dimova, pogleda mladića gotovo zaplakanim očima, a ovaj shvati da ga je ogorćio, zato prstima desnice doćaće obodi svog plavog šešira i vrati se u gostionicu.

Čovjek je stajao pun neodlućnosti. Kašne su mu kapljice curile po licu, po ostriganim brćima, po obodu starog klobuka. Za njega, u tim trenucima, sve prisutno okolo njega bijaše daleko i sporedno. A u nutrini mu je izraslo bivše.

Polako zakoraći, zašljapka stazom na kojoj se blistahu vodene lokve, a u njemu se sve življe počeo migoljiti sjećanja na dane kad je bio mlad i dok je lebdio iznad oblaka. Glazba. Vidio je sebe: u velikoj sali, nad klavijaturom, u crnoj otmjenoj odjeći, zaglađene frizure, prepun ushita i vjere u uspjeh, razigran ritmom Brahmsa, Chopina, Čajkovskog ... u zanosu interpretatorskog žara koji ga je nosio. Izrastaju lica: žene, mlade žene, proljeć, ljubavi, vino, blještave mjesećine, cvijeće, vijenci, lovorike, novinske ocjene, mnogobrojni burni doživljaji. Slava. To se nazivalo slava. Beć, Rim, Pariz! Bukurešt, Sofija, Atena. Lovorike. Zelene lovorike. Pljesak. Zanos koji kipi, pjenuša se kao mlado vino. Mladi glazbeni talenat. Nada. Velika nada. Veliko obećanje.

Tetura prema trošnoj djedovskoj kući. Kroz napola stisnute vjeće nazire staru zidanicu. Uz nju je dotrajala taraba. Za njim su gradovi i život. Život i slava. Ovdje se ruši stara hrastova taraba. Slava je ostala iza njega. Slava? šta je slava? Zar doista samo lepršavi dim na vjetru?

Uzdahne iz dubine grudi. Lice mu se iskriji u bolnu grimasu. Rat, pomisli s gorćinom, rat mu je oduzeo slavu. Sjeti se onoga dana kad je opkoljen u blatnome rovu, na jezivom planinskom položaju, očekivao smrt. Smrt je pokosila njegov odred i kružila oko njegova tijela s ubitaćnom stravom u kiši užarena čelika. Kretao se kao lutka na tankoj cirkuskoj vrpći, ljuljao se, drhturio, kroz ruke prometao municiju i dodavao je mitraljescu, puzio po ljigavom kalu, rivao nosom u blato, kaljavim rukama pritiskivao užareno čelo. Očekivao je kraj. Smrt je kružila nad njim, nad mitraljescem, nad žbunjem i drvećem, obojica su stenjali, kleli, otpljuvali gorćinu i osjećali da tonu a iza njih oćiće život. Da to ih je zdrobilo. Ostali su prazni, zgužvani, bogalji. Rat ih je ispraznio kao lutke od piljevine kad ih razvale dječje ruke.

Žena je stajala na ulazu u olinjaloj kućnoj haljini koja ga je srdila. Osjećao je kako se srdnja pretaće iz izbljedjelih cvjetića na toj haljini. Siromaštvo ga je zgrabilo za gušu, davi ga, ponestaje mu snage, a srce mu grćevito lupa u svom mračnom kavezu. Izbljedjeli ukrasi na staroj ženinoj haljini ozlovoljavaju ga svakodneвно. Na nogama joj pohabane papuće. I kosa joj ovješena niz ramena, prošarana bijelim vlasima i u neredu. Lice joj je umorno, a oći podbuhle, pune ogorćenja. Nekadašnja pristalost istro-

šena siromaštvom dočekuje ga s prijekorom i zlovoljom. A u njoj još ima tinjajuće mladosti i vrekavih želja. Ona želi radosti a on joj ih ne može više pružiti. Oboje venu u tom malenom gradu, u toj čamotinji, beskorisno i bezizlazno, iz dana u dan. Ušli su u stanje nepokretnosti koja ih izgriza kao rđa.

Čovjek pritvori oči da sakrije pogled. Promakne kraj žene bez riječi i bez pozdrava. U staklu prozorskom ugleda svoj istanjeni lik: mršavo suho tijelo, duge ruke, uvelo lice. Steška mu se, i on se spusti, gotovo spuzne na stari škripavi otoman izlomljenih pera. Zagnjuri lice u bijeli meki jastuk i dođe mu da zarida, ali ostade ukočen, u stanju besuznog plača i unutar-njeg grcanja, koje nadima i raspinje grudi.

Žena zastade pored njega.

— Bio si opet u gostionici?

— Bio sam.

— I razmijenio si posljednju tisuću?

— Razmijenio sam.

— Da li ti je uopće nešto preostalo?

— Nešto je preostalo.

— Čovječe, — reče ona turobno — znaš li koji je danas datum?

— Znam — reče čovjek skidajući svoj pohabani crni ogrtač — dvadeset listopada.

— Zar se ne sjećaš što smo nekad proslavljali na taj dan?

Čovjek se sjeti da je to ženin rođendan. Pogleda je bespomoćno, a ona se izgubljeno spusti pored njega.

— Htjela sam ispeći kolač. Imam nešto brašna, ali manjka mi šećera, a nemam ni prebijene parice.

Čovjek prekopava džepove. Povadi sav sitniš, držeći ga na dlanu. U sebi se razjedi: ništa od popravka cipela. I s pušenjem će od sutra pokušati da prekine. I na rakiju će zaboraviti barem nekoliko dana.

Žena je bila nepokretna. Ruka joj se nije ispružila za novcem, tek joj se usne stadoše lako pomicati.

— Kasno je.

— Zašto kasno? — Prsa mu proparaše trnci od zle slutnje.

— Slušaj — nastavi žena čudnim izmijenjenim glasom i uprno zureći u neku daljnu izgubljenim omrtvljenim očima. — Htjela bih s tobom razgovarati.

Čovjek se uspravi zapali istanjenu cigaretu i zagleda joj se u izmijenjeno lice, svjestan beznadnog stanja u koje je zapao. Skoro resko uzvikne:

— Nemoj me mučiti, ženo!

— Eto, — poče ona šmrcajući — znala sam. Čim pokušam s tobom ozbiljno razgovarati, ti odmah pomahnitaš.

— Njegovo držanje je razljuti i ona se zažari u licu i stade plačno da mu predbacuje i optužuje ga riječima jetkim, eksplozivnim i teškim koje su mu padale na glavu i tukle ga o tjeme kao kamenje.

— Ne možemo tako dalje! — najzad je zavapila. — Treba naći neki izlaz!

— Ti ga već i nalaziš! — zagrmí čovjek ogorčeno. — Mladić ti je prirastao za srce. Mlad je, hehe, zdrav, a i ti si još mlada, dočim sam ja bogalj.

— Nisam suviše mlada. Kosa mi se šara. I nije mi do gluposti. Nije mi više ni do koga. Ne optužujem te. To ne mogu. Nisi ni ti kriv. Ni sebe ne optužujem. Ali ovako više ne ide. Postala sam ti teret, čovječe.

- Ja sam bogalj — izusti čovjek s očajem.
- Nisam ti to predbacila. Nikada ti to nisam uopće predbacila.
- Nisi? — uzvikne čovjek. — Zar se samo riječima predbacuje, ludo!?

Čovjek pogleda u svoje ruke, a niz lice mu klizne suza nemoći. Pogne glavu da sakrije lice, a i dalje je piljio u svoje napola zaleđene žile na rukama, u svoje duge prste, koji su izgubili nekoć otmjenu i začuđujuću gipkost. Ponovo uskrsne u njemu ona noć — noć smrti. Tada je usred bubnjarske vatre i općeg kaosa osjetio jasno kako ga u tim trenucima napušta sve ono što mu je bilo u životu vrijedno i radosno i kako mu se zamućuje svijest, a on tone u duboku provaliju ... Osvijestio se ranjen, kontuzovan, pun bola i beznađa, u maloj provizornoj bolnici, slušajući u daljini tutanj kanonade, grohot razjarene fronte.

Bilo je to jednom. I prošlo je. A što je od njega ostalo? Umrla mu je karijera u toj jednoj noći, odlepršala mladost, slava. Potamnijelo je sve, iščezlo u magli, njegove su ruke izgubile gipkost, prsti su otkazali poslušnost i moć da u zanosu potitravaju na klavijaturi, iskušavao ih je, ali su bili nemoćni da ostvare glazbu. Bilo je s njim svršeno.

Tek, izgubivši prste, spoznao je njihovu neprocjenljivu vrijednost. I premda je ostala i živjela u njemu nada da će im se vratiti predašnja gospodujuća moć, on je za kratko vrijeme pao u zaborav, povukao se u pokrajinu, prepušten propadanju i životarenju. Alkohol? Zar je to doista utjeha nesretnih, pogubni spas izgubljenih i očajnih? Nakon pijančevanja redovno dolazi istrežnjenje i stvarnost ga zaboli još očajnije, još teže.

Pogled mu pade na glasovir i on se diže, pa pođe prema njemu, teturajući. Na glatkoj politiranoj plohi ležao je sivkasti sloj prašine. Podigne poklopac, spusti se na plišano sjedalo, pa se zagleda u bijele tipke zaljubljenim, čežnjivim pogledom. Kvrčne s dva prsta po tipkama i lepršavi akordi odjeknuše u sobi i u njegovoj nutрини kao sumračnom hramu. Svirao je sa oba ispružena kažiprsta ulomak neke opere, nije ni pomislio koje. Odjednom, razočarano se diže i duboko uzdahne. Spoznao je svoju kljastost već po koji puta. Iza njega je stajala tugaljiva statua stvarnosti — njegova žena. Pođe prema njoj.

— Moram ti nešto reći — progovori ona onim malopredašnjim glasom koji ga je plašio. — Ne shvati me krivo. Dalje se ovako ne može. Mladost će mi propasti do kraja.

U njemu se razigraju talasi velikog orkestra, i violine pjevaju, plaču, stenju, uzdišu, i on ne vidi žene, ne vidi ništa oko sebe. Opčinjeno zuri u dirigenta, a on sam sjedi za glasovinom i prsti mu vilinski dobro igraju u strastvenom allegretu, prelazeći u srljajući novi tempo, da se zatim smire, stišaju. Cijeli orkestar se uspavljuje, šapuće, a on plovi nekamo po nekoj prozračnoj modrikastoj visini, daleko od blatne stvarnosti, daleko od svega ...

Prene se i stade u ženu buljiti kao luđak.

— Život je ipak računica — progovori turobno. — Novac, he, to je bog ljubavi, bog braka, bog bračnog sklada, zar ne, draga moja? Znam — nastavi satanski mračno i cinično — znam da si željna života, užitka, doživljaja, a ja ti ne pružam ništa. Priče o nekoj neumrloj ljubavi, to su najgluplje priče koje je izmislila ljudska mašta. Nema neprolaznosti! Nema slave! Nema spomenika! Sve je to glupa fikcija i sve je to blijeđi trenutak vječnosti!

I ja sam živ, a mrtav sam. Ja sam pokojni čovjek. Ostali su mi uveli vijenci i požutjeli izresci iz novina. Uspomene. A od toga se doista ne može živjeti. Draga moja, ja uviđam da si ti žena kao i sve druge žene koje su osjetile vrijednost života i slasti užitaka što ih pruža izvjesno sadržajnije stanje od ovoga u kome mi sada plovimo. Ti si još mlada. Od mene si mlađa punih deset godina. Vidim kako propadaš. Uviđam to, priznajem, i zato ti dajem slobodu, ženo. Iluzije su izvjetrile, nema ih. Trenuci milja su otišli. Uzalud se sjećam, uzalud sanjarim i nadam se. Nema na tvome licu blaženog smiješka s kojim si me nekada dočekivala iza koncerta, kad sam nadzemaljski sretan stajao među buketima cvijeća. Prošlo je to. I stoga ti ne predbacujem što si odlučila da potražiš izlaz. Razumijem, iako me to boli, boli. Ali, šta da se radi? To je život!

— Ja ću doista otići — reče žena smračeno.

— Pa to sam i slutio da ćeš reći, ženo.

U njemu se toga trena ugasilo drhtavo svjetlašće nade. Zar je mogao od nje očekivati druge riječi? Ponovo se spusti na stari otoman i zavapi, ali u dubini sebe: zar je doista dotle došlo?

Žena ledeno ponovi:

— Ja ću otići!

Zurio je u njeno okrupnjalo tijelo, koje mu sada, u tih nekoliko trenu taka, postade gotovo strano, jer je čutio kao da su sasvim nepoznati ljudi koji su se toga trenutka prvi puta sreli. Ona će daleko pobjeći iz kruga njihove bijede? U njoj je planula odluka. Što je ono rekao? Život-računica? Eto, žena potvrđuje njegovu riječi. Ona treba sredstava za svoje pomlađenje. Njoj su potrebne haljine, smijeh, razonoda, baloni obmana i ludost. A on tuguje, on nema snage ni moći da stvori potrebna sredstva za taj cilj.

Stiskala je usne i stajala prazna bez riječi i uzdisaja. Gledala je sebe: svoju iznošenu i ispranu kućnu haljinu, svoje iskrpljene čarape, nedotjeranu opuštenu kosu, lice na kome se očituje umor i neizbježni pečat brige i straha od vena. Tako je. Ona zna, da je odlazak za nju jedini izlaz.

— Htjela sam otići već sutra — skanjujući se progovori. — Ali sada sam se predomislila. Idem još večeras. Proдала sam glasovir. Kupac će svakoga trena doći po njega i donijeti novac. Krenut ću večernjim vlakom. Objed nisam skuhala. Nemamo masti. Ispeći ću taj kolač, jer ipak, danas mi je rođendan. — I ona pobra sitniš kojega je bio ostavio na rubu starog otomana.

— Proдала si glasovir? — zaprepaštenje mu raširi umorne vjeđe i usta.

— Moj glasovir? Jesi li sišla s uma? To m' je jedino od svega još preostalo, znaš li?

— Suvišan rekvizit — reče žena nenilosrdno. — Nećeš više nikada na njemu zasvirati. Nikada. Čemu obmane i bulažnjenja? A već si zapio toliko mojih stvari. Potonuo si u svoju rakiju do guše. Nema ti povratka, čovječe. Ne vjerujem da bi ikada mogao naći nekakav svoj put i na njemu izlaz. Nema izlaza. Nema nade. Ništa nema od svega čemu se nadala. Osvijesti se. Ne zanosi se više. Besmisleno je da i dalje zajednički tonemo u ovo blato. Jedva prepoznajem sebe, čovječe. Postala sam dronjak. Dronjak, ali ne tvojom krivicom, već zbog svoje ženske slabosti, zbog, nehaja. Nemoj mi pokušavati da me zadržavaš. Nemaš na to prava.

— Nemam na to prava? — Čovjek ponovi njene riječi tiho, kao molitvu.
— Nemam na to prava?

On je zaleđena daha saslušao njezin monolog, osjećajući besmislenost svoje srdnje i tihog očajrčkog otpora, bezvrijednost svoga očaja i tugovanja. U njemu se sada razdirao i posljednji ostatak vjere u nadolazak nekog izvanrednog čuda. Nema više čuda! Nema izlaza! Nema izgleda u povratak staroga, nekadašnjeg života.

— Ubit ću se — reče joj slomljenim glasom, neuvjerljivo. Zagleda se u vrh svoje zablacene cipele. Ovo što je sada nastalo, velika je stvar. To je za njega strahovit udarac.

— Nećeš se ubiti, ne — reče mu kruto žena. — Poznajem te. Kasno je da se ubiješ. Nemaš za to dovoljno hrabrosti.

— Ubit ću se, kažem ti.

— Nećeš ništa učiniti. Pit ćeš i dalje, sve do svoje potpune propasti

Pred kućom se zaustaviše špediterska kola. S njih skočiše četiri mladića u radničkim kombinezonima, te peti u plavoj kišnoj kabanici i gologlav.

— Što će ovi kod nas? upita plačno čovjek.

— Došli su po glasovir.

Čovjek uskipi, obnevidi, zatetura i hitro izjuri na dvorište. Odavde se vrati sa sjekirom u rukama. U njemu je zatinjala jedna bezglava odluka: razbit će glasovir u komadiće.

Kad je uletio u sobu, za njim udoše i došljaci. Pogledavahu tren u njega, tren u ženu koja je neodlučno motrila čovjekove pokrete. Mladić u plavom ogrtaču shvati u čemu je stvar i reče zabrinuto ženi pokraj uha:

— Da ga spriječimo?

Žena se ravnodušno nasmješi. Bila je mirna

— Ne — reče tiho. — Neće se ništa dogoditi.

Vidješe kako je čovjek zamahnuo sjekirom i držao je trenutak u zraku, visoko iznad svoje glave. Žena je protrnula: zar se prevarila? Slijedećeg trena se smiri. Ruke čovjekove klouše a sjekira mu iz njih isklizne i padne na stari izbljedjeli sag. Čovjek i ne pogleda u došljake, već uzdignutih ruku muklo zavapi:

— Ah, prokleti bili! Je li to pravo, ljudi? Je li to pravo?

Prekrivši lice rukama, istetura napolje. Na trijemu se nasloni na okrugli stup i osjeti kako se u njemu pretače teški jad kao muljevita voda. Nije ništa vidio, ništa čuo, osim što je osjećao u sebi taj mračni šum koji ga je svega nosio na svojim mutnim valovima.

Kad se smirio, oko njega je vladala vlažna studena večer i tišina u kojoj iz njega poče iščezavati i smirivati se ona prijašnja izgubljenost i očaj. Zirne bojažljivo prema kuhinjskim vratima, odvuče se unutra i ovdje nađe ženu kako užurbano slaže svoje bijedne prnje u stari žuti kovčeg.

— Dakle tako? — prošapta uplašeno. — Ti ideš?

— Idem.

— Znači sve je mrtvo?

— Jeste! — potvrdi žena ledeno.

Izgovorivši tu riječ ona podiže plave zamišljene oči. Pričini joj se da čuje pojačano kucanje svoga srca. Razmišljala je o njihovu rastanku, o svim teškim riječima koje su pale između njih u toku tog sumornog jesenjeg dana, o suzama, o onome što stoji iza riječi, jer iza njih uvijek stoji život. Riječi uvijek nečemu prethode ili nešto ispraćaju. Njihove riječi su ispraćale njihov zajednički život. Žena je iskočila iz ljuštore strpljenja. Ona je progovorila otvoreno, jasno, ali ubitačno. U sebi je mislila: do sad sam bila u kavezu. U mračnom kavezu propadanja. Dosta je toga. Došlo joj je do grla. Trebalo je ili potonuti posve ili se odvažiti, pa isplivati na drugu obalu. Ona je odlučila da ispliva. Glasno mu reče.

— Ostali smo goli, bos, zar je bilo moguće nastaviti tako?

— Dakle novac? — muklo se oglasi čovjek.

— Ne samo novac. Ali ipak: i novac i sve uz njega, prizna žena. — Tvoje ruke. Tvoja slava. Tvoj uspjeh. Rat je oborio sve. Rat mi je oduzeo najbolje godine mladosti. Ovo mi je sada posljednja prilika. Žao mi je. Nije mi lako. Ostat ćeš sam. Ti — i uspomene. Ako i do sada nisi bio sam? Glasovir sam morala prodati. Treba mi novaca za početak. Moram si nabaviti haljine. Tebi nije bilo ni od kakve koristi. Tvoje ruke ne vrijede jer s njima jedva podižeš čašu u krčmi. Priznaj da je tako.

— Možda je tako. A možda i nije tako — izusti čovjek skršeno.

— Tako je, — nastavi žena. — Nemaš više snage da zakorakneš. Truneš i polako nestaješ. Ti si orao bez krila. Ti si čak sjena bivšega orla.

Zurio je polusklopljenim očima u njeno tijelo. Iz nje je u tim trenucima izbijala čudna ženstvena toplina, koja ga je podsjetila na davne ljubavne zanose. Oči su joj modre i ozbiljne, ali tople, usne je narumenila i kosu nakovčala i sva izmijenjena i obnovljena pred njim stoji i riječi joj zvuče istinito i sudbonosno.

U jedan mah izvuče žena iz malene torbice nekoliko krupnih banknota, i strpa mu ih u džep. Motreći ga u starom izgužvanom odijelu, onako mršava i neobrijana, ražali se i oči joj potamnješe od tuge.

— Slušaj, — šapne nježno — dala sam ti jedan dio utrška. Žao mi je što ti ne mogu dati više. Treba mi. Kroz jedan sat odlazim.

Motrla je i dalje njegov bijedni lik. Dohvativši iz ormara bocu s nekim žućkastim pićem, natoči dvije staklene čašice i jednu mu pruži.

— Za rastanak, dragi.

Čovjek je piljio u njeno nabijeljeno lice, u pomicanje njenih trepavica, usana, u tijelo koje mu je izmicalo, pa se u njemu nešto počelo propinjati, nešto je počelo bujati, nekakav sirovi bijes, i on grubo odgurne njenu ruku s čašicom i staklo se na tlu razbije. Po drugi puta podiže ruku i udari je po licu žestoko i nenadano za sebe i za nju. Okrene se i šmugne u večernju tamu, pa, kao gonjen nekom nepojmljivom stravom, pobrza u krčmu. Sjedne u mračni kut, natuče šejir na oči, a pred njim je lebdjelo još uvijek njeno zaprepašteno lice u trenu kad ju je udario. Zašto je to učinio, pitao se pokajnički i već je htio da se vrati i zamoli je neka mu oprost, kad u njega navali novi talas bijesa i razočaranja zbog njena odlaska i rastanka s njim. Možda je u vezi s nekim? S kakvim ljubavnikom, tko zna? Sigurno je muškarac po snijedi? Pomisli na sebe, na svoju tjelesnu nemoć, na svoju mladost koja je ostala iza njega.

— Veliku ljutu! — vikne gostioničaru.

Pio je. I bivalo mu je lakše. Nedugo zatim pristupi k njegovu stolu mladić s plavim šeširom širokog oboda, zagledao mu se u lice i prošaputa:

— Vidio sam je. Sama je vukla svoj kovčeg, pa sam joj prišao i pomogao. Bila je zaplakana i šutljiva. Tebe nije ni spomenula. Eto, to sam ti želio reći.

— Hvala, mladiću. — Čovjek iskapi piće. U njemu je vladala praznina. Ona je otišla, pomisli. A ja se nisam ubio. Glasno izusti:

— Otrovat ću se. Što ti veliš na to?

— Truješ se — reče mladić uz sažalni smijeh. — Rakija te truje. I ako tako nastaviš...

— Šuti! — uzvikne čovjek u crnom ogrtaču. — Ne podučavaj me, jer si žutokljunac. Što ti znaš o životu? A tek o ženama? O njima, uostalom, ne zna nitko ništa. I blago onome tko može da ih prezre. A ja ne mogu. Ni ti ne možeš. Bolestan sam od čežnje za njom, ali koja mi korist od toga! Ona mi ode! Ni jedna me više neće pogledati. A kako su nekad ludovale za mnom, kako su me salijetale, kako su mi se nametale. A vidi sada... Siromah sam. Žene ne vole siromaha. Žene su — đavoli. Priželjkuju raskoš.

Zastane, iskašlje se i tupo zagleda u ljepušasto mladićevo lice.

— Vidjet ćeš i ti jednoga dana. Zvijezde u tebi, u njoj, u svemu. A jedno-ga dana nastupi pustoš. Nema zvijezda. Ništa nema. Ostajete goli jedno kraj drugoga. Goli Adam i gola Eva. Ali što ja to tebi pričam? Popij rakiju, pa idi. Želim večeras biti sam. Eto.

Mladić se diže i udalji bez riječi.

Čovjek u crnom ogrtaču iskapi treću bočicu. I stade se uvjeravati, da je mladić možda izmislio sve ono što mu je ispričao, samo da ga naljuti. Nadao se da je ona još kod kuće i da se vjerojatno predomislila.

Teturajući, iziđe u tamu. Držao se zidova i plotova, ali na raskršću se osklizne i pade u kanal pun žitkoga blata. Dosjetivši se što mu se desilo, počne se polako izvlačiti, čuteći neprijatnu mokrinu i studen. Uspravio se zadnjim ostatkom snage, pa se zaputi dalje sredinom ceste.

— Ona se sigurno predomislila — mrmljao je poluglasno i vlastiti glas mu se pričini kao glas nekoga stranca, koji mu to saopćuje. — Hvala ti, prijatelju na obavještenju — reče on jednako poluglasno, upućujući ove riječi tome neznancu. Ona se morala predomisliti.

Na domaku kuće shvati da je pijan, da je veoma pijan i da se s njegovc odjece cijedi blatna voda. Nazire, da su prozori neosvijetljeni, ali se namah utješi: ona sigurno spava. Ili čuči u tami, pa plače i čeka na njega. Uvuče se u dvorište i tu ga uplaši teška tišina koja mu se pričini drukčijom nego prijašnjih noći. Uzvuče se uza stepenice, napipa ključ na skrovitom mjestu: na čavliču iznad otškrinutog kuhinjskog prozora. S naporom sabere misli, i udišući večernju svježinu, osjeti se nešto budriji. Polagano je dolazio k sebi.

— Neću više piti, reče u mislima i učini mu se da je to veliki zavjet s kojim bi mogao postati novi čovjek i vezati ženu uza se. Prestat će i da ljenčari i tuguje za prošlošću, radit će i štedjeti, kupiti joj nove haljine, kupiti joj svega... I glasovir će natrag vratiti.

S teškoćom napipa u tami luknju u bravi i turi u nju ključ. Pokuša da ga okrene. Tišina oko njega poče mu bivati zloslutna i teška. Ako nije kod kuće, što onda? Kako će ostati živ u toj samoći? Kako će podnijeti osamljenost koju je do sada uvijek izbjegavao? Bojao se samoće, jer samoća: to su — misli.

Odvaži se, otključa vrata i bane u kuhinju. Tišina. Nova tišina. Uđe u sobu. Zapali žigicu i drhtavo svijetlo pade na praznu, razbacanu postelju. Žene nema. Na stijeni visi njena nasmiješena slika. Čovječe, govori mu podrugljivi glas iz dubine, utješi se slikom.

Žena ga je napustila.

Čovjek se baci preko postelje. Ulicom fujukne talas hladnoga vjetra i pomiješa se s razarajućom tugom u njemu, koja mu se sada pričinjala kao neka otrovna muzika uznemirene i pobunjene krvi.

Noć je tekla iznad krovova, on je to osjećao, jer je tama i kroza nj jednako strujala, i vjetar je jurišao iznad dimnjaka i krošanja drveća. A on je ležao u odjeci preko razbacane postelje i bdio. Bio je posve istrežnjen. Vidio je sebe: mrtvaca koji diše, koji se miče, ali je izgubio smisao za vrijeme, za radost i uzdanje u život, u taj život koji je od njega pobjegao.

POGIBIJA ILJE JUZBAŠIĆA

S južnih strana, od bosanskih planina, vjetrovi trkonoše češljaju šumu i kamo prozujе osipava se snijeg i pupci jedraju mezgom sočnom. Pred kolibom Ilje Juzbašića nema više snijega i tratina se pomlađuje. Što više raste sunčani dan, voda u kanalu za pašnjakom sve brže nadolazi i čuje se grgolj sve šumniji. Nevidljive sile proljeća rade na sve strane, podrivaju, vrtaju, stvaraju vodena zrcala.

Šljuke su preletjele u nekoliko svitanja i njihov klik je zazvao djetliće. Šljuke lete na sjever, u daleke tundre, lete skoro bez zastajanja, a proljetni vjetrovi ostaju da obave još mnogo poslova u probuđenoj ravnici.

Toplo je u kolibi Ilje Juzbašića. Amata priprema ručak, a Javor sjedi do prozora i promatra kako s krovišta kaplje snježnica, proizvođeci nepretrgnuti slap zvukova. Tako prolaze sati, tako prolaze dani... I svaki sat je isto, svaki dan jednako. A noći su jedre, zvjezdane. Samo topovi tutnje u daljini i čini se da se svakim danom čuju za dobačaj bliže. Avioni se sve češće pokazuju i huka njihova sve reskije para tišinu.

— Koliko je sati, Javore? — Djevojka je mijesila tijesto i prsti joj bili zarobljeni mekim, ljepljivim brašnom.

— Uskoro će podne — odgovori on, ne skidajući oči s prozora.

— Zar će već podne, a ja nisam zgotovila ručka.

— Imaš kada, nema ni domaćina.

— Mogao se već vratiti. Radoznala sam kako je mojem tati tamo samom.

— Uskoro će čiča Ilja. Idem da pogledam ne dolazi li.

— Pogledaj, a ja ću sad napraviti rezance. Mak si istucao?

— Jesam. Tamo ti je u onoj drvenoj stubljici.

Pripeo se na ogradni prijelaz i zagledao preko polja. Šuma mu zatvarala vidik na put koji je tamo zaokretao. Nigdje živa stvora ni zvuka da raspara tu tišinu što težinom olova pritišće kraj, tu gluhoću koja je nepodnošljiva. Ipak, pokatkad bi zagraktale vrane za kratkih preleta i šojke bi ponekad zakreštale u nedalekom šumarku.

Negdje u visini Selne brundao je avion izvidnik, vjetar je donosio njegov mrmor i opet ga odbacivao ustranu, a vrane bi se posvađale i graktaj bi se rastrčao podoljem ispod kolibe. Javor dubokim udisajem napuni pluća oštrim zrakom i pomisli: »Kao da nije rat, već svetkovina kad se ljudi podaju radostima rane godine. Zamišljao je povorku koja izlazi na livade da se nakadi mirisima prvoga cvata. Jer, eto, i danas proljeće se oglasilo vjetrovom sviralom koja razvijava latice po voćnjacima«.

Trže ga iz misli zaproporeni val brzometne puške, a nije to bilo ni tako daleko. Tamo negdje za rubom šume, na daljini čovječjeg doziva. Opet zarešeta automat i između pucnjave začuje pozive njemačkog jezika koji su značili: Ne gađaj! Živa ga hvataj! Bilo mu je jasno da su goniči za nečijim tragom, a nikomu drugom već čiči Ilji Juzbašiću koji se iz toga smjera vraćao od Selenove kuće. Za leđima mu se oglašila Amata:

— Gdje to puca? — Bila je zaplašena.

— Tamo, za šumom!

Ona pogleda za njegovom ispruženom rukom i prođe tako nekoliko trenutka tišine i iščekivanja. Nisu se čuli pucnji ni povici, a tada iz šume istrča čovjek i usmjeri prema kolibi. U bjeguncu prepoznaje svoga domaćina. Trčao je iz sve snage preko mokrih usjeva, spotičući se, blato mu otežavalo pokrete, padao je i opet nastavljao bijeg. Ugledavši ih na plotu, viknuo je:

— Bježite, bježite!

Kad se primakao još bliže, doviknuo je:

— Iznosite mi pušku i onu košaru s nabojima. Tamo su u komorici. A vi bježite! Nisam stigao do majstora Selene.

Iz šume istrča grupa vojnika i na suncu bljesnuše njihove kacige i kratke automatske puške. Vidjevši da im bjegunac izmiče, ispaljivali su za njim kratke rafale, trčeći u rastrgnutom lancu.

— Moramo napustiti ovaj prijateljski krov — suzdržljivo rekne Javor.

— Zar zaista moramo?

— Da, spremi zavežljaj i uzmi violinu, pa kreni kroz voćnjak u podolje.

— Ne idem bez tebe! — Djevojka ga uhvati za ruku.

— Samo idi. Ja ću te stići, samo da čiči iznesem pušku.

— Ni koraka neću bez tebe — odbije ona odlučno, ne puštajući mu ruku.

— Moraš, smjesta! Vidiš kakva nam opasnost prijeti — blago je odgurne od sebe.

— Pričekat ću te, pa ćemo zajedno.

— Ti ne možeš usporedno sa mnom. Kolikogod odmakneš, bit će to prednost za tebe. Ja ću te stići.

Uvede je u kolibu. Na ognjištu je ključala voda u kotlu. Iznese domaćinov karabin i košaru s mecima pa pripuca na goniocce i zamijeti kako se jedan zanio, čučnuo i ruke pritisnuo na trbuh. Ilja je teškim naporom došao do svoga pašnjaka, odmahujući rukama. Bio je na izmaku snaga. Gonioci su bili još podaleko od njega, no već se raspoznavale žutozelene kabanice njemačke poljske žandarmerije.

— Puška je tu — viknu Javor.

— Dobro. Samo je ostavi, a vi bježite — govorio je uspuhano.

— Zar nećeš s nama, čiča?

Ilja mahnu rukom.

— Neću. Samo vi idite i pozdravite moju Martinku. I recite Jelenu neka se pobrine za nju, ako je više ne vidim.

Ubrzani pucnji zaglušiše im riječi. Javor ispuca nekoliko metaka, prisiljavajući Nijemce da se drže razumnog odstojanja, a kad se Ilja primakao plotu, preda mu pušku.

— Zašto nećeš s nama, čiča?

— Ni koraka dalje od svoga praga. Branit ću se dok mogu. Požuri za djevojkom. I zbogom. Sve je ovdje moje što vidiš.

Već je ispaljivao prve pucnje u Nijemce koji su se već približavali. Javor potrči za Amatom i kad je stiže, pucnjava je bila u porastu, usiljena i prijeteca. S podolja se osvrnuše i ugledaše samo krov kolibe. Dobro su raspoznavali usamljene pucnje čičinog karabina koji je branio svoj dom, svoj život i njihov uzmak.

Ležeći potrbuške za velikom hrastovom kladom na drvnjaku, Ilja je sigurnim okom nišanio u napadače koji se pred njegovom vatrom bacali u ze-

leni ćilim njiva, tražeći bilo kakav zaklon, ali zaklona nije bilo osim plitkih razora pod usjevima tek lakat visokim.

Bilo ih je deset od kojih je jednog već Javor onesposobio. Razvijali su se u strijelce i u vidu lepeze počeli opkoljavati svoju žrtvu. Orlovskim pogledom Ilja je pratio njihove pokrete, a sunčev sjaj odbijao se od njihovih šljemova i otkrivao ih njegovu nišanu. Kadgod bi koji pokušao da se odvoji i prebaci mu se za leđa, Ilja ga je ustavljao dobro usmjerenim hicem. U njemu oživjela ćud osvjetnika, vratilo mu se sjećanje na godine odmeništva. I onda se opirao žandarima, nije htio u austrougarsku vojsku. I tada je ćuvao svoj dom i zbog ponosa nije dao dirnuti u svoje.

Prisjeti se da je otada prošlo skoro trideset godina. Bio je mlad, lak poput jelena, jarostan, kao punokrvni ždrijebac. S lakoćom se verao na najviše hrastove, preskakivao najšire kanale. To je bila snaga i zamah usključana života! Danas je drugo. Trideset je godina rada ostavilo tragove na njegovu tijelu. Plug ga pogrbio, vjetrovi zbrisali rumen s obraza, od pripeke mu se nabrala koža i sjedine mu prekrile tjeme. Nema više nekadašnje snage i žara, zemlji je dao tu snagu, zemlja mu usporila krvotok i korake, vrijeme ga učinilo smirenim i staloženim. Tako to mora biti, takvi su zakoni prirode. Ćovjek je niknuo iz zemlje i opet će joj se vratiti u krilo koje će iznova raćati.

Iza kolibe dotrći Šarov i bijesno zalaje na ljude koji su se primicali. Ćas je bacao oći u svoga gospodara, ćas na napadaće koji se pridizali i pritrćavali. Osjećao je pas da ti ljudi nose zlo, pa se ćvrsto osovio na stražnje noge i lajao prijeteći. Na vratu mu se dlaka nakostrušila kao ježeve bodlje i nije se plašio zviždećih zrna. Ilja podvikne:

— Bježi, Šarove, bježi, Ubit će te!

Jedan se žandarm ćetveronoške počeo primicati. Iljin karabin planu i vojnik se opruži u blatu. »Ćarski je karabin još pouzdan u rukama dobra strijelca!« — pomisli Ilja. Ipak, ostali se odluće za napad i ćuo je kako se dogovaraju, mašću rukama. Njihovi automati još nisu imali ubojni domet. Ilja je znao da je s karabinom u prednosti, a ipak mu vratna žila nabrekla od trenutka borbe na život i smrt.

Sam je protiv devet vrsnih vojnika.

On sam, sjedovuk, a devet razdraženih pasa škljocaju na njega oštrim zubalima. Jasno mu je da je borba nejednaka, da će podleći, pa ipak neće im okrenuti leća, neće uzmaknuti. On je tu, na svojoj zemlji, u sjeni svoga doma.

Ogleda se na koljibu i spazi kako se plavićast pramen dima uzdiže povrć njegova imanja. Dim je nastao od drva koje je dovezao iz šume, a šuma je uzrasla kraj njegove djedovine. Taj dim što vijori, njegova je zastava ćista i sveta, dim je znak života i dok mu oći budu grlile tu ravnicu i tu šumu, neće pustiti kundak puške. Šarov je sad atakirao negdje iza staje, primaknuvši se napadaćima.

Kacige su bljeskale.

Kacige su bile u pokretu.

Kacige su prijetile.

Ilja ispuca nekoliko metaka i kacige se umire, pritaje. Tada se okrenu k šumi i znalaćki usporedi razdaljinu i vrijeme, pa primiren zakljući da su se Javor i Amata dohvatili sigurnosti. Pomislivši na Martinku, podiće ga

topli val očinske ljubavi i suza mu se iskrade iz oka. Je li to suza sreće ili suza oproštaja? Ili je to prva kap žrtvena što mu se otrgla od srca?

»Oni su u sigurnosti, oni će živjeti. I moja Martinka! Sad neka dođe što je suđeno.«

Sjeti se i svoje pokojne žene koja je u groblju na Karaševu već istrunula. Pomisli kako će i njega pokopati do žene. Zar je došao taj dan? Onda ga pođide želja da živi, da dočeka svršetak rata, slobodu. I da postane djed. Eh, djed! Unučića da njiše na koljenima i da mu priča kako je pobio Nijemce krvopije u borbi za to ognjište. Pomisli i na Jelena i njegove drugove iz Odreda i bilo mu je drago od spoznaje da je on danas borac za pravdu, saveznik partizana s oružjem u ruci.

Prpor automatske puške prosvira mu nad glavom. Oprezno proviri iza klade i okine u trenutku kad je Nijemac potrčao i viknuo:

— Vorwärts!

Čovjek pade licem u oranicu a ostali protrčaše kraj njega, prosipajući vatrene šmrkove iz parabeluma. Tanad je siktala oko Iljine glave, tupo se zabadala u drvo, vroalo je iverje, vrečina ga zahvati po licu i krv ga poškropi po rukama. Pucao je ubrzanom paljbom, praznio i punio karabin hitrinom uvježbana vojnika. Već mu lijeva šaka osjećala toplinu cijevi. Sad više nije nišanio, već je ispaljivao nasumce, samo da ih zadrži. Košara s nabojima bila je već napola prazna.

Sedam kaciga se primicalo uporno i sigurno. Raširile se ulijevo i udesno, ukrštavajući ga u nišan iskosa. Ilja shvati da za kladom više ne može ostati i odluči da se zatvori u kolibu. Smjesta pograbi košaru i puzeći zamakne za zid, zakračuna vrata, pripne se na tavan i za sobom uvuče ljestve. Na zabatima tavana uski prorezi za svjetlo posluže mu kao puškarnice, a na objema stranama krova izvuče nekoliko crepova da ima pregled na sve četiri strane, pa otvori vatru na žandarme. Na tavanu se osjećao sigurnijim i poraste mu nada za spasom. Lijepo je vidio kako su trojica nepomični na njivi.

Znači, trojica su manje.

Opet je nišanio i vidio kako je pogodio jednog od trojke koja je pokušavala primaći se u mrtvi kut pod kolibom. Ranjenik počne zapomagati i ona dvojica se vratiše da mu pomognu. Novi hitac s krova zapršti i opet jedan žandarm zaglavinja, dok je treći bjesomučno pucao i crepovi su praštali kao staklo, zvoneći i osipavajući se s krovišta.

Gdje su još petorica?

Deset ih je bilo! Petorica su mu na oku i oni više neće podići oružje.

Gdje su ostala petorica?

Potrča tavanom i kad proviri na prozorčić sa sjeverne strane, ugleda staju u plamenu. Steže mu se srce. Gori staja. Tamo su konji i goveda. Konji njiše, goveda muču. Iz velikog sjenika također plaminja buktinja. Vatra nezajažljivo proždire njegovu muku, sve što je namaknuo trudom i znojem, žuljevima i određenima zalogajima. Ciknu u jarošti, prokune tešku, mrsku psovku, najžešću za života. Pogleda kroz krovište na istočnoj strani i spazi dvojicu gdje zamahuju teškom gredom i udaraju po vratima.

Koliba se potresla.

Povuče se i ostade stajati raskoračen i neodlučan na tavanskom otvoru. Uperio je karabin u vrata kolibe. Udarci su padali, množili se žestoki i ubr-

zani, vrata su jedno vrijeme odoljevala, zatim se začuo tresak i lom. Vidio je kako je greda uletjela u kuhinju i ostala ležati.

Nastupila je kratkotrajna tišina.

Nije se micao s otvora, vrebao je kao orao s visine. Otuda će ih posmitati čim zađu preko praga, ali kad nitko ne uđe, spopade ga sumnja i bijes neostvarene zasite. Htio je ubijati, bosti, gristi, daviti. Zar da tako nepokretan gleda kako plamen zatire njegove zgrade, stoku, sijeno, žitak?

S gumna se čuo uporan lavež šarova i Ilja se tužno osmijehnu, pomislivši: »I pas se bori na svoj način. Pomaže mi.«

Tada u kolibu sunu plameni naramak slame s naručjem letava. Ija se zgranu! Zapalit će ga, izgorjet će živ. Dim prokulja uvis i počne ga daviti. Prokune i ispali tri metka kroz otvor. Ispred kolibe odgovori mu pakostan smijeh žandarma.

Vatra je zahvaćala drvene predmete i razgarala se praskajući. I opet smijeh pred kolibom. Shvaćao je da se vesele njegovoj propasti, njegovoj nemoći. I nadmudrili su ga.

»Zar tako, čovječe? Zar takav jadan svršetak pod vlastitim krovom?«

Spusti ljestve i strča u kuhinju. Najazi na vrata, ali ga odbaciše hici. Umakne u sobu. Bila su tu dva prozora i on brzinom progonjene zvijeri uoči da ni otuda nema spasa. Pomirio se s mišlju da su mu to posljednji trenuci života. Prekriži se od navike i maglovito pomisli na boga: Je li u božjoj moći da ga izbavi propasti? Dim je ispunio sobu, ugrizao za oči, izazivajući kašalj i suze. Gurnuo je cijev u prozor, staklo je zazvečalo i lom se stopio s prasakom karabina. Žandarm se uhvati za prsa i skljoka pred vratima. Iljom ovlada časovit ponos da su već šestorica manje protiv njega.

Ostaju još četvorica.

Obazreo se na drugi prozor i skamenio od zaprepaštenja! Jedan je konj trčao gumnom vijoreći zapaljenom grivom, nagonški tražeći spas. Uznevjereno se propinjao, njiskao, omahivao glavom i još više raspirivao ogranj na sebi. Ilja zatvori oči, otimajući se viđenoj slici, pa čučne do prozora i nasumce počne pucati, te nije mogao vidjeti kako se još jedan žandarm presumitio na dvorištu pod starom jabukom.

Dim mu otežavao disanje, zrak postao vruć, suh, neizdrživ. Odlučio se na očajnički pokušaj, a znao je da će mu to biti korak u smrt. Zgrabio je košaru s nabojima i bacio u plamen. Prasak eksplozije ispuni kolibu, a on isti tren nahrupi na prozor. Čuo je još prigušeni odjek automata, vrećina ga presiječe preko prsiju, zamagli mu se uočena vedrina dana i potonu u nešto crveno i bezgranično.

Tri Nijemca s crvenim odsjajem na kacigama dotukoše ga kundacima, izgaziše blatnjavim čizmama i s neiskazanim bijesom ubaciše u goruću kolibu.

Jedan se konj hramajući udaljavao preko podolja u pravcu šume.

(Ulomak iz rukopisnog romana »Kacige i violine«)

M. Živić: Pastir

ANTE KOVAČ:

ŠOKAČKE VARIJACIJE

NAŠE JUTRO

*Sunce dere bluzu slabe noći,
a krv prsne i oblake pospe,
za njima će vazdan smijeha doći
i neko će veselje da prospe.*

*Sviće. Čuješ gdje zijevaju bake,
škripe vrata ko ne namazana,
»kukuriku« iz avlije svake
i baca se iz ambara hrana.*

*Ždrijepci snažni, gospodari paša,
drobe zemlju i vrište na zoru,
goveda se muvaju u toru,*

*a na pragu stoji jedra snaša:
nešto joj se na zjevanje dalo,
oči tare — spavala je malo ...*

VRBANJSKI LIPANJ

*Po baščama pjevuši milina,
dok čekići Sunca žegu kaju,
oblaci se smiješe i putuju
ko ponjave od bijelog muslina.*

*Selo, kao košnica bez pčela,
u okviru zelenome drijema,
jer kod kuće svijeta puno nema,
već znoj teče njivama kraj sela.*

*Samo jedan bekrija još spava
i ne sanja da motiku zgrabi,
njega u snu lijepa snaša vabi*

*a mamurna kad se prene glava,
bit će teška kao kaca šljiva
i reći će: »Sven! je Maca kriva!«*

MLADOST U NOĆI

*Prevrnuvši oči kao beba
zaspala si kraj mene na sijenu,
a zvjezdice, te kokarde neba,
drhtale su kroz oblačnu pjenu.*

*Izdaleka vidjelo se selo
sa glavatim tornjem u sredini,
a duh sveti, obučen u bijelo,
sa maglom je pao po ledini.*

*Ču se klepka, onda rzaj s paše,
pa disanje nejednako naše,
ko da neko uzlijeće i slijeće —*

*a s mjeseca spustio se glatko
i nad nama zajecao slatko
jedan sonet — dijete naše sreće ...*

STIPA BACIĆ:

HEJ VJETRE . . .

*Hej vjetre nad gradom, kud se tako žuriš?
Svjetiljkama treseš i kroz žice sviraš,
Znam kad tako ideš
Puteve ne biraš.*

*Ali nad naš hatar kada budeš stig'o
Ne žuri se tako i do naše kuće
Priđi polagano
Kroz grmlje i pruće.*

*Crepovi su stari što na krovu vise,
A šljivik za kućom što je sad u cvatu
Mlad je još i pazi —
Stomit' mog'o bi se.*

*Polagano prođi kroz glogovo trnje
Što u međi raste, da se ne probudi
Prepelica plava
Što u grmu spava.*

*Djetelina mlada će te dočekati
Sa rosom na listu k'o najljepše piće.
Napij ga se dosta,
Pa kreni — već sviće.*

*I onda požuri. Raž će se saviti
I trska u bari, a ti ćeš još uvijek
Na kraju hatara
Prije sunca biti.*

(Zagreb, 1939.)

POVEST' ČEMO SE ...

*Uprezi, družē, konje
Dorata ludog i vranca,
Pod žvalama im gvozdenim
Ni jednog ne steži lanca.*

*U kola ubaci slame
I na nju ćemo sjesti,
Al' baci i šešir s glave,
Jer će ti ostat' na cesti.*

*Čvrsto uhvati uzde
U svoju ruku jaku,
A ja ću oštro k'o munja
Sjevnuti bičem po zraku.*

*Povest ćemo se, družē,
Širokim šorom našim.
Popusti, popusti uzde —
Ne misli da se plašim.*

*Dok vrište po drumu žene,
Kimaju starci na jarku,
Ja ću što mogu bolje
Fijuknut' bičem po zraku.*

*Vranac će poletjet' jače,
Bježat će polje i njiva,
Vijorit će se vjetrom
I naša i konjska griva.*

*Poigravat će kola
Kao da su pero lako,
A ti ćeš u vožnji ludoj
U sebi mislit' ovako:*

*Tko zna gdje ćemo stati,
Šta li će s nama biti,
Koji li ćemo putokaz,
Koji tarabu srušiti.*

*Kad već izgubiš uzde
Iz ruku negdje u jarku
Ja ću posljednji puta
Fijuknut' bičem po zraku.*

(Babina Greda, 1936.)

IVO BALENTOVIĆ:

NEMA DIKE ...

Po narodnoj

*Tri sam dana kukuruze brala
i dikino ime spominjala.
Tri sam dana — željo moja živa —
uzdisala priko rosnih njiva.
A sad, evo, dok se večer krade
usne rujne šapuću mi jade:
Sve sam čežnje u maglu razdala
i bile sam skute poderala ...*

*Njiva spava. Škripe nova kola.
Trepti pisma — aoj, tugo moja! ...
Kukuruzi golemi i žuti,
pospani su vijugavi puti.
Briga moja čelo tugom vôra:
mlade dane požalit se mora.
Tri sam dana kukuruze brala
i dikino ime spominjala.*

*Zvizde sjaju. Misečina bila
kao mliko drumom se razlila!
Gé si, diko, da me tvoja ruka
obavije oko vitka struka ...?
Tebe nema! Kod kuće sam sama,
puna želja, tuge i pisama:
Tri sam dana kukuruze brala;
tri sam dana diku spominjala ...*

FERDO BAČIĆ:

SAN O KALINI

*Ja često sanjam krvav cvijet, — moj krik do neba jak je,
i katkad vidim čudan svijet — a u njem sjaj i mrak je.
Satkana sva od pjene, od zvuka i od bôja,
od ruže rosne ljepša — bila je Kalina moja.
Bilo je proljeće mlado, — vrio je nektar slasni,
al sijevnu nož na suncu — i klonu cvijet moj krasni.
Kalino, Ciganko mlada, ljepojko bakrene pûti,
gdje su osmjesi tvoji — suza mi oko muti.
Gdje stope tvoje u cvijeću, radosti naše na travi,
oči ti vedrinom cvale — dok nisi pala u stravi.
Mrtva je Kalina moja, al kliče u letu ševa,
krajinom mirise širi, uz harfu vjetra pjeva.
Široka ravan naša žubor ti riječi nosi,
zar ti to klasje njišeš, a mak ti sja u kosi?
Valjda se sjećaš dana kad si šumarkom sjala
i glasom punim ushita plahe grlice zvala.
Kadgod pogledam sunce — u suncu cvate ruža,
to tvoja ljubav gori — to meni ruke pruža.
Visine, sjajne visine — i srebrn uzdah lutnje
Visine, sjajne visine — i srebrn uzdah lutnje
Ja često sanjam ubav cvijet kog nitko vidio nije,
danju ga snježni oblaci njišu — noć krilom mrkim krije.*

SASTANAK

*Idem u rani večernji sat.
Sumrak me ogrće baršunastom tišinom.
Fićukam melodiju o vatrometu i slušam
kako sokakom buja mojih koraka jek.*

*Žurim kraj plotova i živica na koje prši rosa.
Znam: ona me čeka pod drenkom rascvjetanim,
ona me čeka željom proljetnom.
Drenak će nas zasuti žutim cvjetovima,
a zvijezde na glave izlit crveni krijes.*

*Stigoh. Nje nema? U prozoru mrak!
Zar spava u noći toj kad mjesečina bijelo platno tka...?
Mirišu zumbuli u modrom vrtu,
zanosno zriču cvrčci u travi,
kroz mene teče ledeni mjesečev trak.*

*Čekam ... Uzalud čekam. U selu psi laju.
Trza se ponoćni muk. Zvijezde su visoko,
zvijezde su daleko. A nje nema,
šutke se vraćam, jer sviće.
Cvile prve derine na dvorištima,
dok šuplje leluja mogu fićuka zvuk.*

PRVO PROLJETNO ORANJE

*Oranje,
oj, prvo moje oranje
u proljeće kad sunce nagu zemlju ogrli
i kada sve iz pustoši zimske
s proljetnim vjetrom pohrli...*

*U to doba
zapregnem u kola svoja konja dva,
a oni veselo hržu, nogama zemlju kopaju.
I pođem u polje, u prirodu, u život,
među ptice i travke u sunčanom sjaju.*

*Ajte polako, vrančići moji,
povucite taj plug gvozdeni,
nek zaore duboko, nek zemlju prekroji,
ja ću za vama, hej, đio, moji čili mileni!*

*I krenemo.
Plug uroni u zemlju crnicu,
pa reže, slaže brazdu pokraj brazde,
mastan se kajiš isparuje, puši,
istočnjak blagi struji, zemlju suši,
a ja spokojno ravnam plug svoj gvozdeni
i blaženstvo ćutim u duši.*

NOĆAS SU ...

*Noćas su
vjetrovi jače duvali,
iznad krovova šumili,
u polju iza kuće zavijali
i ispod naših prozora cvilili.*

*Noćas su
brige naše postale brižnije,
a snovi tmurni još tmurniji,
svijet nam se pričinjao ružniji,
a mučni naš život još mučniji.*

*Noćas su
vjetrovi jače duvali
i šumno kolo vodili,
poljem urlali, zavijali,
oblake mrke gonili,
snjegove k nama nosili.*

PAVAO VARNICA:

PRADJEDOVOJ USPOMENI

*Daleki djede,
oprosti, što orući zemlju ovu
prevrćem možda kosti tvoje.
One me daleko u prošlost našu zovu.
Ti si iskrčio ovo polje naše,
iskopao jarke, posadio međaše,
dizao ograde, noću palio vatre,
noćivao pokraj torova jer su ovce krali vuci,
surovo su otimali najbolje jaganjce hajduci.
Kad si pjevao, slušao te šumski vuk,
kad si bio tužan, tiho se prostirao šumom tužan muk.
Omeđio si zemlju ovu čuvajuć' stražu na Savi
i nosio si kosti svoje gdje god se ginuti moralo.
Prije su stršale na kolju glave tvoje braće
a ovdje padale batine, na užetu visjele nepokorne šije.
Jer zidahu se crkve, čardaci, zamci i kule
i bile su poplave, kolere, gladi, magle i suše.
Ko predziđe kršćanstva podnosio si sve po dobroti svoje duše,
ti, koga ni strašne najezde Turaka nisu maknule!
Daleki djede,
oprosti što orući zemlju ovu
prevrćem možda kosti tvoje,
one me daleko u prošlost našu zovu...*

PJESMA SVINJARA

*Pred starom pojatom svakog jutra
klipove drobim i bacam lakomim krmačama.
Ispred visokog cvilenja napoje dijelim
po izgledanim od nebrojnih zubi žljebovima
nezasitnim malim prascima.
Oni će postati veliki, tusti i masni,
na prvom ili tko zna kojem vašaru
otac ih svakako mora prodati.
Zato ih, eto, moram čuvati,
bosonog gaziti kroz trnje, spoticat se o panjeve,
skakati po naplavama i šumskim mlakama,
stajati pred njima na izrovanoj ledini,
na suncu ili mećavi, ljeti ili zimi,
a vrijeme ureze ostavlja na mojem licu i rukama.
Svinje u čoporu jure. Oblaci nebom žure.
Na meni prirasle grube šarene krpe vijore
i o mome životu govore.*

S. Kovačić: Tri gracije

JUTRO U POLJU

*Sviće... Zadnja zvijezda drhćući se gasi,
nad poljem se čuje dah ko zamah krila,
magla u vis bježi da bjelinu spasi:
rosa srebro lije — na sag modrih svila.*

*Jutro, ko djevojče rođeno u noći,
rumeno i svježije trčeći je prošlo:
zamiriše cvijeće raslo u samoći
ko tamjan božanstvu svjetla što je došlo.*

*Golubi ko sveci pospani i bosii
klanjaju se jutru padajući nice...
oblak s ružom sunca u bijeloj kosi —*

*Sluša moćan kliktaj sretne poljske ptice
što je jutros našla u bisernoj rosi:
krupan biser — tko zna s čije ogrlice!*

JUTRO U ŠUMI

*Sviće... Šumski duh je riječ nečujnu reko...
Prosjekom se trava talasa, ko rijeka...
Šumom lijeće tiho, nečujno i meko:
miris zečijih gljiva i srnećeg mlijeka.*

*Svjetloplave krošnje šute pune šutnje,
dok im magla šutke češlja gustu kosu —
rani lahor širi dah daleke slutnje,
snene ptice piju srebrnastu rosu.*

*Ježevi se šeću mahovine sagom,
jelen, ko kralj, stupa uzdignute glave
a lisica luta tko zna čijim tragom.*

*Zečić, misleć na pse, razbojнике drumske,
osluškuje brižno (skriven džbunom trave)
suh šušanj što šušti šumom šutnje šumske.*

JOSIP BAČIĆ:

VRAĆANJE SELU

*Svratih u rodno selo . .
Djetinjstva dani radost crvenu rađaju u meni
i široka ulica pod orasima u sjeni.*

*Ponovo rastem tu gdje sam nekada sretan bio!
Ko najdraži spomen ostala je radost.
O, ulico ledinasta kraj Save, mladost moje si dio!*

*Da li se još u ovome selu čuje pjesma u proljetne dane?
Da li još u ovome selu djevojke pletu vijence
i sade u vrtovima tulipane?*

*Gdje ste, drugovi moji? Sve je isto kao nekad.
Ili nije? Pjevati bih htio s vama od sreće
i sjediti dugo pod lipama u modro veče.*

RAVNICA

*Zlatan disk sunca isijava
valovi vjetra u naletu struje
žuti se njiva mlade gorušice
a zvonca klasja povrh polja bruje...*

*I zrije tako bogata ravnica
pod plamenom sunca u ljepoti sniva
sa svakog kraja prostora i šume
ponovo mekša i još ljepša biva.*

*I val za valom od mirisa plovi
kroz pelud metvice, kadulje i lana
sve zori, bubri, zori i pucketa
pod zenitom blagog, putujućeg dana.*

ALBUM

*Daleko su me odnijele godine
i nedokučive čežnje,
daleko, da nema povratka.
— Povratka nema*

*Teško je odijeliti stvarnost od sna.
San je obično kratak i skupo je vrijeme.
Jedino što mi ostade — to je srce
da po njemu slike prelistavam.*

*Slike i misli — nemirne i željne —
visoko poput orla nad ravninama kruže
kao da traže i traže u polju orače.*

*Orače pod suncem, orače između hrastovih šuma
i plugove od običnog željeza,
što svijetle kao srebro, kao ogledalo.*

*Misli izbrisane prošlošću
ne prepoznaju ni polje ni orače.*

OSJEĆAJ ŽIVOTA

*Miriši rascvjetan kesten, miriši maj.
Toplina zraka pijanog me nosi
po travnjacima dana.
Osjećam život u plućima neba —
luđ od sreće, bogatstva i plime,
koračam ulicama...*

Velik sam, osjećaju me prostori.

DOLAZAK NOĆI

*Vidio sam kako je rosa popila tamu
da bi bila bistrija noć.
Otežaje vlati trava, istkane zelenim tkanjem.
Poljubiše se nečujno s maglama u prvom sutonu.*

*Noćni putnik krenu u srebrnom čunu
preko beskrajnih livada
ovijen rosnim granjem.*

R A S P R A V E I Č L A N C I

OPĆINA ŽUPANJA

Područje općine Županje obuhvaća uglavnom teritorij nekadašnjeg županjskog kotara uz neke korekture. Na zapadu pripala su brodskoj općini sela Slavonski Šamac, Kruševica, Sikirevci i Gundinci, dok je Cerna sa Šiškovcima pripala županjskoj općini. Danas je na 813 km² smješteno 16 sela i to:

1. Babina Greda	5.500 stanovn.	9. Račinovci	1.500 stanovn.
2. Bošnjaci	5.000 „	10. Rajevo selo	1.500 „
3. Cerna	3.900 „	11. Soljani	2.100 „
4. Drenovci	3.500 „	12. Strošinci	1.000 „
5. Đurići	800 „	13. Šiškovci	600 „
6. Građište	3.600 „	14. Štitar	2.500 „
7. Gunja	4.400 „	15. Vrbanja	3.800 „
8. Posav. Podgajci	1.800 „	16. Županja	8.500 „

U ovim selima živi 50.000 stanovnika. Sva su sela međusobno spojena tvrdim cestama i sva su elektrificirana. U selima živi većinom seljačko domaće stanovništvo hrvatske narodnosti (»Šokci«), znatno obnovljeno brojnim istorodnim doseljavanjem najviše iz Dalmacije, Like i Bosne. U selima su mjesni uredi, škole, domovi kulture s kino uređajima, čitaonice, zdravstvene ambulante, kulturno-umjetnička društva, trgovine i dr.

Društveno-ekonomski razvoj općine poslije oslobođenja bio je usmjeren stalnom razvitku demokratskih odnosa i demokratskom upravljanju kao i jačanju privrede uopće i industrijske proizvodnje, stvarajući tako neophodnu čvrstu materijalnu bazu sveopćeg razvoja i napretka.

Privreda

Privreda naše općine tokom dvadeset godina poratnog razdoblja bitno je izmijenila svoju fizionomiju, tako da je od nekadašnjeg zaostalog i deficitiranog područja naporima društva stvorena razvijena poljoprivreda s modernom i znatnom prehrambenom industrijom, tako da je ovaj kraj dovela u red razvijenijih područja.

U času oslobođenja urod se pšenice kretao po 1 ha na oko 11,3 mtc, da jući oko 700 — 1000 vagona. Kod kukuruza oko 17, 6 mtc ili oko 2000 vagona godišnje. Isto tako stanje bilo je i u proizvodnji šećerne repe. Po 1 ha rodilo je oko 100 mtc ili oko 1000 vagona godišnje.

Šećerana

Velikim naporima i ulaganjem ogromnih sredstava, agrarnom reformom, otkupom, melioracijom i kanalizacijom zemljišta, arondacijom i komasacijama, kultiviranjem neplodnih zemljišta, uvođenjem agrotehničkih mjera, stvaranjem velikih poljoprivrednih gospodarstava, pa poljoprivredno-prehrambenog kombinata, mehanizacijom i racionalizacijom, te planskim upravljanjem s kvalificiranim i stručnim kadrom, — uspjelo je konačno stanje ovdašnje zaostale poljoprivrede posve izmijeniti i znatno popraviti. Danas na području radi 400 traktora i oko 100 kombajna s više stotina raznih drugih poljoprivrednih strojeva.

Ovako opsežni naponi ne samo da su poljoprivredu izveli iz zaostalog stanja u napredno, već su time utjecali i na izmjenu strukture stanovništva, na njihove običaje u obrađivanju zemlje i stoljetne navike, shvaćanja i prihvaćanje novog načina života s višim standardom i kulturni napredak stanovništva uopće.

STRUKTURA OPCINSKIH POVRŠINA

Kategorija zemljišta	društ. sektor	priv. sektor	Ukupno	društ. sek. u %
oranice i vrtovi	13.615.—	25.205.—	38.820.—	31,1.—
voćnjaci	—	406.—	406.—	—
vinogradi	—	8.—	8.—	—
livade	176.—	2.002.—	2.178.—	8,1.—
A. obradiva površina	13.791.—	27.621.—	41.412.—	33,3.—
pašnjaci	2.062.—	271.—	2.333.—	88,4.—
trstici	267.—	45.—	312.—	85,6.—
B. poljoprivredne površine	16.120.—	27.937.—	44.057.—	36,6.—
šumsko zemljište	29.595.—	111.—	29.706.—	99,6.—
neplodno zemljište	6.374.—	1.246.—	7.620.—	83,7.—
C. Ukupna površina	52.089.—	29.294.—	81.383.—	64,0.—

Pokazujemo stanje obrađenih zemljišta, omjera i prinosa samo u najvažnijim kulturama pšenice, kukuruza i šećerne repe:

Pšenicom je god. 1966. bilo zasijano u ‰-cima:

ukupno ha 8.775 ili 22,6‰, od oraničkih površina, od toga u društvenom sektoru 4.413 ili 32,40‰, od oraničnih površina, od toga u privatnom sektoru ha 4.362 ili 17,3‰.

Prinosi pšenice u mtc 1 ha ukupno 33,9 mtc, vagona 2.979; u društvenom sektoru 44,7 mtc, vagona 1.945; u privatnom sektoru 23,7 mtc, vagona 1.034. Ugovorena proizvodnja 28,0 mtc.

Udio društvenog sektora u ukupnoj proizvodnji 65,2‰.

Kukuruzom zasijane površine u godini 1966. u ‰-cima:

ukupno ha	12.694 ili 32‰
društveni sektor ha	2.444 ili 18‰
privatni sektor ha	10.250 ili 40‰

Prinosi kukuruza u mtc po 1 ha

ukupno	36,7 mtc, vagona 4.559
u društvenom sektoru	57,0 mtc, vagona 1.386
u privatnom sektoru	31,9 mtc, vagona 3.274

Ugovorena proizvodnja 35,0 mtc.

Udio društvenog sektora u ukupnoj proizvodnji 30,0‰.

Šećernom repom zasijane površine u godini 1966. u ‰-cima

ukupno ha	4.150 ili 10,4‰
društveni sektor ha	2.291 ili 16,7‰
privatni sektor ha	1.859 ili 7,3‰

Prinosi šećerne repe u mtc po 1 ha

ukupno	389,3 mtc, vagona 15.959
društveni sektor	472,9 mtc, vagona 9.836
privatni sektor	329,3 mtc, vagona 6.123

STOČARSTVO

U vezi poboljšanih ekonomskih uvjeta, posebne brige o zdravlju, organizaciji i mogućnostima provođenja selekcije stočnih rasa, pa dobrih tržišnih uvjeta, porasao je interes za držanje krava — muzara i rasplodnih krava.

Proizvodnja mlijeka na području općine u stalnom je porastu, tako da je u godini 1966. otkupljeno 2.024.733 litre za industriju mlijeka. Po jednoj kravi 4.124 litre mlijeka godišnje.

U uzgoju goveda prevladava sve više stajski — intenzivni — uzgoj goveda većinom u društvenom sektoru.

U godini 1966. bilo je

goveda ukupno	8.736 kom, od toga
u društvenom sektoru	
(rasplodnih krava i junica)	1.130 kom.
u privatnom sektoru	7.606 kom.
Svinja ukupno	30.350 kom. (u opadanju)
u društvenom sektoru	—
u privatnom sektoru	30.350 kom.
Konja	
u privatnom sektoru	5.306 kom.

SUMARSTVO

U godini 1966. proizvedeno je

trupaca	30.070 m ³
tanje oblovine	24.041 m ³
celuloznog drveta	10.251 m ³
ogrjevnog drveta	41.938 m ³
<hr/>	
ukupno	106.300 m ³

Sadnja topola u ovoj godini predviđa se na daljnjih 192 ha.

ZANATSTVO

broji ukupno 268 radionica, bilo društvenog ili privatnog sektora i to:

prerada metala	39 radionica
električni aparati i pribor	11 "
prerada drveta	14 "
proizvod tekstila	27 "
prerada kože	14 "
proizvod prehrambenih proizvoda	40 "
popravci	1 "
građevni obrtnici	31 "

razne usluge (kovači 31, bravari 4, limari 2, urari 2, elektro-instalateri 10, obućari 10, zidari 6, kemijsko čišćenje 2, frizera 1, brijača 28). Ukupno 91 radionica.

KOMUNALNA IZGRADNJA

Poboljšanje privrednog razvoja i pritjecanja većih sredstava omogućilo je izgradnju mnogih komunalnih objekata i stanova što je znatno poboljšalo društveni standard svih građana općine.

U tu svrhu izdato je do kraja godine 1966. preko 6 milijardi starih din. S ovim sredstvima provedena je elektrifikacija svih mjesta u općini, što je mnogo doprinijelo poboljšanju općih životnih prilika, gospodarstvu i kulturnom životu naroda. Izgrađene su ceste: Soljani—Strošinci, Cerna—Šiškovci, Bošnjaci—autoput, Županja—autoput, Županja—Bošnjaci i dr. Ukupno 32 km makadam-cesta, a asfaltnih 12 km. Izgrađeno je oko 60 km betonskih nogostupa, pri čemu su i građani dobrovoljnim radovima uvelike pripomogli. I u pogledu stambene izgradnje u proteklih dvadeset godina u općini je izgrađeno 4.000 stanova, od tih društvenim sredstvima 705, dok ostalo otpada na individualnu privatnu izgradnju. U Cerni se gradi novi armirano betonski most, u Županji su započeli radovi na kanalizaciji, a dovršava se raskrsnica autoputova istok-zapad s novim putem sjever-Jadran i gradnja novog mosta preko Save.

ŠKOLSTVO I KULTURA

Godine 1945. postojale su po selima četverorazredne osnovne škole a u Županji još i građanska i šegrtska škola s ukupno 2.500 polaznika. Godine 1954. otvorena je viša gimnazija, a kasnije i još područno odjeljenje poljoprivredno-prehrambene škole iz Vinkovaca. Školske godine 1953/54. prešlo se sa četverogodišnjeg na osmogodišnje školovanje u svim selima općine. Od tada

stalno raste broj učenika, odjeljenja i nastavnika, tako da danas sve škole u općini pohađa 8.112 učenika u 234 odjeljenja s 280 prosvjetnih radnika i to 171 učitelj, 32 nastavnika i 16 profesora. Za tog vremena od 31 školske zgrade, 12 je potpuno novo izgrađenih, 7 je renovirano i adaptirano, a ostalih 12 redovno se popravljaju i održavaju. U tu svrhu potrošeno je preko 550.000.000 starih dinara. Škole i druge radne organizacije stipendiraju oko 300 studenata, redovnih i vanrednih.

Na području kulture uloženi su vidni naponi u izgradnji i adaptaciji mnogih objekata namijenjenih kulturnom radu, a to su 16 domova kulture, 9 kinematografa, 8 knjižnica, 6 čitaonica, 7 kulturno-umjetničkih društava i dr.

U Županji djeluje centralno narodno sveučilište koje potiče kulturno prosvjetni rad na selima, a samo održava niz raznovrsnih tečajeva za sticanje kvalifikacije i razne priredbe.

Godine 1953. osnovan je u Županji zavičajni muzej kompleksnog tipa s paleontološko-arheološkom zbirkom, povjesnom, zbirkom Vojne krajine, građanske epohe, NOB-e, socijalističke izgradnje i etnografskom zbirkom. Izdaje i svoju muzejsku biblioteku.

FISKULTURA

Fiskultura je također u općini na stalnoj brizi te joj se pomaže u granicama mogućnosti iako vrlo skromnim sredstvima. U Županji postoje fiskulturno društvo »Partizan« s mačevalačkom sekcijom, nogometni klubovi »Graničar« i »Radnički« i drugi nogometni klubovi po selima, zatim kuglaški klub, automoto klub, šah klub, te lovačka i ribolovna društva. Teži se omasovljenju fizičke kulture, posebno među djecom i omladinom a preko Mjesnih zajednica, škola i drugih obrazovnih institucija.

ZDRAVSTVO

Po oslobođenju na teritoriju bivšeg županijskog kotara djelovale su svega dvije ambulante s tri liječnika. Danas se briga za zdravstvo uvelike razvila. Kako je u ovom kraju tuberkuloza bila posebno vrlo raširena i ukorijenjena, godine 1954. započela je djelovati antituberkulozna služba. Na području općine razvile su se zdravstvene stanice sa stalnim liječnicima u Bošnjacima, Babinoj Gredi, Cerni, Gunji, Drenovcima, Vrbanji i u PPK-u Županja. Pored ovih ambulanti djeluju i zdravstvene sektorske ambulante s povremenim dolaskom liječnika u ostala mjesta. U svim zdravstvenim stanicama i Domu zdravlja u Županji radi danas 55 zdravstvenih radnika i to 11 liječnika, 3 apotekara, 11 medicinskih sestara, 9 primalja, 3 zubara, 3 zubotehničara i dr. Danas dolazi jedan liječnik na oko 4.000 stanovnika. Svakih 8 ili 14 dana dolaze u Dom zdravlja još četiri specijalista izvana. Za smještaj ambulanata po selima zdravstveni objekti su ili novosagrađeni (4) ili adaptirani (8).

INDUSTRIJA

Industrije udružene s poljoprivredom u Poljoprivredno-prehrambeni kombinat Županja obuhvaćaju ove pogone: 1. Poljoprivredni pogon »Jedinstvo«, 2. Poljoprivredni pogon »Dusine«, 3. Pogon za suradnju sa selom »Napredak«, 4. Pogon industrije šećera i vrenja »Boris Kidrič«, 5. Pogon mljekarske industrije »Pionir«, 6. Pogon za promet i preradu žitarica »Slavonija«, 7. Mesar-

sko-industrijski pogon »Sava«, 8. Pogon investicione izgradnje i 9. Pogon za gospodarenje stambenim zgradama. Poljoprivredni pogoni opskrbljuju prehrambenu industriju s preko 60% ukupno potrebnih količina šećerne repe, 30% mlijeka i svih 100% žitarica i tovljene stoke. Tvornice i radionice kombinata u mogućnosti su da godišnje prerade (kapacitet):

šećerne repe	30.000 vagona
pšenice	2.000 vagona
svježeg mlijeka	25.000.000 litara
jaja	27.000.000 komada
tovnih svinja	8.000 komada

U godini 1966. proizvedeno je:

šećera	46.431 tona
melase	12.285 tona
suhih rezanaca	15.336 tona
mlijeka u prahu (25%)	2.100 tona
kazeina suhog	140 tona
brašna	9.547 tona
mesa, mesnih prerađevina i masti	468 tona
cigala	11.010.000 komada

Ukupna vrijednost proizvodnje u godini 1966. cijeni se na 34 milijarde starih dinara.

Pogon šećerane preradio je u godini 1966. 36.119 vagona šećerne repe te će se rekonstrukcijom kapacitet povećati na 40.000 vagona.

Dovršava se mlin kapaciteta 10 vagona dnevne prerade i silosa sa sušarom za žitarice kapaciteta 1.500 vagona.

Ostala industrija izvan Kombinata: tvornica opeka u Cerni, Gunji, Soljanima i Županji, tekstila u Cerni i drvne industrije u Županji i Gunji.

ZAPOSLENOST

U godini 1966. broj stalno zaposlenih u društvenom sektoru iznosio je 5.002. Od ovog broja otpada na privredu 4.396, a na neprivredne djelatnosti 606. Broj nezaposlenih je 667 radnika (220 žena).

Zaposleni u društvenom sektoru po oblastima privrede:

industrija	1.074
poljoprivreda	1.769
šumarstvo	608
saobraćaj i PTT	226
građevinarstvo	269
trgovina	213
ugostiteljstvo	100
zanatstvo	137
svega u privredi	4.396
neprivredne djelatnosti	606
ukupno	5.002

Prosječni mjesečni netto osobni dohoci kretali su se:

do 300	N. din	94	u %	1,9
301— 400	"	625		12,5
401— 500	"	921		18,4
501— 600	"	981		19,5
601— 700	"	770		15,4
701— 800	"	550		11,0
801—1000	"	761		15,2
1001—1200	"	135		2,7
1201—1400	"	90		1,8
preko 1400	"	75		1,5

Na području općine uključeno je oko 3.000 radnih ljudi u organe društvenog i radničkog samoupravljanja.

DRUŠTVENI PROIZVOD

po oblastima privrede i po vlasništvu u godini 1966. (u 000 N. dinara):

industrija		39.018	u %	39,3
poljoprivreda		94.469		44,1
društveni sektor	41.571			
privatni sektor	52.898			
šumarstvo		15.552		4,1
građevinarstvo		3.923		1,6
trgovina		8.351		7,4
ugostiteljstvo		2.527		1,2
društveni sektor	2.329			
privatni sektor	198			
zanatstvo		4.349		1,3
društveni sektor	1.828			
privatni sektor	2.521			
ukupno privreda		168.169	od toga	
društveni sektor		112.552		
privatni sektor		55.617		

NACIONALNI DOHODAK

privreda po oblastima i vlasništvu (u 000 N. dinara)

Industrija		34.293
poljoprivreda		88.056
društveni sektor	37.948	
privatni sektor	50.108	
šumarstvo		14.980
građevinarstvo		3.787
trgovina		8.279
ugostiteljstvo		2.411
društveni sektor	2.233	
privatni sektor	178	
zanatstvo		4.132
društveni sektor	1.748	
privatni sektor	2.384	

Privreda ukupno

155.938 od toga

društveni sektor	103.268
privatni sektor	52.670
Društveni bruto proizvod u godini 1966.	465,560.000
društveni proizvod u godini 1966.	168,169.000
narodni dohodak u godini 1966.	155,938.000

Visoka stopa rasta društvenog bruto proizvoda, a posebno narodnog dohotka, omogućila je i porast narodnog dohotka po glavi stanovnika od 2,279 N. dinara u godini 1965. na 3.245 N. dinara u godini 1966.

INVESTICIJE

u godini 1966. bile su u 000 N. dinara:

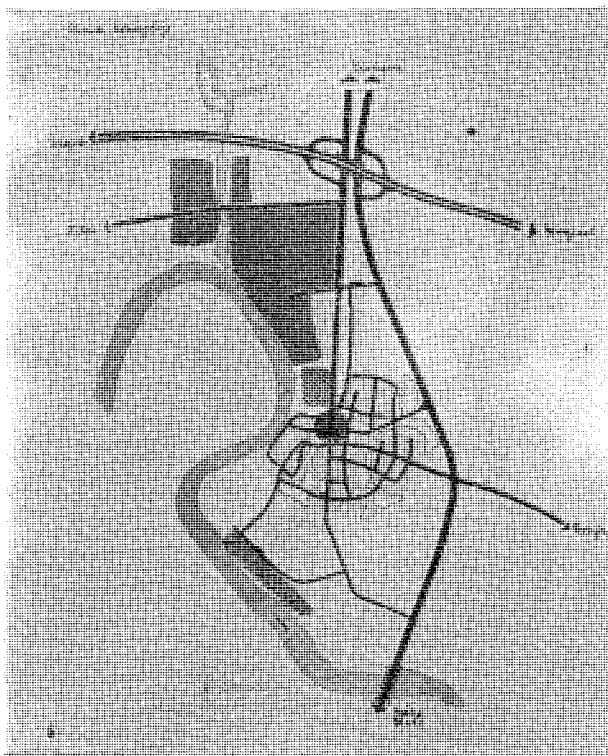
industriji	9,418.531
poljoprivredi	8,788.516
šumarstvu	1,100.000
građevinarstvu	150.000
trgovini	525.000
ugostiteljstvu	606.000
zanatstvu	305.000
ukupno u privredi	20,938.047
za stambenu izgradnju	4,518.040
za komunalije	1,800.000
ostalo	2,254.000
ukupno za neprivredne investicije	8,572.040
Svega investicija	29,510.087

URBANISTIČKI PLAN ŽUPANJE

Izgradnjom jakog industrijskog centra i magistralnih putova Zagreb—Županja—Beograd i Subotica—Županja—more koji se kod Županje ukrštavaju, nužno je bilo da se za Županju sačini urbanistički plan razvoja po kojemu će se ubuduće izgrađivati samo naselje, a i rješavati problemi prometa ove velike raskrsnice internacionalnog značenja. Dodamo li tome još dovoljno neiskorišćenu Savu te buduću izgradnju kanala Dunav—Sava, prometna problematika Županje pojavljuje se u punoj svojoj aktuelnosti.

Pretpostavljajući da će se industrijski razvoj Županje i dalje nastaviti, predviđa se da će i broj stanovnika u idućim godinama rasti i sve više puniti naselje. To tim više što se i danas sve više naseljava iz mjesta svog gravitacionog područja: Gradišta, Štitara, Bošnjaka, Babine Grede, te bosanskih naselja oko Orašja i Donje Mahale i dr. — Danas je Županja još uvijek naselje ušorenog tipa izgrađena duž glavnih cesta u nedogled: od autoputa sve do bošnjačke željezničke stanice u dužini od nekih šest do sedam kilometara. Daljnje ovakvo naseljavanje je nemoguće pošto stanovnicima treba pružiti i sve komunalije što je u takvim dimenzijama vrlo teško, skupo, nerentabilno i nemoguće. Stoga valja graditi prvenstveno na postojećim ogromnim parcelama seljačkog tipa unutar samog centra i od ušorenog naselja s vremenom izgraditi naselje zbijenog tipa, snabdjeveno svim gradskim uređajima, tj. kanalizacijom i vodovodom.

Postojeća industrijska zona na sjeveru ostaje na površini omeđenoj s Kolodvorskom ulicom s jedne strane, Savom s druge strane i cestom koja uz tvornicu »Pionir« vodi prema Štitaru. S juga prema gradskom naselju bit će ova zona odijeljena zelenim pojasom.

Prometni plan Županje

Jezero grada treba izgrađivati na postojećoj površini visokogradnjama samo s tim da se racionalno iskoriste za izgradnju svi suvišni i prostrani međuprostori. Tu bi se koncentrirale sve centralne, kulturne, društvene i administrativne funkcije.

Granica gradskog građevnog područja obuhvaća osim već spomenutog centra širenje i izgradnju naselja na istok sve do Bosanske magistrale, a na jug sve do Save.

U ovim granicama predviđen je razvoj Županje od današnjih cca 8.000 stanovnika na budućih cca 22.000 stanovnika a u razdoblju slijedećih trideset godina.

Posebno je pitanje prometa. I ako će se internacionalni promet autostradama na križanju cesta zapad — istok i sjever — jug odvijati uglavnom izvan mjesta, Županja je s ovim neposredno spojena i čvorište i tranzitni promet odraziti će se u njoj u toj mjeri da je nužna preorijentacija prema tom prometu, što više što još ovamo dolaze u obzir i ovi elementi: Sava kao plovni put s pristaništima za osobni i teretni promet, odvojak i spoj kanala sa Savom Sava — Cerna i povezivanje i luka i industrije i naselja sa željeznicom. Sve ove činjenice proizvest će bitan preobražaj Županje u eminentni prometni centar i izmjenit će mu posvema dosadašnji karakter.

Osim rekonstrukcija cesta unutar samog naselja predviđaju se spojevi s Bosanskom magistralom na tri mjesta: za industriju na sjeveru u visini industrijske zone, kod prijelaza bošnjačke ceste i na jugu neposredno prije savskoga mosta.

Orijentacija prema Savi koja je bila zanemarena mora se u svakom slučaju forsirati kao važnom prometnom putu bez ograničenja kapaciteta. Zato se pored već postojećeg pristaništa za pretovar šećerne repe uz šećeranu predviđa još pristanište i operativna obala uz mlinsku industriju i silose »silos — šlep« i pristanište za osobni promet na nekadašnjem pristaništu više muzeja. Teretna pristaništa bit će vezana željezničkom prugom te će se pretovar tereta moći također vršiti direktno iz željeznice u riječne brodove. Posebni planovi o iskorišćavanju Save vezani su s izgradnjom kanala Dunav — Sava, te se predlaže izlaz iz toga kanala baš kod Županje preko Cerne, a ne kod Šamca preko problematičnih šamačkih okuka kojih bi sama regulacija stajala dvadesetak milijardi dinara. Predviđeni kanal Županja — Cerna bio bi kanal poljoprivredno — plovnog značenja jer bi pored glavne uloge povezivanja Save s kanalom Vukovar — Šamac kod Cerne navodnjavanjem i odvodnjavanjem pomogao i služio poljoprivredi. Iz nekih preprojekata toga kanala proizlazi da bi se oko 200 metara dugačka splavnica nalazila na položaju od ceste za Štitar prema sjeveru. Time bi cestovni most prelazio preko južnih vratiju splavnice. Južno od ceste formirala bi se predkomora koja bi bila povezana sa Savom jednim kratkim ulaznim kanalom.

Ostali projekti razrađuju mogućnosti i lokacije za parkove, odmor, rekreaciju i sportove kao vezane uređaje za ove. Takvu nam perspektivu crtaju urbanisti i urbanistički plan Županje.

S. G.

Stjepan Gruber:

POČECI RADNIČKOG POKRETA I KOMUNISTIČKE PARTIJE U ŽUPANJSKOM KOTARU

Uoči razvojačenja Vojne Krajine i u ovom kraju započinje prodor kapitalizma, a s tim u vezi i intenzivna eksploatacija bogatstava slavonskih šuma. Pored Mađara ove šume sijeku ili, kako to narod ovdje veli, »ruše« i Francuzi i Englezi, koji za sebe trebaju goleme količine slavonske hrastovine za gradnju brodova i bačava. Da bi se što lakše i brže izvezao taj prvoklasni drveni materijal, gradi se željeznička pruga od Vinkovaca do Vrbanje i Gunje (1886.) prije od glavne pruge prema Zemunu (1891.), što ujedno govori o njenom prioritetnom ekonomskom značaju. U novopodignutim trima vrbanjskim pilanama (Kraft & Tiköry Comp., Société d'importation de Chêne, a kasnije i J. Bačoka) i u okolnim šumama zapošljava se tada oko 5.000 ljudi, što je u ono vrijeme — pa još i danas — golemi broj. Tih godina (1883.) otvaraju se u Županji Tvornica tanina od stranog (engleskog) kapitala s Tvornicom bačava, pilanom, i mlinom, s ukupno oko 600 radnika. Na ovim golemim radilištima zapošljavaju se domaće stanovništvo i radnici sa strane. Domaći živalj, seljaci, koji pored mršave i slabe rodne zemlje, isprane čestim poplavama, nalaze u kirijašenju (»izvlačenju šume«) dobre zarade, po pravljaju svoje materijalno stanje, koje je ionako bilo na rubu propasti. — Kao tvornički i šumski radnici dolazi ovamo sirotinja iz udaljenih krajeva Hrvatske, Slovenije, Slovačke, Like i Dalmacije. Iako ovi predstavljaju često proletere bez ikakvog imetka, osim svojih žuljevitih ruku, prerano bi bilo pretpostaviti da je kod njih postojala već razvijena klasna svijest i da se tu radilo o organiziranom radništvu. Među njima bilo je mnogo tzv. »sezonskih radnika«, iako je ta »sezona« kod njih trajala i po više godina. Ali i kod njih već i tada nalazimo izvjesne oblike udruživanja, kako bi si tako osigurali što bolje uvjete rada i egzistencije.

Uz francusku pilanu u Vrbanji imamo oko god. 1880. već posebnu »Bolnicu šumskih radnika«, za koju novčano doprinose i poslodavac (tvornica) i radnici s dragovoljnim nedeljnim doprinosom tzv. »bolničkim filiorom«. U bolnici imaju radnici, u slučaju potrebe, svog besplatnog liječnika, opskrbu, poslugu sestara bolničarki i besplatne lijekove.

Tih godina (1895.) u Hrvatskoj osnovala se Hrv. socijal-demokratska stranka i u ove krajeve zalaze među radništvo prvaci stranke iz Zagreba, poimenično: Vilim Bukšeg (nar. zastupnik u hrv. drž. saboru), Juraj Demetrović i Vitomir Korać. Oni među radništvom šire socijalizam i marksističke nazore, bude klasnu svijest i organiziraju radništvo na sindikalnoj i stranačkoj bazi.

God. 1900. postoje ovdje već »Bolesničke blagajne« (»Krankenkassee«), djelomično radničko osiguranje, kako za radnike, tako i za privatne namještenike u Vrbanji i Županji.

Interesantan je pokušaj i akcija za kolonizacijom novopridošlih proleterskih porodica god. 1905. u ovim krajevima u šumama oko Vrbanje, a u doba jenjavanja prve intenzivne eksploatacije. Preko 400 obitelji, beskućnika i sirotinje, iz raznih krajeva kolektivno je zatražio od tadašnjih vlasti da im se dodijeli zemljište u šumi Sočna, kako bi se tamo stalno mogli nastaniti i osnovati novo naselje, — što je, nakon dugog izviđanja, nagađanja, konačno od viših vlasti — odbijeno.

God. 1907. (možda i prije) postojala je u Županji mjesna organizacija Hrv. socijal-demokratske stranke. Radnicima je pomoću nje postala dostupna radnička štampa kao i stranačke novine koje su ovamo iz Zagreba stizale. Koliko je članova brojila ova stranačka organizacija, — nije poznato, ali su poznati neki njezini članovi kao i njihov predsjednik Andrija Kozarac. Kod njega su odsjedali stranački prvaci, kod njega su se održavale konferencije i na njegovo ime je stizala stranačka štampa, odakle se dalje širila.

Ova organizacija djelovala je sve do početka I. svjetskog rata 1914. Uslijed zabrane djelovanja svih političkih stranaka i raspusta Hrvatskog sabora, prestala je djelovati i Hrv. socijal-demokratska stranka. Ali već 1917. povratkom parlamentarizma i dopuštanjem ponovnog stranačkog rada, gibanje među radnicima ponovno je oživljeno, a posebno uslijed loših ratnih prilika u ekonomskom, vojničkom i političkom pogledu.

Nezadovoljni mobilizirani vojnici ostavljali su svoje jedinice i napuštali frontu, te odlazili u »zeleni kadar«, predavali se neprijatelju ili se otvoreno bunili (u mornarici). Internacionalni socijalistički proletarijat, pa tako i naš, dobio je snažan poticaj Oktobarskom ruskom revolucijom, te je tako Austro-ugarska monarhija, materijalno iscrpljena, uslijed nezadovoljnih masa njezinih naroda, propala još i prije svoje formalne vojne kapitulacije.

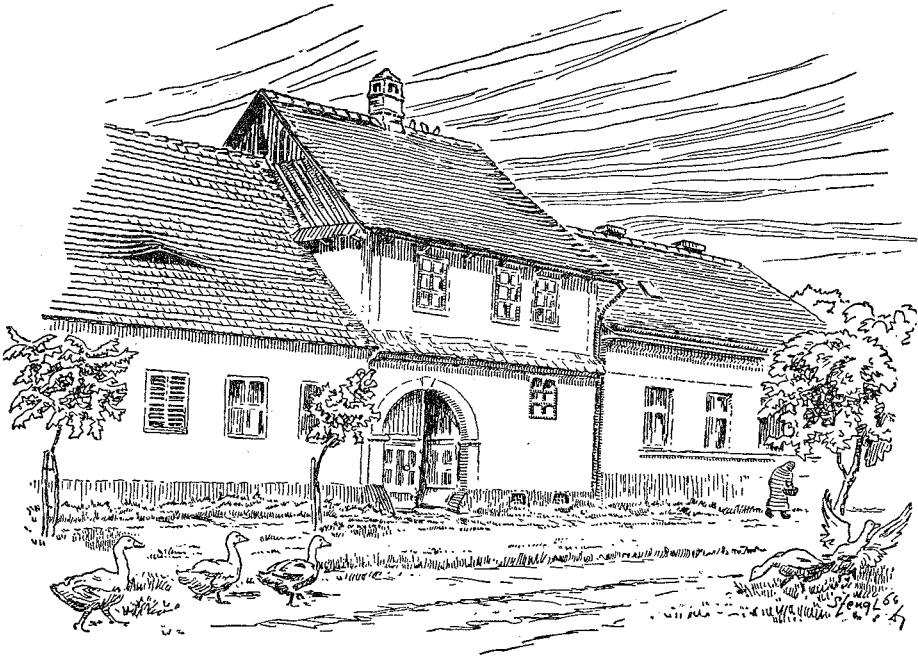
Svoje nezadovoljstvo u zemlji izrazili su naši radnici i narod priklanjajući se Socijal-demokratskoj stranci i boljševizmu, uprkos novostvorenoj kraljevini SHS, u kojoj se odmah vidjela da je nova buržoazija ustvari nastavila staru vladavinu. Jedna buržoazija smijenila je drugu: umjesto mađarskih pojavili se sada srpski žandari, koji su povrh toga počeli narod još i batinati. Iscrpljeni, bijedni i prevareni, nisu se dali zavaravati nikakvim nacionalističkim deklamacijama i floskulama. Trebalo je srušiti buržoaske laži i poredak, ratne bogataše i švercere, i preuzeti vlast, kao što su to u Rusiji učinili združeni radnici i seljaci.

U takvim prilikama još godine 1918. Andrija Kozarac sa svojim drugovima — suradnicima u Županji dali su se na posao, organizirajući radništvo Kozarac u svojoj kući i u stanu svog prvog suradnika Mate Pastuovića, prvenstvo tvornice tanina i bačava. Prve organizacione pripreme vodio je gdje je zapravo i osnovana ponajprije nova sindikalna podružnica Općeg radničkog saveza Jugoslavije. Tu su održavane sjednice, dogovori, primala se štampa i dr. Posao je bio golem. Radnicima je valjalo objasniti situaciju, potrebu organizacije i idejne smjernice pokreta, kao i ciljeve borbe. — Usporedno s organizacijom Općeg radničkog saveza, radnici su se upisivali i u Partiju, koja se tada zvala »Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)«, skraćeno SRPJ(k) i konačno omladinu u »Savez radničke omladine Jugoslavije«, kao i djecu u organizaciju »Budućnost«.

U proljeće 1919. iz svog prvobitnog sastajališta radnika u gostioni kod »Mimice« u Zlatodolu, — budući da im je tamo bilo pretijesno, — preselili su se organizirani radnici u svoj novi »Radnički dom« koji je natpis bio izvješten i nad uličnim vratima kuće. Tu je bila uređena čitaonica i knjižnica i ovamo je stizala radnička štampa: novine »Sloboda« iz Zagreba, »Radnička straža« iz Vukovara, »Organizator« iz Vinkovaca, »Radničke novine« iz Beograda, te »Slobodna riječ« i »Istina«, glasilo SRPJ (k) i CRSVJ za Hrvat-

sku i Slavoniju iz Zagreba. — U »Radničkom domu« održavali su se sastanci i dogovori za radništvo i omladinu obično nedjeljom u čitaonici, a ako bi bio pozvan veći broj radnika, koji nisu svi mogli stati u prostorije čitaonice, onda su se sastanci i skupštine održavale u društvu iste kuće.

U pomanjkanju originalnog zapisnika, danas je teško utvrditi tko je sve bio u rukovodstvima sindikalne i partijske organizacije u Županji. Iz nepotpuno sačuvane blagajničke knjige Podružnice Općeg radničkog saveza u županjskom muzeju vidi se da je 1919. kao predsjednik iste fungirao Andrija Kozarac, koji je blagajničko poslovanje svojim potpisom potvrdio. U toj knjizi vođena je evidencija o članskim ulozima (uplatama) koje su uplaćivane svakog tjedna. Broj ovih uplata vrlo varira. Tako je mjeseca ožujka 1920. bilo 82 uplate, u travnju 74, u svibnju 161, u lipnju 102, u rujnu 84 uplate. Godine 1921. u siječnju zabilježeno je 109 uplata. U knjizi zabilje-

V. Štengl: Radnički dom 1919/20.

ženi su brojevi saveznog, broj člana podružnice, ime, razred, uplate za svaki tjedan u mjesecu, ukupno, zadnji tjedan, opaska. Mjesečno je ubirano i do 1000 i 1200 kruna. Tjedne uplate članova bile su različite: 3, 4, 5, 6 i više kruna, vjerojatno po posebnoj klasifikaciji. Među sačuvanim iskaznicama u županjskom muzeju jedne su od »Saveza fabričkih i nekvalifikovanih radnika (ca) Jugoslavije«, a druge od »Podsaveza industrije drva i tanina ORS Jugoslavije, Zagreb. U odboru su osim Kozarca bili Mato Pastuović, Ante Jajčanin, Petar Pastuović (barjaktar), Karča Nemeč (tajnik), Franjo Šikć, Franjo Juniker, Marko Vilhelm i Filip Kolb (1920. kao komunisti isprebijani u Vinkovačkom zatvoru), Bonert Vilhelm, zidar, Antun Kugliman, Antun Bošnjak, Majer Franjo, Matjeta Jano, Korovljević Kuzma, Ostružnjak Nikola, Kmoh Viktor, Mato Nahod i drugi.

U teškim ekonomskim poratnim prilikama, uz nadnice od 10-12 i 14 kruna za 13-satni rad, dok je u isto vrijeme stajalo 1 kg kruha 6 kruna štrajkalo se često, da bi se tim donekle popravio položaj radnika. Spomenute radničke organizacije vodile su u Županji više štrajkova: 1919., 1920., 1921., 1924. i 1926., koji su imali ili opći karakter (solidarizirajući se s općim štrajkovima u državi kao 1919., generalni štrajk protiv vojne intervencije u Mađarskoj, 1920., u znak solidarnosti sa štrajkom željezničara ili su imali čisto lokalni karakter, da bi se od uprave Tvornice tanina postigle više nadnice i plaće, koje su zaostajale za rastućom skupoćom. Tražilo se 8-satno radno vrijeme, praznik za 1. maja, radničke povjerenike (pouzdanike), organizacije, primanje radnika u posao samo preko strukovnih organizacija ... Tražilo se svestrano socijalno osiguranje: u besposlici, starosti, nemoći, zaštitu ratne siročadi, ratnih invalida, zabranu dječjeg i noćnog rada žena. — Iza svakog štrajka radnici su izlazili moralno ojačani, iako rezultati nisu svaki puta zadovoljavali. Štrajkovali su organizirani i privatni namještenici i činovnici. Sindikalne organizacije, zbog nestabilne valute i nestabilnih životnih prilika u državi uopće, neprekidno vode pregovore i utvrđuju nove tarife, ali samo na kratak rok, a onda idu u ponovne pregovore i štrajkove.

Već nakon prvih štrajkova god. 1919. poboljšano je radnicima radno vrijeme, te se naredbom bana Hrvatske i Slavonije od 10. III 1919. god. uvodi 8-satni rad za sveukupno radništvo, a uvode se i radnički povjerenici.

U Županji je osnovan štrajkaški fond, kreditna zadruga, konzum. Radnički konzum bio je uspostavljen već nakon prvog štrajka i u njemu su radnici dobivali sve prehrambene i odjevne potrepštine kao i kredite do 300 kruna. Konzum je bio smješten uz tvorničke magazine. U konzumu su radnici dobivali potrebni špeceraj i onda, kada tvornica nije radila. Podignutu robu radnici su otplaćivali kada je tvornica opet proradila. Karla Černik, mesar, vodio je posebnu mesnicu za radnike, članove sindikalnih organizacija, i tamo su radnici dobivali meso jeftinije nego u drugim mesnicama.

Ovako moćna snaga organiziranih radnika odrazila se prirodno i na političkom polju. Usporedno sa sindikalnom organizacijom provodi se i partijska. Partijski vođe zalaze u narod, osobito uoči općinskih ili parlamentarnih izbora, kada treba omjeriti snage.

Iako je Županja krajem I svjetskog rata bila pretežno seljačko mjesto, gdje su veliki politički utjecaj vršile prvenstveno HRSS pa donekle i nacionalističke građanske stranke, ipak se znatnom broju radnika i KP priklonio dobar dio seoske sirotinje, tako da su se nakon prvih općinskih izbora izabrani zastupnici općinskog vijeća gotovo prepolovili: od ukupnih 12 zastupničkih mjesta, 5 je pripalo Hrv. zajednici 5 komunistima, 2 vanstranačkoj listi Seljačke sloge. (»Srijem« br. 25 od 9. VI 1920.). Komunisti su surađivali sa zastupnicima Seljačke sloge, tako da su u općinskom vijeću imali natpolovičnu većinu. Poslije rata (1918.) dolazili su županjskim radnicima, osim već spomenutih prvaka stranke Vilima Bukšega i Vitomira Koraca iz Zagreba, još Kobija iz Vinkovaca, Stjepan Supanc i Bogomir Herman iz Vukovara, te Kotur i Sima Manković iz Beograda i drugi.

Naročita agitaciona djelatnost razvijala se uoči izbora za ustavotvornu skupštinu 28. XI 1920. Na teren su tada došli iz Vukovara drugovi Supanc i Herman i održali više zborova po selima županjskog kotara. Vukovarska »Radnička straža« (br. 48) izvješćuje:

»VRBANJA. Za nedjelju 21 o. mj. (21. XI 1920.) zakazan je bio u Vrbanji sastanak naših pristaša. Istoga dana stigao je tamo i govornik Radićeve stranke Babogredac, pa su naši drugovi riješili, da se i naš i radićev-

ski sastanak istodobno obavi, da se naši pristaše sakupe na radićevskom sastanku i da poslije Babogredca govori naš govornik. U 6 sati na večer sakupilo se u prostorijama čitaonice oko 500 ljudi ...

... Poslije toga se svijet razišao. Po raspoloženju, koje je vladalo na zboru, može se mirne duše reći, da je Vrbanja kula komunizma.«

»SOLJANI. Istoga dana popodne održao je drug Supanc u Soljanima sastanak, na kojem je bilo prisutno oko 250 ljudi. Drug Supanc je najprije ocrtao položaj naše zemlje u koji su je dovele vladajuće gospodske stranke, a zatim je opširno govorio o programu Partije. Seljaci su s velikim zanimanjem saslušali njegov govor, i, kada su čuli da komunisti ne će otimati kuće, kožuhe i opanke, nego da će samo od veleposjednika oduzeti zemlju i predati je seljacima, bili su oduševljeni za Partiju. Jedan starac je na koncu zbora zaviknuo: »Braćo ako se ni ovaj puta ne složimo onda smo volovi, koji treba da umru u jarmu!«.

»STROŠINCI. Poslije sastanka u Soljanima odvezao se drug Supanc u Strošince. Gotovo cijelo selo skupilo se da čuje program komunista. Za vrijeme govora i poslije govora postavljali su seljaci drugu Supancu razna pitanja, na koja je on odgovarao, što je seljake posve zadovoljilo. Poslije govora otvorila se diskusija u kojoj su pročišćena sva pitanja o kojima seljaci nisu bili na čisto. Uspjeh je bio odličan«.

»DRENOVCI. U ponedjeljak održao je drug Herman sastanak u Drenovcima. Budući da sastanak nije pravovremeno najavljen, nije bio bogzna kako posjećen, ali s obzirom na kratkoću vremena u kojem je sastanak sazvan, možemo s posjetom biti zadovoljni. Više nego polovica sela stoji uz našu partiju«.

Nema brojčanih podataka o broju organizacija KP u županjskom kotaru, kao ni o sveukupnom broju članova tih organizacija. Ali iz nekoliko poznatih činjenica može se utvrditi da je komunizam još prije 48 godina u ovim krajevima uhvatio dubok korijen. U Županji je gotovo polovica izabranih općinskih vijećnika komunista, za Vrbanju piše »Radnička straža« da je »kula komunizma«, u Soljanima su seljaci »bili oduševljeni za našu partiju«, u Strošincima »uspjeh je bio odličan«, a u Drenovcima: »Više nego polovica sela stoji uz našu partiju«. Od svega 11 kandidata, koliko ih je ukupno bilo na kandidatskoj listi KP županije srijemske za ustavotvornu skupštinu, 2 kandidata bila su iz županjskog kotara: Andrija Kozarac iz Županje i Jozo Božanović iz Soljana, dakle isto toliko koliko je dao i Vukovar, koji je tada bio centar komunizma za ove krajeve. Treba spomenuti da je Kozarac bio delegat na obim kongresima KPJ, na I kongresu ujedinjenja god. 1919. u Beogradu i na II kongresu 1920. u Vukovaru. U županjskom muzeju nalazi se desetak sačuvanih iskaznica KPJ iz Drenovaca iz god. 1920., a nose redne brojeve i do 54. U Županji bilo je preko 160 radnika učlanjeno u radničke sindikate, a od tih su dobar dio bili komunisti. Poslije rascjepa Socijalističke radničke partije Jugoslavije na II kongresu na desničare i ljevičare (komuniste), rukovodeći drugovi Kozarac, Kolb, Majer i drugi priklonili su se ljevici t.j. komunistima. Partijska organizacija u Županji mogla je tada brojati oko 50 članova, ne samo radnika, već i drugih mještana. A poznato je konačno i to da je nakon proglašenja Obznane 1921. god. u Županji uhapšeno oko 15—20 istaknutih komunista. Imajući na umu ishod općinskih izbora 1920. — broj organiziranih radnika i broj komunista u drugim mjestima županjskog kotara — prema svemu ovome može se reći da su Županja i županjski kotar u ono vrijeme predstavljali jedno od jačih uporišta komunizma i da nema sumnje, da je i u Županji tada postojala jača mjesna organizacija KPJ.

JULIJE PETRINOVIC:

IZ PROŠLOSTI VIRGRADA

Gotovo sve gradine u bližoj i daljnjoj okolini Vinkovaca veoma slabo su sačuvane. Jednima se trag jedva primjećuje a za nekoje se (npr. Alšan grad) tek nagađa gdje su otprilike stajali. Jamačno je na njihovo razaranje najjače utjecala nestašica kamene građe u toj nepreglednoj ravnici pa su građu, naročito za puteve, kuće i nove tvrđave, naši djedovi užurbano uzimali iz tih gradova. Sjetimo se samo sudbine stare i velike rimske Mursae na mjestu današnjeg Osijeka. Njezino silno zide trajalo je u velikom dijelu sve do u zadnju četvrt 18. stoljeća, da dođe jedan »prosvijetljeni« vladar Josip II, koji staru Mursu slisti s razinom zemlje upotrijebivši njezin silni materijal za izgradnju strateške dardanske ceste. Tako se negdje sa zemljom savni silni Gorjan kod Đakova, Cerna, Kostroman, Slakovci, Otok, Virgrad, Alšan, Zvezdangrad, Morović i gotovo svi drugi.

Virgrad leži kojih 8 km daleko od Save, sjeverno od Bošnjaka, tik uz desnu obalu potoka odnosno bare Virovi. Ti Virovi skupljaju vode u šumama iza Županje i Bošnjaka. Krivudavi su i protežu se u dužinu od 7 km. Široki su prosječno 30—40m mjestimično i preko 60m a duboki 2—5 m. Voda je bistra i većim dijelom pokrivena bujnim lokvanjima. Golema, gusta, srazmjerno mlada šuma prati gotovo stalno lijevu njihovu obalu, a tamo, gdje se smjestio Virgrad, nadovezuje se ona i s desne strane. Tada se zeleni Virovi probijaju kroz tu još zeleniju rasjelinu i pružaju oku zaista divnu privlačnu sliku. Odviraka Virovi nemaju, jedino se za vrijeme velikih povodnji sastave s nabujalom Spačvom, pritokom Bosuta, koja se tu nedaleko provlači.

Blizu mjesta gdje Virovi skreću put sjevera, čine oni jaki zavoj u lijevo pa opet nadesno. Na poluotočiću, što time na desnoj obali nastaje, smjestio se bujnom travom, grmljem i dračem zarasli Virgrad. Središnji se dio (jamačno nekadašnja nebojša — obrambena kula) pribio tik uz obalu. Ustvari je to zaravanak, uzdignut koja 4 m nad površinom Virova, a oblik mu je krug s promjerom od 30 metara. Duboki se opkop vije naokolo u obliku kružnice i čini veći dio njezina luka a voda Virova manji. U visini s prvim zaravankom proteže se i drugi i opet omeđen drugim jednako dubokim opkopom. Razmak od prvog do drugog opkopa iznosi cca 30 metara. Konačno dolazi i treći zaravanak, omeđen vanjskim, najduljim opkopom. Taj je opkop od drugog udaljen za 40 metara. Drugi se i treći opkop za razliku od prvoga protežu više u eliptičnom obliku. Cijeli je dakle Virgrad bio više-manje kružnog oblika s promjerom od 100 metara.

Narodna predaja znade o njemu malo pa — ništa. Stošezdeset-godišnji turski igo zbríše s mnogočim drugim i sjećanje na njega. Krhotine pak cigala i kamenja gotovo su nijeme i malo nam kažu. Našlo se tu prilično novca iz različitih vremena a naročito iz rimskog doba — za careva Vespazijana, Ha-

drijana, Klaudija i Gordijana. To dovede našeg pisca i uzor-školnika Mija'a Stojanovića god. 1844. do zaključka, da je Virgrad »najvjerojatnije« rimska tvrđavica. O ulozi Virgrada u prošlosti Hrvata nije on mogao ništa saznati. Osebnost Virova - naime njihova duboka voda bez odvirka a opet bistra, muzgavo-zelena sa svim niansama prema smaragdnoj boji u neprobojnim sjenama okolišnih hrastovih, rjeđe jesenovih šuma, s tolikim bujanjem zasićene i flore i faune, s gradom starim u naručju, morala je hoćeš - nećeš uvijek pokretati i golicati ljudsku maštu. Pisac ovih redaka čuo je jednu od tih legendi pričati u susjednom selu Bošnjacima. Legenda govori o genezi — postanku Virova — ovako: — Mladi je virgradski knez došao sa svojom svitom u susjedni grad Otok da ispisi za sebe tamošnju kneginjicu. Razgario je pred njenim roditeljima svoje srce i reče da bez kćeri njihove ne može živjeti. Ali sve uzaman! Knez je otočki bio čovjek silovit, ohol i silno bogat. Zar se s takvom svitom dolazi u proscje mojoj jedinici? zagrmi on uvrijeđeno. Već ako doploviš ovamo s nakićenim galijama, krcatih poklonima i zaprosiš je, onda se možeš nadati! Evo tako i nikako drukčije!

Virgradski mladac da zdvoji. Kako će da plovi po tvrdoj zemljici? Dugo je smišljao i ovo i ono. Konačno sakupi čitavu vojsku svojih kmetova pa iskopa širok i dubok kanal od Virgrada do Otoka. Kanal se iz okolišnih šuma i bliže Save napuni vodom. Knez dade sagraditi nekoliko galija. Nakiti ih cvijećem, vijencima, maramama i ruhom narodnim i po izbor delijama pa otplovi u Otok u prosidbu. I nema šta: Uspije, vesela mu majka!

I povijesni izvori su oskudni. Malne dvostoljetno tursko pašovanje zбриše pored onih 400 župskih sela bosansko - srijemske biskupije i mnogošta drugo. Naročito anale, zapise i povelje, kad su krhke tvari. O Virgradu na gađaju ovo: dugo ga je vremena posjedovala porodica Alšan iz onoga iščezla grada, danas još topografski (ubikaciono) prilično nedređena. Po nekima se on nalazio između mjesta Gunje i Save na današnjoj rudini Mašanj. Zadnji se put spominju oni njegovim vlasnicima 1428. Nedugo zatim Alšani izumru, a njihove posjede Alšan i Virgrad dodijeli car Sigismund zaslužnoj braći Talovcima.

Braća Talovci: Matko, Petar, Ivan i Franko Movajlije su u ovostranoj Hrvatskoj. Pokušali su izvesti svoje podrijetlo od dubrovačke patricijske obitelji Lukarevića (Lukari), ali se dubrovačka republika ogradila od toga te iziavi za njih, da nisu nikakvi Dubrovčani već Korčulani. Kao vrsni brodari bili su zajedno s Dubrovčanima iza Nikopoljske bitke kralju Sigismundu pri ruci i spasili ga iz neminovne propasti. On im to ne zaboravi. Dade im najprije Topolovicu, imanje u križevačkoj županiji, što se u mađarskim i latinskim listinama pisala »Talocz«. Odatle im i novo ime Talovac. Oni stušije u kraljevu službu pa se uskoro njihovi posjedi i vlast prostirahu od Beograda do Splita a slava im poraste duž cijeloga kršćanskog svijeta.

Pod Virgrad je 1437. spadalo 39 sela i to: Athak (Otok), Dobrochewcz (Dobraševac), Wythkowcz (Vitkovci), Klechyncz, Milkowcz (Milkovci), Kopchewcz (Kopčenovac), Brankowcz (Brankovina), Gerdowcz (Grđevac), Radenowcz (Radenovac), Merenowcz (Merjenovci), Ztrahynincz (Strošinci), Zwynygerm (Svinigrm), Markowcz (Markovac), Jakobonc (Jakobovac), Gradyncz (Gradinci), Rekowcz (Reskovač), Wydosewcz (Vidoševci), Ozdanowcz Dimitrowcz (Dimitrovac), Chreth, Zkorotyncz (Skorotinci), Werdy, Churturtukhel (Četvrtkovac), Kemethyncz (Komletinci), Godenowcz (Godinovci), Crysewtaad (Križev Sad), Hapotyncz (Lapotinci), Hatyno, Ceryani (Cerjani), Mylsyncz (Miliš Blato), Berdo (Vrdovo), Rosincz (Rožinci), Mostacz (Mostac), Borenowcz (Borjenovac), Sywaczno (Živačine), Wyrówzkawasz (Virovci), Zlobokina (Slobodnjaci), Halmos i Zeline (Celine).*

* J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910.

Godine 1446. nisu više Talovci u posjedu Virgrada. Te godine ustupi ga Franko Talovac zajedno sa 22 sela Kolomanu Berženyiu. Učini to vjerojatno u velikoj novčanoj potrebi za silne vojne što su ih Talovci tada vodili. Te iste godine pogine u građanskom ratu protiv knezova Celjskih herojski branitelj Beograda Ivan Talovac. Godinu dana prije njega umrije slavni ban Matko, glava porodice, izvukavši jedva živu glavu godinu dana ranije iz strahovite bitke kod Varne. U toj bici počinu on čudesa od junaštva zajedno sa svojim mladanim kraljem »Varnenčikom«. On, Matko, dovede ga sam gotovo četiri godine prije ravno iz Poljske na prijesto ugarski i hrvatski. Tragična ta vojna kod Varne stajala je i silne materijalne žrtve. Ustupivši Virgrad trebao je ban Franko novaca i za golemu vojnu protiv Turaka. Na nju se spremao zajedno sa Sibirjanin Jankom. Baciti Turke iz Evrope bila je tada misao vodilja kršćanskog svijeta a Talovci bili su njezini predvodnici. Dođe do strahovite bitke na Kosovu polju 1448., gdje daleko nadmoćniji Turci po bijede. Franko Talovac i »Sekula Vojvoda« ostadoše na bojnom polju, a Janko uteče, da uskoro postane sužnjem Đorđa Brankovića. Odatle bude otkupljen golemom otkupninom. Strašno je uopće bilo to doba poslije pogibije viteškog kralja Varnenčika. Sa strahom u duši ozvanjaše tjeskobni vapaj: Tko će biti kralj? Građanski se rat razmahnu na sve strane. Sve se mračne sile poslije kosovske nedaće obore na jedinog Talovca, Perka bana. I Celjski. I Hunjadi. I Venecija. On ipak obrani svoju slavnu Cetinu i umrije nepobijeden 1453. godine, ali s njim umrije i moć Talovaca. Potomci se njihovi na političkom polju više i ne javljaju, ali se 1464. i opet dostanu Virgrada. Uz njih se za Virgrad otimahu i Morovići i Dombaji. Virgrad je međutim baš možda zbog toga ratnog meteža izgubio svoju važnost, pa je već 1467. godine Otok mjesto njega matični grad toga posjeda. Godine 1476. prodadoše Talovci čitav posjed kaločkom nadbiskupu Gabri i njegovu bratu za 40.200 forinti. Pod otočko je vlastelinstvo tada spadalo zajedno s Virgradom 76 sela, a među njima i Bošnjaci. Nepunih šest desetljeća kasnije past će pod Turke veći dio Slavonske Hrvatske, a s njom i Virgrad. S tim nastupa i njegovu propadanje.

Tih je i pust danas Virgrad i gotovo sa zemljom sravnjen. Drač ga i šipražje malne posve prekrili. Tajanstvenu tišinu oko njega prekida tek gdje-koji seljak s podaleka »stana« (salaša) što čamcem kroz lopoč klizi, hvata u dokolici ribu koje ovdje u izobilju imade. Tišinu narušavaju i brojne ptice močvarice što krilima lepršaju u zraku a istodobno režu nogama tihu zelenu površinu. Od vremena do vremena dotjeraju čobani stado goveda na treći bedem mjestimično ograđen granjem, da tu prenoći. Oni se pak smjeste u malu kolibu, koja se tu naherila. Često se zatresu temelji staroga grada od mnogih bošnjačkih kola i čilih vranaca što kući vuku drva iz goleme šume. Naselja tu blizu nema. Tek dalje na jug, podaleko prema Savi, kremeniti su Bošnjaci što bruje kao malotko radinošću i rodoljubljem. Otimaju Savi daleke prostore, vežu je dušmanku i sputavaju kao Holandani more; pretvaraju goleme bare u rodnu zemlju. Oni ožive i puste dvore Matka bana, a borbeni istinski renesansni duh Matka bana kao da u njima i dalje živi.

ANDRIJA STOJANOVIĆ:

O NEKIM SLAVONSKIM SVATOVSKIM PJESMAMA

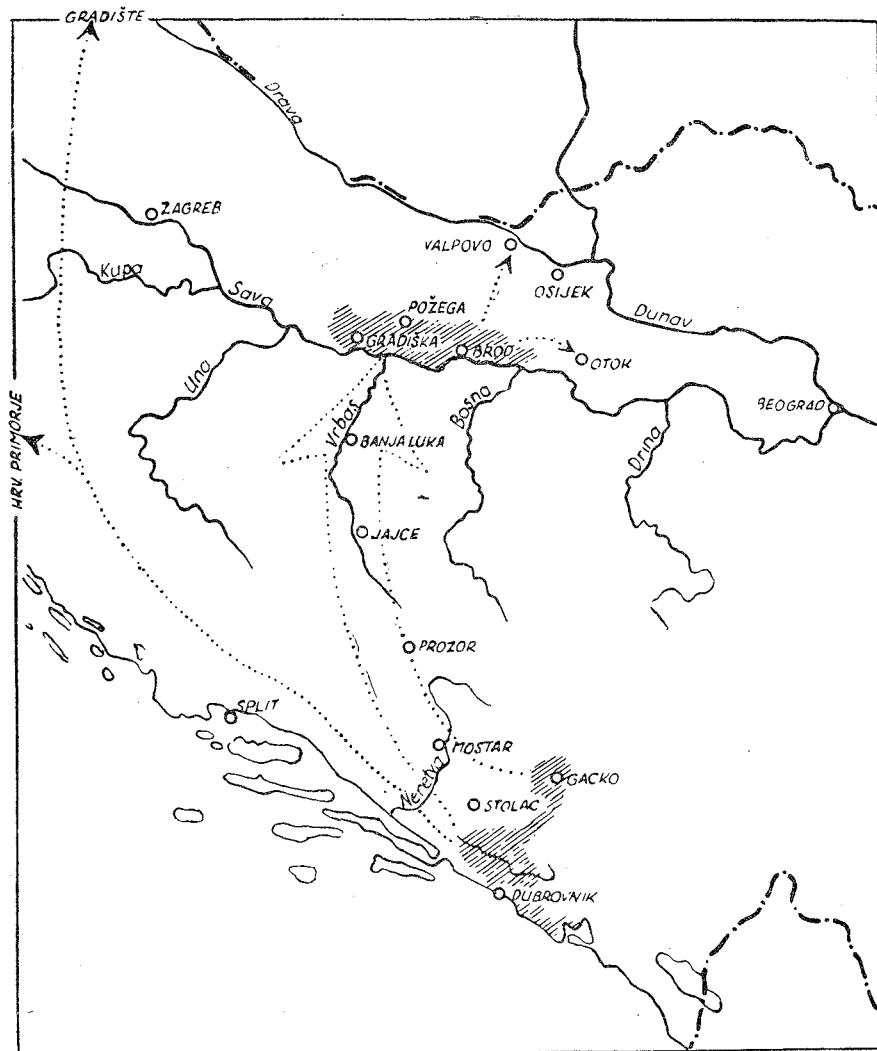
Poznato nam je, da je današnji etnički sastav stanovništva mnogih naših krajeva kao i njegova etnografska struktura posljedica veoma složenih i brojnih činilaca. Među njima veoma važnu ulogu imaju premještanja većih ili manjih narodnih skupina iz jednog kraja u drugi, vršena katkad i na relativno velike udaljenosti. Zbog toga u kulturnoj slici mnogih područja nerijetko dolazi do neobjašnjivih pojava te nam se, kad ih kritički osvjetlimo, pojedini kulturni elementi, što ih nalazimo u nekoj sredini, prikazuju stranima. Takvi ma se pokazao i izvjestan broj slavonskih svatovskih popijevaka. Odakle su i kako u taj kraj dospjele pokušat ćemo ovdje objasniti, a potom izvući i neke druge zaključke.

I

Među brojnim narodnim običajima istaknuto mjesto zauzimaju svadbeni običaji. Važnost koju narod pridaje sklapanju braka i osnivanju nove obitelji očitovala se u toliko raznovrsnom, složenom i razrađenom ceremonijalu — u pojedinim fazama on često poprima značaj samostalnog dramskog zbivanja — tako da svadbene običaje slobodno možemo smatrati jednom od najznačajnijih, a ujedno i najljepših manifestacija narodnog kulturnog stvaralaštva.

U pojedinim dijelovima ženidbenih običaja, počev od ogleđa, prošnje i obilježja pa zaruka i ugovora, zatim napose samog pira i na kraju njegovih završnih dijelova kao što su prvi ili po(h)odani narodna je invencija i potreba za svojim vlastitim društveno-pravnim oblicima života došla u tolikoj mjeri do izražaja da razlike idu ne samo od kraja do kraja, nego ćemo teško naći i dva susjedna sela s potpuno jednakim svadbenim ritualom. Ipak, i pored toga, na raznim ćemo stranama moći uočiti pojedina manje-više cjelovita, zaokružena područja s određenim brojem komponenata svadbenih običaja, specifičnih upravo za to područje. S druge strane, na tim raznim područjima naći ćemo i određen broj pojedinačnih, ali sličnih odnosno analognih pojava. Sve se ove analogne komponente u svadbenim običajima mogu očitovati u prvom redu kao obredne cjeline svadbe u širem smislu kao što je na pr. pletenje vijenca, sastavni dio svadbenih običaja samo nekih krajeva Hrvatske, no one su možda značajnije kao pojedinosti unutar pojedine obredne cjeline. Takvo je na pr. darivanje nevjeste za vrijeme pira u njezinu domu. Osim u nekim dinarskim krajevima ono je na teritoriju s hrvatskim življem posvuda poznato, ali se izvodi na veoma mnogo načina: katkada više, katkada manje ceremoniozno, katkada jednostavno direktnim skupljenjem darova, a poznato je osobito svečano i dugotrajno »darivanje skrinje« na otoku Mljetu ili isto tako svečano i ceremoniozno pjevanje »oko ru'a nevjestina« u Konavlima.

Tu smo se dotakli jedne veoma važne komponente svadbenih obreda, a to je svadbena popijevka, bez koje se čitava svadba, a napose sam pir ne može ni zamisliti. Pored toga što je ona posljedica prirodne potrebe za vokalno-muzičkim izražavanjem, pjesma u svadbenom ritualu vrši sasvim određenu funkciju te je veoma čisto izvodi naročit za to određen zbor. Katkad uz pratnju kojeg instrumenta, pjesma je ne samo muzička pozadina već i neophodna kao najavljiivač pojedinih svadbenih zbivanja; pjesmom se poziva na darivanje i zahvaljuje na daru; njom se iskazuje počast svatovskim prvacima, a pjesmom se svatovima želi i dobrodošlica i prije odlaska *dobra sreća u putu*. Nebrojeno je mnogo svatovskih pjesama i njihovih suvrstica; i one variraju od kraja do kraja i od sela do sela podvrgavajući se u melodici, versifikaciji i načinu izražavanja tradicijama svoga kraja.

Ostavljajući po strani melodijsku komponentu (ona bi mogla biti studija za sebe) ovdje ćemo se osvrnuti na same tekstove nekih svatovskih pjevaka, što se pjevaju na hrvatskom narodnom teritoriju u dva međusobno znatno udaljena kraja. Jedan je od njih Slavonija, u grubom od Gradiške do Broda s pripadnim područjima bivših kotara, a drugi područje jugozapadne Hrecegovine (Popovo, Gacko) i dio južne Dalmacije od Slanskog primorja do Konavala i Boke uključivši ovamo i otok Mljet (v. kartu).

Pri svemu tomu ne smijemo smetnuti s uma važnu činjenicu: jednako kao što se po čitavoj narodnoj kulturi ova dva kraja oštro razlikuju, tako ćemo i u svatovskim običajima, napose u mnogim pojedinostima naći znatnih razlika. Pa ipak, slušajući svađbene popijevke jednog i drugog kraja neminovno ćemo uočiti na obim stranama izvjesne veoma slične, a često upravo identične pjesme. Kako je došlo do te činjenice nastojat ćemo objasniti upravo samim tekstovima tih pjesama, nakon što ih upoznamo. (Neke su pjesme sačuvale sličnost samo u prvim stihovima, da bi se u daljnjim stihovima više ili manje razlikovale, najviše zbog njihove namjene. U takvim su slučajevima navedeni samo karakteristični početni stihovi)

I

a) Sjeverno područje; prilikom iznošenja sanduka iz kuće:

*»Sandučići pozvekuju malo, nepuno,
Mara moli milu majku, da ga napuni.
Mila majka miloj Mari milo govori:
»Ne brini se, kćeri Maro, sanduk ti je pun!«*

b) Južno područje

1. Slano i okolna sela; prilikom darivanja skrinje:

*Naše neve mal-sanduci, malo nepuni,
Molila se (đuveglij) da jon napuni.*

2. Popovo; prilikom darivanja skrinje:

*U djevojke bir-sanduci malo nepuni
Molila se (babi svome) da joj pripuni.*

3. Mljet; prilikom darivanja skrinje:

*Neve zove (majku svoju) da je daruje
Da jon škrinju srebrom pospe, da je daruje.*

II

a) Sjeverno područje; za vrijeme pira roditeljima i krvnoj rodbini:

*Kakva žurba u tom dvoru, kako veselje?
Čako ženi sina svoga, pa se veseli.
I vas mu se rod veseli, čako najbolje.*

b) Južno područje

1. Gacko; za vrijeme pira, bez određene namjene:

*Što u dvoru, što pred dvorom sitno žubori?
Ono babo sina ženi, pa se veseli.
Sve se selo veselilo, babo najbolje.*

2. Konavle; dok djevojka u domu mladoženje sređuje svoje darove:

*Koji je žamor u ovom dvoru, koje veselje?
Ovaj babo sina ženi pa se veseli.
Ova majka itd.*

III

a) Sjeverno područje; dan pred svadbu u obredu vijenca:

1. inačica:

*Pružila se zlatna žica od vedra neba
Savila se lijepoj Mari za bijela njedra.*

2. inačica: kad su svi u kolu; mladencima:

*Pružila se zlatna žica od vedra neba;
To ne bila zlatna žica od vedra neba
Već to bila lijepa (Manda) od mile majke
Savila se lijepom (Franji) oko kalpaka.*

3. inačica iz Valpovštine:

*Obavi se zlatna žica oko hrastića.
Nije ono zlatna žica oko hrastića,
već je ono lipa (Mara) oko momčića.*

b) Južno područje

1. Popovo; na povratku iz crkve do đuvegijina dvora:

*Popvila se zlatna žica od vedra neba;
To ne bila zlatna žica od vedra neba,
Već to bila dobra sreća od mila Boga,
Savila se naši snasi oko vijenca.*

2. Mljet; pri odlasku svatova, nakon oproštaja nevjeste s roditeljima:

*Savila se zlatna žica iz vedra neba
Doletjela mladoženji u bijela njedra.*

3. Risan; kad nevjesta polazi od kuće:

*Odvila se zlatna žica od vedra neba.
To ne bila zlatna žica od vedra neba,
No to bila zlatna (Stane) od dobra roda,
Zavila se barjaktaru oko barjaka.*

IV

a) Sjeverno područje

1. za vrijeme objeda, dok se skuplja u čašu novac:

*U dragog kuma
Biserna brada
Zlačana čaša.
Biser se trunji
u čašu pada.
Popij to vino
Pa plati to zlato!*

2. nazdravica svekru:

*O svekre, babo, biserna brado!
Biser se kruni, u čašu truni.
Popij de, babo, na dnu je zlato!*

b) Južno područje

1. Konavle; kad svatovi sjednu za »trpezu«:

*U starog svata biserna brada,
U svakoj ruci zlačana čaša.
Biser se runi, a čaša puni.
Svaka mu čaša dukata valja,
A sama brada četiri grada.*

2. Risan; u čast pojedinih gostiju, tako popu:

*Biserna brada, srebrna čaša,
Biser se runi u čašu pada.
Svakoga glava dukata valja,
Popova glava tri grada valja.*

V

- a) Sjeverno područje; prije odlaska na vjenčanje pojedinim gostima, domaćinu:

*Domaćin sjedi na zlatnom stolu,
pružio noge u hladnu vodu.*

- b) Južno područje

1. Slansko primorje; gostu iz grada koji se našao na piru:

*Gospodin sjedi u zlatnom stolu
Pustio noge u hladne vode.*

VI

- a) Sjeverno područje

1. nazdravica svatovskim prvacima, tako npr. »ćati«:

*Upade listak s topole
Pokraj čaše ćatine.
Da je znala topola
Da j' ono čaša ćatina
S vrha bi se vila
Te bi čašu pila*

2. Inačica iz Otoka:

*Pade listak s naranče
Posred čaše junačke.
Junak će ju popiti,
Pak se ne će srditi,
Neg će reći ibumbu
Pa će piti i drugu.*

- b) Južno područje

1. Slansko primorje; nazdravica popu:

*Pao listak s topole
Više čaše popove.
Kad bi znala topola
što je čaša popova,
Ne bi ona panula,
Da bi ona sahnula.*

2. Perast; bez naznake prigode:

*Pade listak s naranče
Usred čaše junačke.
Da je znala naranča
Da je čaša junačka,
Vrhom bi se povila
Pa bi čašu popila.*

VII

- a) Slavonija; završni stihovi »godovne« što je pjevaju čestitari prilikom imendana:

*Zdravljica se nanosio, neka ti je slast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!*

- b) Južno područje

1. Slansko primorje; za vrijeme objeda, zdravica pojedinim svatovskim prvacima; »dolibaši«:

*Veseli se dolibaša neka ti je čas(t),
Među braćom i družinom vazda pošten glas!*

2. Konavle; djevojke svakom gostu određuju mjesto za stolom; domaćinu:

*Posadi se, (soprin) domaćine, neka ti je čas(t)
Među braćom i družinom vazda pošten glas!*

Analizom formalne i sadržajne strane navedenih stihova možemo uočiti i u grubom i u pojedinostima zasada samo neke značajne crte. Najprije one što se odnose manje više na sve pjesme. Uz neznatna odstupanja analogne se pjesme podudaraju i metrički i ritmički, što je napose važno, ako se uzme u obzir u nekih i složenija metrika (često trinaesterac):

Naše neve mal-sanduci, malo nepuni

Molila se (đuveglji) da jon napuni.

Zbog toga ovamo ide i mljetska inačica, samo što je ovdje izostao uvodni stih, koji ima drugu metriku:

(Mi igramo i pjevamo, oko ruha nevjestina)

Neve zove (majku svoju) da je daruje.

Da joj skrinju srebrom pospe, da je daruje.

Pored toga, što je u analognim pjesmama, u koliko se to odnosi na karakteristične stihove, potpuno vjerno zadržana ista misao, ona je u mnogim stihovima čak i doslovice izrečena te katkad i nije ispravno govoriti o inačici. Zatim, po svom stilu, karakteru i načinu izražavanja analogna se pjesma odmah lako prepoznaje, sve kad i ne bismo pazili na broj slogova i na do-slovan ili sličan tekst.

O nekim pjesmama mogli bismo napose reći ovo. Pjesma »Naše neve mal-sanduci« pjeva se na jugu prilikom darivanja: u otvoren sanduk svaki svat, kako biva pozvan, ubacuje svoj dar. U Slavoniji toga običaja nema, sanduk je već ranije napunjen, no pjesma se ipak pjeva premda sadržajno nema opravdanja. U drugom primjeru zanimljivo je, kako se u prvom stihu i pored donekle različitog sadržaja, karakterističnim glasom ž nastojao zadržati isti akustički ugođaj.

Kakva žurba u tom dvoru, kako veselje?

Što u dvoru, što pred dvorom sitno žubori?

Koji je žamor u tom dvoru, koje veselje?

Slično kao i pjesma iz prvog primjera tako se i pjesma »Pružila se zlatna žica« — premda s potpuno istim sadržajem — pjeva na obje strane u raznim zgodama; tako je i s pjesmom »U dragog kuma biserna brada«. Veoma je značajna pjesma »Domaćin sjedi u zlatnom stolu«. Dok je u većini ostalih primjera na uobičajeni, pjesnički način izražena neka misao bez težnje za njenom realizacijom, u ovoj pjesmi određeno se govori o *domaćinu* odnosno *gospodinu* što sjedi na zlatnom stolu i pruža noge u hladnu vodu, što nema nikakva smisla, jer više ne znamo uzroka nastanku stihova. Pjesmu iz sedmog primjera »Zdravljica se nanosio« iako je u Slavoniji godovna, a ne svatovska, ipak navodimo, u prvom redu, dakako, zbog analogije, a drugo, što je značaj i jedne i druge prigode ipak veoma sličan (imendan, svatovi). Nije isključeno da se i u Slavoniji nekad pjevala (ili se gdje god i pjeva?) u okviru svatovskih obreda.

Manjih sličnosti mogli bismo naći među nekim drugim svadbenim pjesmama Slavonije i ovog južnog područja. Ovdje se npr. može usporediti ova iz Oriovca:

U starog svata,

U dragog brata

Vinac od smilja,

s ovom iz Banića kod Slanog:

U našega starog svata.

Vite previte, srebrom ovite,

a da se pri tom i ne spominju brojne inačice kojima pjevačice na pr. dočekuju prve glasnike na konju, *muštulugdžije*, s viješću da je vjenčanje obavljeno. Pjesma je poznata i u južnoj Hercegovini i južnoj Dalmaciji i po Slavoniji, a najčešće počinje stihom:

Doletješe, dojezdije (ili: dogrmješe) muštulugdžije.

II

Ukazali smo na nemalu formalnu i sadržajnu sličnost, u nekim primjerima i istovjetnost navedenih pjesama. Ni njihov broj nije beznačajan. S druge pak strane vidjeli smo — što je ovdje od osobite važnosti — da su analogne pjesme na obim stranama uklopljene u različite dijelove svadbenog obreda pa i bez pravog opravdanja. To nam može biti posve razumljivo, kad znamo, da se svadbeni obredi pojedinih krajeva u mnogočemu razlikuju i da često nemaju ni analognih osnovnih jedinica: zbog toga je pjesma u tok svadbenog zbivanja umetnuta kamo god ili bar na neko slično mjesto. Uzevši to u obzir, jasno je, da navedene pjesme nisu mogle nastati na raznim mjestima neovisno jedne od drugih, već da im ishodište mora biti zajedničko. Pri tom nas zanimaju dva uzajamno ovisna pitanja: gdje je to zajedničko ishodište i na koji se način širenje iz tog zajedničkog ishodišta vršilo?

Budući da toliki broj istih ili sličnih pjesama nije raspršen kojekuda, već ih nalazimo okupljene na dva područja, međusobno udaljena, moramo pretpostaviti, da su nastale bilo na jednom bilo na drugom području. Istina, mogle su na ta dva područja dospjeti i s nekog trećeg mjesta ili su — nekad više rasprostranjene — mogle zaostati samo na ta dva područja, no za te pretpostavke uz raspoloživu građu nemamo oslonca, bez obzira na to, što možemo opravdano postaviti pitanje: zašto su se zadržale odnosno došle upravo na ta dva područja. — S područja postanka mogle su tada biti prenesene na drugo područje od usta do usta, od sela do sela. Ovu pretpostavku gotovo da možemo odbaciti jer je teško zamisliti da bi pjesma, prošavši tako dugi put kroz stotine i stotine ustiju (pogotovo u slučaju kad je njen sadržaj nerazumljiv prenosiocu), potpuno sačuvala svoj izvorni oblik. Tako bi jedna mogućnost koja preostaje, bila direktan prijenos seobama. Tek je u našem slučaju pitanje, jesu li te pjesme Dalmatinci ili Hercegovci donijeli s juga u Slavoniju ili se to zbilježilo obratno.

O seobama i seobenim strujanjima na Balkanskom poluotoku pisalo se u nas mnogo, a odgovarajuća su istraživanja pitanje starosjedilaca i podrijetla doseljenog stanovništva pojedinih krajeva historijski u priličnoj mjeri i rasvijetlila. Tako je danas poznato da su se u krajevima koji nas ovdje zanimaju najjača kretanja zbivala tokom 15., 16. i 17. stoljeća — uglavnom pod turskim pritiskom — iz područja zapadne Hercegovine na zapad do mora i na otoke; isto je tako primorsko područje i otoke naseljavalo stanovništvo iz unutrašnjosti sjeverne i srednje Dalmacije; no iz istih se spomenutih krajeva stanovništvo seli također na sjever, sjeverozapad i sjeveroistok, naseljavajući i krajeve preko Save pa i preko Drave. Tu su i poznate seobe primorskih, ličkih i napose bačkih Bunjevaca. Na taj je način dobar dio stanovništva Slavonije, Šokadije, Vojvodine pa i Podravine podrijetlom iz spomenutih krajeva, a da ne zaboravimo, da se sva ta strujanja zbivaju u velikoj mjeri i danas.

No, da se vratimo pitanju podrijetla naših svatovskih pjesama. Kad i ne bismo znali za sva ta seobena strujanja, već same neke ove svadbene pjesme ukazuju na to da im je ishodište (možda makar i sekundarno) na jugu u spomenutom južnom području te da su ih, uzevši u obzir izlaganja od maločas, upravo doseljenici iz ovih krajeva prenijeli u Slavoniju.

Kao jedan od dokaza toj tvrdnji dovoljna bi nam bila možda već samo prva pjesma »Sandučići pozvekuju« odnosno »Naše neve mal-sanducik«. Kao što je rečeno ovu popijevku na južnom području pjeva svadbeni zbor nad otvorenom skrinjom, pozivajući najprije rodbinu, pa pojedine svatovske privenje i na kraju sve ostale svatove: u Slanom i Popovu riječima *molila se svemu rodu* a na Mljetu *neve zove sve svatove (da je daruje)*. Prvi stih uljudno upozorava svatove da su sanduci »malo nepuni« pa zato drugi stih moli

da se *napuni*. Ovdje dakle, ta popijevka ima svoje puno opravdanje, a tako se na svadbi južnih krajeva i zbiva: tek nakon otpjevane kitice, onaj koga se u pjesmi imenuje, prilazi i stavlja dar u sanduk. U Slanom popijevka čak završava izričitim imperativom: *Đuvegija, dobro moje, srebrni mi ruho moje!*, što odgovara mljetskom stihu: *Da joj skrinju srebrom pospe, da je daruje*. Svega toga u Slavoniji nema. Pjesma je u okviru svadbenih zbivanja, istina, došla na mjesto koje tekstu najviše pogoduje tj. kad se iznosi skrinja, no ta je skrinja već zatvorena, katkad čak i čvrsto vezana konopom zajedno s perinama i jastucima, a rodbina se i svatovski prvijenci pozivaju samo formalno, bez prave svrhe. Pa iako se smisao posljednjih stihova južnog područja *srebrni mi ruho moje* ili *da joj skrinju srebrom pospe* odrazio u prvom stihu slavonske varijante »Sandučići pozvekuju« — jer pozvekuje srebro i zlato — u posljednjim je stihovima narod osjetio nelogičnost te je stoga morao u popijevci dodati odnosno preinačiti posljednje stihove:

*Mila majka miloj Mari milo govori:
»Ne briži se, kćeri moja, sanduk ti je pun!«*

jer je popijevka, gdje je to moguće, ipak ostala tumač svadbenog zbivanja.

I u drugih ćemo pjesama naći elemenata koji pokazuju, iako možda ne tako očito, da nisu mogle nastati u Slavoniji. Od značajnijih je ipak pjesma »Pružila se zlatna žica« što također sama govori o svom podrijetlu. Ona se u Popovom pjeva pri povratku s vjenčanja do *đuvegijina dvora*, a na Mljetu nakon što se nevjesta oprostila s roditeljima; u Boki kad svatovi krenu *na put* s nevjestom. Slavonija je, međutim, ovu pjesmu uklopila u obred »vijenca« ili pak, sasvim neodređeno, kao pjesmu namijenjenu mladencima kad su svi svatovi u kolu, premda sadržaj pjesme — dakako prema načinu pjesničkog izražavanja — govori sad manje, sad više određeno, upravo o tom kako je nevjesta, »zlatna žica«, napustila roditelje i roditeljski dom: ona je ili *doletjela mladoženji u bijela njedra ili se savila (se) lijepom Franji oko kalpaka* ili se barem *zavila (se) barjaktaru oko barjaka*, a u Risnu se »zlatna žica« čak i »odvila« s jednog mjesta da bi se zatim »zavila« na drugom. (Usp. put, ovdje se može upozoriti i na epsko proširenje *to ne bila zlatna žica* koje nalazimo na dva mjesta na južnom području, dosta udaljeno jedno od drugog (Popovo—Risan), dok se samo jednom potvrđuje u Slavoniji). Slavonska inačica, dakle, u ovom slučaju ne tumači tok svadbenog zbivanja. Iznimku možda čini već navedena varijanta iz Valpovštine:

*Obavi se zlatna žica oko hrastića,
Nije ono zlatna žica oko hrastića,
Već je ono lipa Mara oko momčića.*

Pjesma se, istina, pjeva za vrijeme pira, no prema podatku Kuhača koji tu pjesmu navodi, nismo sasvim sigurni pjeva li se prilikom oproštaja nevjeste od roditelja ili kojom drugom prigodom. No, ako se i pjeva, usporedimo li ovu varijantu s ostalima, biva nam odmah jasno da nije mogla nastati u tom kraju. Da je ova valpovačka pjesma ona ista što se pjeva na području Gradiške, Broda i na južnom području, o tom, dakako, nema sumnje; osnovna misao i način pjesničkog izražavanja isti je: *Obavi se, povila se, odvila se zlatna žica*. Isti je čak i broj slogova. Ali, dok sve varijante i sjevernog i južnog područja imaju istu provedbu: *zlatna žica* u vedra neba savija se ili u bijela njedra, ili barjaktaru oko barjaka ili Franji (mladoženji) oko kalpaka, u valpovačkoj se odjednom ovija oko momčića kojega pjesma upoređuje s hrastićem: *nije ono zlatna žica oko hrastića, već je ono lipa Mara oko momčića*. A ta je razlika upravo i mogla nastati zbog toga jer je pjesma najdalje otišla od svoga ishodišta. Još jedan slučaj takve deformacije nastale zbog udaljavanja od mjesta nastanka nalazimo u Gradišću (Bürgen-

land) i to upravo na primjeru te iste pjesme. U Vulka-Proderštofu pjeva se prilikom oprostaja:

*Prostrla se j' zlatna žica od stola do vrat;
Po njoj teče kaplja krvi, vino črljeno.
Vsa rodbina j' oko stola ter se veseli,
Moga bratca gospodina nigdi vidit ni.*

Iako se pjesma odmah lako prepoznaje, ona je, kako vidimo, dobila potpuno drugi sadržaj.

U vezi s pojavom ove pjesme u Gradišću ovdje moramo dodati jednu napomenu. Svi su, naime, izgledi da je ova pjesma došla u Gradišće sasvim drugim putem, iako vjerojatno iz istog ishodišta kao i ostale njezine srodnice. Nalazimo joj i trag. U Hrvatskom primorju pjeva se ova:

*Povila se zlatna žica iz vedra neba,
Savila se milom kumu u svilna njedra.
To ne bila zlatna žica iz vedra neba,
Već to bila lepa (Ruža) od dobra roda;*

a kao što vidimo identična je onima što se pjevaju i u sjevernom i u južnom području. Njezina pojava u Hrvatskom primorju sasvim je u skladu s onim što znamo o podrijetlu gradišćanskih Hrvata, barem onih podrijetlom iz Like, premda nije isključeno da je pjesma u Gradišće prenesena i iz krajeva preko Save, ako se uzme u obzir da su neke, iako male skupine Gradišćanaca podrijetlom iz Podravine. Zapadni trag ove pjesme, tj. preko Like, pruža čak i sasvim nove mogućnosti istraživanja.

Kao indicij da je i pjesmi »Zdravljica se nanosio, neka ti je slast« domovina jug može poslužiti jedna fonetska finesa. U govorima dubrovačke okolice ispada glals t u nominativu i akuzativu onih riječi kojima je dočetak - st (*čas(t)*, *slas(t)*, *kos(t)*, *mas(t)*) i sl. pa prema tome do prvog sroka s rječju *glas* dolazi samo ovdje na jugu, dok to u Slavoniji nije slučaj.

Iako je za pjesmu »Domaćin sjedi u zlatnom stolu« teže utvrditi južno podrijetlo jedan bar element ide tome u prilog, a to je sam sadržaj. Drugi stih govori da je (*domaćin, gospodin*) *pustio noge u hladne vode*. Ako se smisao shvati doslovce — nema tumačenja za neki preneseni smisao — onda se takva nastranost, a možda i trenutna potreba gosta, kao razlog nastanku pjesme, može daleko prije pripisati *gospodinu* iz grada, kome se ova pjesma u Banićima kod Slanog i pjeva, nego slavonskom domaćinu.

U prilog južnog podrijetla pjesme »Upade listak s topole« odnosno »naranče« možemo navesti nekoliko indicija. Tu je u prvom redu korektnija metrika, ritam, a dijelom i srok:

Slansko primorje:

*Pao listak s topole
Više čaše popove.
Kad bi znala topola
Sto je čaša popova,
Ne bi ona panula
Da bi ona sahnula.*

Perast:

*Pade listak s naranče
Povrh čaše junačke.
Da je znala naranča,
Da je čaša junačka
Vrhom bi se povila
Pa bi čašu popila.*

Slavonija:

*Upade listak s topole
Pokraj čaše čatine.
Da je znala topola
Da j' ono čaša čatina,
S vrha bi se vila
Te bi čašu pila.*

No još je uvjerljiviji argument što smo ga malo prije naveli za gradišćansku i valpovačku varijantu pjesme »Savila se zlatna žica«, gdje smo konstatirali deformaciju ovog udaljavanja od mjesta nastanka. Ovdje imamo isti slučaj. Na periferiji slavonskog područja pojave ove pjesme (»Pao listak s topole«) u Otoku, sačuvao se samo prvi odnosno prva dva stih. Ostali stihovi izražavaju sasvim drugu misao:

*Pade listak s naranče
Povrh čaše junačke.
Junak će je popiti
Pak se neće srditi,
Neg će reći ibumbu
Pak će piti i drugu.*

Nakon što smo pokazali da je podrijetlo ove skupine svadbenih pjesama vrlo vjerojatno na jugu, preostalo bi, koliko je to moguće suziti prostor na kome su nastale i tako ujedno približno odrediti migracijski centar. Tu ćemo se i opet poslužiti samim pjesmama. Najveći broj onih za koje netom iznesena analiza najviše govori u prilog njihovog južnog podrijetla, zahvata područje Popovo — Slansko primorje te stoga ovo područje možemo smatrati ishodištem kako samih pjesama, tako i seobene struje kojom su dospjeli u Slavoniju.

Što se na tom čitavom području, odnosno na svakom njegovom dijelu, ne može pokazati prisustvo svake navedene pjesme, razlog može biti najprije premalen broj podataka. No, nedostatak pojedinih pjesama može se dobro objasniti i na drugi način. Pretpostavimo li, da su zaista nastale na tom području, tada mora da su ovdje te pjesme od vrlo velike starine; stoga je razumljivo da je moglo doći do prirodnog procesa odumiranja. U vrijeme dok su još na čitavom području bile u upotrebi, narod ih je postepeno prenosio u Slavoniju; one su za taj kraj značile novost, osvježile su svadbeni ritual i zbog toga se dulje zadržale. No zato tih pjesama — uključivši i neke sa spomenutog užeg područja — Popovo, Slano — nalazimo i van njega, u Konavlima, u Boki Kotorskoj pa i na Mljetu. One ovamo nisu došle kakvim većim seobama, osim možda na Mljet, već su se širile dodirom stanovništva, od usta do usta.

Druga je pretpostavka za naš problem podrijetla pjesama i seobnih struja možda čak i zanimljivija. Ako neku pjesmu nalazimo npr. u Popovu a ne pjeva se u Konavlima ili se pjeva u Slanom a nije poznata u Gackom, detaljnijim istraživanjem moglo bi se možda utvrditi da su neki dijelovi slavonskog stanovništva, možda upravo određena sela, podrijetlom upravo iz tih užih područja ili određenije rečeno, da su stanovnici npr. Slanskog primorja odabrali — neznamo iz kojih razloga — za svoje imigraciono područje sela npr. oko Gradiške. Ovakvih slučajeva možemo naći i u najbližoj posljednjoj prošlosti. Jedan od značajnih primjera je raspad poznate obiteljske zadruge Duvnjak-Pilipčević iz okolice Vrlike, gdje su gotovo svi njeni bivši članovi odselili u okolinu Novigrada Podravske.

U ovom kratkom prikazu pokušali smo osvijetliti podrijetlo nekih slavonskih svatovskih pjesama i s tim u vezi neka seobna strujanja hrvatskog življa, služeći se odgovarajućom građom samo emigracionog odnosno isho-

dišnog i imigracionog odnosno odredišnog područja. Za potpuno afirmiranje iznesene pretpostavke treba utvrditi i sam seobeni put odnosno smjer seobe, dakako opet na temelju tih istih svatovskih pjesama.

Da takvih paralela na tom potezu ima, neka nam posluži samo par primjera. Već na samom pragu navedenog slavonskog područja, s onu stranu Save u bosanskoj Posavini od nabrojanih svatovskih pjevaju se ove:

1) Prigodom prenošenja mladenkine opreme:

*Sandučići pozvekuju malo nepuni
Moli Ana mile majke da donapuni.
»Ajde, Ano, ajde, čeri i dosta ti je,*

2) Na odlasku iz doma mladenke, odnosno prije ulaska u novi dom:

*Otrgla se (pružila se, otiskla se) zlatna žica od vedra neba.
To ne bila zlatna žica od vedra neba,
Već to bila lijepa Mara od dobra roda;*

ili u drugom stihu:

Savila se našoj mladoj u svila njedra.

Ova potonja pjesma pjeva se i dalje u unutrašnjosti; tako u području gornjeg Vrbasa na piru, dok stara žena tepsija:

*Savila se zlatna žica od vedra neba.
Aj, to ne bila zlatna žica od vedra neba;
Aj, neg to bila dobra sreća od mila Boga;*

a uz određene varijante i u istočnoj Hercegovini. Također u području gornjeg Vrbasa među ostalim svatovskim nalazimo i ovu:

Zdravica za svadbenim stolom, kumu:

*List pada s naranče
povrh čaše junačke.
Da je znala naranča
Da je čaša junačka,
Ne bi pala s naranče
Povrh čaše junačke.*

*...
Pij, kume tvoj je red!*

Imaju li takve paralele većeg značenja za ovaj problem, hoće li biti moguće utvrditi njihov veći broj i, na kraju, hoće li se moći uspostaviti geografski kontinuitet, pitanje je opsežnijih istraživanja.

IZVORI

- Bogdan-Bijelić P.: *Zenidba* (Konavle u Dalmaciji) - Zbornik za narodni život i običaje, XXVII, Zagreb, 1930.
- Bogišić V.: *Građa u odgovorima iz različitih krajeva slovenskog juga*; Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena, knjiga I, Zagreb, 1874.
- Delić S. R.: *Seoska svadba u Gacku* - Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, XIX, Sarajevo, 1907.
- Ilić-Oričevićanin L.: *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846.
- Karadžić-Stefanović V.: *Život i običaji naroda srpskoga*, u Beču, 1867.
- Karadžić-Stefanović V.: *Život i običaji naroda srpskoga*, Beograd, 1957.
- Kuhač F. Š.: *Južno-slovenske narodne popievke IV*, Zagreb, 1881.
- Livadić V.: *Bosančice; crte, pjesme, priče i pripovijesti iz života bosanskoga*, 1882.
- Lukić L.: *Stare svatovske popjevke iz Varoša kod Broda na Savi - Sv. Cecilija*, XXII, 1928., sv. I.
- Palunko V.: *Zenidba u Popovu* - Zbornik za narodni život i običaje, XIII, Zagreb, 1908.
- Simić Lj.: *Narodne pesme stanovništva jednog dela Bosanske Posavine* - Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine (Etnologija), sv. XX/XXI, Sarajevo, 1966.
- Stojanović A.: *Vlastiti zapisi iz Sladenovića kod Slanog i iz Babinog Polja na Mljetu*.
- Storelli S.: *Banići* (općina Slano, južna Dalmacija) - Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, I, Zagreb, 1935.

MATO LOVIĆ:

NARODNA NOŠNJA U ŽUPANJI

Nigdje sela ko Županja bijela, nigdje nošnje što Županjke nose. Tako pjeva Županjkuša i s pravom. Poznato je na daleko da su narodne nošnje u ovoj okolini najljepše, najskupocjenije. Nije niti čudo. I sela su najljepša, najbogatija; narod čist, marljiv i bogat, pak i nošnja prekrasna. Svako selo ima svoju nošnju pak, premda se ove nošnje u ovom onom rek'bi slažu, to ipak svaka odaje nješta posebna, lijepa i ukusna. I narodna nošnja u Županji slična je dosta nošnjama susjedih sela, ali je od sviju mnogo ukusnija, skupocjenija. Razlikovati treba nošnju svečanu od svakidašnje. Kako se svecem Županjka opravla kaže lijepo ova pjesma:

*Lijepo ti se Županjka opravlja:
svakog sveca i svake nedilje
vidiš na njoj svakojake svile.
Zlatom veze krila, zarukavje,
vijence meće oko lijepje glave.
Još dukate u redove veže,
tkanicom se po gospodski steže.*

Svečane rubine tkaju se od finog tankog pamuka te su ili čiste ili usnivanane. Najfinije rubine su od pamuka »šoteša«. Svaka rubina ima porubu tri ili četiri prsta široku. Rubina je odozdo i uzduž raznim narodnim poslom ukrašena. Prema tomu ima rubina šlinganih, raspljetanih, velike i male lozice, tanburiranih, isicanih, vezenih bijelim vulom, zlatom, sastavljenih s katorima itd. Ovim vrstama rada ukrašene su rubine nad porubom i uzduž u nekoliko redova. Dolje na krila (za porubu) prišivaju ili šlingu ili necane čipke; a na rubine (krila) skute misirske i šoteša i kupovne bijele svilene čipke. Ovim poslom odlikuje se županjska nošnja od susjednih. Štitaruše, koje imadu skupocjeno i fino platno, ali na porubinama nema nikakva posla. Kupovna čipka i velika poruba to je sav posao.

Skute kite širje od Bošnjakuša pak zato i pjeva Županjka:

*Bošnjakuše sitne kite skute
al Županjka nješt' krupnije
pa izgleda i finije*

Rubine vezene zlatom su rijetke, nu zato su mnogobrojni oplećci, mali i veliki, zlatom izvezeni. Oplećci su veliki i mali. Veliki su samo svečani. Jedino starije žene nose još i svakim danom velike, a ostale samo u žalosti i pod vezenkama. Rukavi velikih i malih oplećaka izvezeni su zlatnim grančicama ili vulom našlingani itd. Nu najljepši su rukavi izvezeni i zlatnim žicama opljetani. Na rukave prišivaju šlinge ili široke necane i heklane čipke. Zaru-

kavje velikoga oplećka veže trobojnicom ili svilenom vrpcom razne boje. Kao što je velik broj svećanih rubina, tako je i svile. Stoga se odavno pjeva:

*Oj Županjo, svileni pojasu
u tebi su djevojke na glasu*

Mnogobrojni su svileni zapregovi, crni, ripski, atlasni kriditorski, crvenkasti, plavi i žuti na grane. Zapreg je u tri pole a dug kao i krila. Odozgo ga ovršavaju gajtanom dotične boje koje je i zapreg. U manjem su broju svilene suknje i rekle. Odijelo mijenjaju često osobito o velikih svetkovina. Tako pjeva bogatija djevojka:

*Moja mama u meni uživa,
najljepše me od cura odiva —
nema sveca da me ne ponovi
il u svilu il rubinu bilu.*

I opet:

*Mene voli moje dike mama —
kupuje mi svilenih marama.
Svud me hvali, tkogod je zapita,
da sam vrijedna mirna i čestita.*

Svaka djevojka ima stanoviti broj oprava tako da se svakog sveca i nedjelje u drugu opravla. Bogatije imadu po dvadeset, trideset i četrdeset svećanih rubina, deset zapregova svilenih, a marama koliko i svećanih dana. Druge se uvijek podjednako nose. Sramota je u jednu se opravu svakog sveca opravljati. Stoga se siromašnija češće u tuđe opravla pa se tako s bogatijom u isti red stavlja. Kao što i sama veli:

*Sirota sam lijepo se opravljam,
koga vidim svakomu zabavljam.
Sirota sam bogato izgledam,
kad sve blago po sebi poredam.*

Žene i djevojke poznaju tko je čiju opravu navuko. Pak evo prigovora:

*Alaj sam se opravila lijepo
sve u svoje, milo lane moje.
A nuzljuba u sestrine skute
a na rame snajine marame.*

I opet:

*Nuzljuba se na bogato stavlja
al se ipak u tuđe opravla.*

Marame za vrat su velike i male. A zovu se gombarice, atlasnje, križare, zatim razne vrsti na grane. Na male svile prišivaju naokolo čipke, a otraga svežu širokim svilenim vrpcama na »mašlu«. Maramom pokrije, prekriziv ju, prsa i sveže straga—pustiv krajeve. Stražnji kraj marame smije dosizati samo do pasa. Oko vrata nose šlingano »krongle«. Ono služi da se marama bolje namjestiti može, da je vrat otvoreniji i da se tako dukati na vratu ili biserje sasvim viditi može.

Na prsima po marami poredani su dukati u redove, veliki i mali. U svakom je redu devet ili deset velikih, a po petnaest malih. Dukate uvežu najprije žutim brišinom, a svakog pojedinog privežu za crvenu vrpcu ili trobojnicu, a tako nanizane povežu u redove. Kako dukate cijene kaže ova pjesma:

*Imam zlata pet redi dukata
pa študiram koga da izbiram.*

I još bolje:

*Meni tata namako dukata
moja mama svilenih marama.*

Dukate nose djevojke i mlađe žene. Nose ili svoje ili tuđe ili uz svoje još i tuđe. Zato u pjesmi prigovara jedna drugoj:

*Inoća mi na glasu djevojka,
da j' bogata što ima dukata,
ima dosta ali samo čiji su,
čini mi se da svi njeni nisu.*

Dika i ponos svega jest pletenica:

*Pletenico, djevojačka diko,
tko te nosi tobom se ponosi.*

Tako vješto ne umiju nigdje pletenicu uplesti i na glavi namjestiti. Ljepotu pletenice kaže opet pjesma:

*Sitno pletu pletenice,
te županjske djevojčice,
s tog pletenjke kažu da su
Županjke na glasu.*

Upliću se u pedeset šesdeset i sedamdeset, ko što i pjevaju:

*Alaj sam se uplela široko
u pedeset pa me voli deset.*

Sa strane se ne načešljaju raznovrsno, obično u petnajst. To se zovu »salufi«, a upljeću se za sebe te se onda sa svake strane s pletenicom spoje. No osim upljeta ima i drugih vrsti načešljanja a i nakuštranja. Čim se novi običaj uvede i nove se pjesme pjevaju. Jedne ga hvale, a druge mu se podruguju. Tako je i pjesma:

*Županjkuše kuštrat se počele —
nije šate rad bi bile frajle.*

Ispjevana da se novoj modi naruga i uspjela je. Pletenicu pletu ili od svoje kose ili nose »tuđinu«. Za pletenicu i salufe među cvijeće naravno i kupovno. Od božića do poklada i kupovne vijence. Žene vežu glave šamijom ili maramom vezenom samo za tu porabu zlatom. Osim toga povezuju glavu svilenim maramama razne boje. Najprije je glava zavijena crvenom bocanom maramom tako da se dva prsta sprijeda kose vidjeti može. A sa strane uplete kosu utroje, četvero ili šestero. Nad bocanom je marama kojom glavu povezuje. Ova je dva prsta zavrtnuta i na donju tako metnuta da ju sasvim prikriva. Čoškovi stražnjih krajeva dopiru po »kubi« te se ostalim dvama krajevima naokolo kube tako pritegnuti da nad kubom strše i gornji joj dio prikrivaju. Za kubu se meće malo cvijeća, cilja ili smilja.

*Dika mi je malo cvita dala
za kubom mi samo progovara*

Lice mažu bjelilom i pomadom, a katkad se i narumene košto kažu pjesme:

*Svaka cura miriše pomadom
vrag je znade ko joj sekser dade.
Inoća se rumenilom malja
ni u crkvu ne ide bez tralja.*

Na ušima nose male žute minduše, nerijetko od zlata, bogate od malih dukata. Skoro da i nema razlika košto se pjeva:

*U Županji sada taka moda
Svaka šuša u zlatnih minduša.*

Kao što do svega tako i do cipela drže:

*Idem šorom a cipele škripe
stare dike hoće da oslipe
Kup' mi diko s legirom cipele
da obuvam nove štrinfle bijele.*

Svojom opravom, svojim tijelom i ukusom ponosi se svaka. A i pravo, jer sve što je na njoj sve je skladno poredano. Sama sebi pjeva:

*Lijepa stvora ja i dika moja
kanda nas je rodila gospoja*

Na manje svetkovine se slabije opravlja. U korizmi se nosi mrka svila, rubine sastavljane, čiste i vezene. Vezenke su ili crvene predice ili jedne i druge, a onda se zovu »mišane«. Uz vezenke nose i u »vulanke«. Kada kaje nosi se ovako: mlađe nose skute čiste »bilčice«. To su skute sa malim raspljetom a odozdol nazubrane. Opreg crn, marama crna i pod vratom i na glavi. U žalosti nose marame od »terna«. Ovako opravljena kaje daljnje rođake. Bliže kaje u pregači, farbarskoj i tkanoj marami, a starija ovako i bližnje i daljnje. Za kajanja ide bosa ili u čarapa. Umro il' momak il' djevojka, kaju sve djevojke bar nedilju dana. Lijepo i čisto se opravlja ženska za vrijeme poljskih poslova. Na noge je obula šarene čarape i bijele štrinfе. Vezenku je potkasala. Na oplećak metnula šitu bocanu maramu a pokrila se bijelom i žutom, da joj žega glavu i lice ne izžeže. Sama se natječe s prirodom pak veselo pjevajući joj lahko teški posao. Kao što Županjka ukrašuje sebe i svoju nošnju tako ukrašuje ona i nošnju muškarca. Platno je fino, poslom urađeno, navezeno, raspletено tako da se divit moraš i jednom i drugom. Stoga rado pjeva i svojim se diči:

*Lasno ti je poznat moju diku
po odilu i po finom tilu.*

Svaka djevojka donese svom zaručniku i odijela. Stoga mu obećaje što će mu i kako će mu nošnju ukrasiti, ako će ju on uzeti.

Tako:

*Da si diko ti u mojem kraju
nosio bi samu štingeraju.
Da znam diko da ćeš me uzeti
dala bi ti zlatom gaće vesti.*

Takva je ovdje nošnja. Pak razgledajući tu nošnju i druge narodne poslove, čistoću sela i svijeta, svaki koji ju vidi divi se i veli:

*Oj Županjo ti selo jedino
u tebi je sve milo i fino.*

(Hrv. Branik, 1907.)

Dr MARKO KADIĆ:

PRILOZI ETNOVETERINI IZ SLAVONSKE POSAVINE

U novije vrijeme zanimaju se manje više sve struke za historijografiju pa tako i veterinarska. Skupljaju se podaci iz prošlosti koji imaju bilo kakve veze i dodira s uzgojem i liječenjem životinja kao i postupkom s njima. Ljudi su promatrali svoje životinje od poroda do smrti pa su za to vrijeme opažali i različite pojave u njihovu vladanju. Vjerovali su, da životinje imaju i svoj govor, kojim se međusobno sporazumijevaju. Njihove nekoje osebine (dobre ili zle) uzimali su kao uzor i stvorili posebne izreke i poslovice.

Kad su se životinje razbolile ili uslijed kakve zaraze počele ugibati, ljudi su ih liječili, kako su znali i vjerovali, da će im pomoći! Pri tome je bilo ne samo praznovjerja i simbolike nego i smiješnih postupaka, ali ipak se među njima nađe i takvih, koji se i danas mogu upotrijebiti za prvu pomoć.

Uz ostalu građu za povijest cjelokupnoga veterinarstva skuplja se i etnografska građa pod skupnim nazivom etnoveterina. Ona nam pokazuje prve početke liječenja i preveniranja različitim bolestima domaćih životinja.

Na području Slavonije, gdje sam najviše i djelovao u veterinarskim i stočarskim poslovima, nailazio sam na mnoge tragove različitih postupaka sa stokom u svrhu liječenja i sprečavanja bolesti. Sve je to poticalo iz starih vremena, kad ljudi još nijesu znali ili su tek slabo poznavali prirodne zakone i odnos bolesti i živih bića bez obzira, da li su to ljudi ili životinje. Nekoji su se postupci uobičajili i prelazili s jedne generacije na drugu kao i svi ostali narodni običaji.

Danas se gube mnogi narodni običaji, a napreduje nauka o poznavanju prirode i života ljudi i životinja i svih njihovih funkcija kako fizioloških tj. onih za vrijeme zdravlja tako i onih za vrijeme bolesti ili patofizioloških. Uslijed toga se gube i nestaju postupci u narodnom liječenju životinja. Nauka je pronašla brojne lijekove i uspješna sredstva za liječenje i sprečavanje različitih bolesti ljudi i životinja. Broj veterinara se povećao toliko, da ih ima po jedan na 3 do 4 sela, a negdje i na manje sela. Uslijed toga se narod služi njihovim stručnim znanjem i intervencijama, a na domaće se lijekove zaboravlja, jer ljudi vide, da su mnogi od tih lijekova i postupaka malo korisni, a nekoji baš ništa!

Iznijet ću nekoliko primjera o liječenju životinja prema narodnom vjerovanju i postupku, a zatim o govoru životinja i o izrekama i poslovicama o životinjama.

A) LIJEČENJE

I. Konji

1. Ako su konju vlasovi na nogama (ekzem putišta) treba bolesna mjesta ribati novom štranjom, a onda namazati čistom mašću i slancem (alaun) zasuti. Vlasovi se zaviju i travom vlasuljom!

2. Ako konj ne može mokriti, dobro ga je pokriti ponjavom s kreveta, na kojem su noćili muž i žena!

3. Da konji budu ustrajni na putu u vožnji, vuče im se prije polaska čuprak grive na čelu tako, da konj savije glavu do ruda!

4. Da konji budu žestoki i da dobro voze, treba prije Đurđeva uhvatiti zmiju i njome namazati rudo!

5. Ako se konj ne može pomokriti, dobro ga je voditi tri puta oko đubreta (torine) pa će se pomokriti. Dobro je također i to, da ga se natjera da skače preko ruda tamo i natrag više puta!

6. Bradavice na konjima po nosu i ustima liječili su tako, da su ih kvasilima mokraćom!

II. Goveda

1. Teletu provrte uši usijanom letkom (šipkom), da ne dobije bedrenjaču!
2. Ako krava ima malo mlijeka, vjeruje se, da je netko mlijeko odnio. Da se mlijeko povrati izmuze se nešto mlijeka i uspe se u valov, iz kojega jedu svinje. Zatim se opali hitac iz puške u to mlijeko. Ako je mlijeko bilo odnešeno, tada će uginuti tele onoga, tko je mlijeko odnio, i vratit će se natrag!
3. Ako krava ima malo mlijeka, vjeruje se, da se ono može natjerati tako, da se za tavanske ljestve svežu četiri nove štranjge i za njih se vuče preko cijeloga dana! Toga dana se kuća ne mete i nikom se ništa iz kuće ne daje!
4. Nadam goveda (obično od djeteljine ili druge slične hrane) liječili su tako, da su oboljela goveda zajedno sa zdravima tj. cijeli čopor utjerali u Savu ili Bosut na duboku vodu, da goveda zaplivaју. Kad isplivaју na obalu nadam se spusti!
5. Da vile (vještice ili tko drugi) ne uzmogne odnijeti mlijeko od krave, onda se uoči Blagovijesti (25. III.) starim crtalom s pluga orubj oko okola, u kojem borave krave, a zatim se crtalo zabode ispred praga štalskih vrata, da vile ne mogu doći ni u štafu!
6. Da krava ne riče (ručje) za teletom, kad se odbija od sise, uzme se malo dlaka s repa krave i to se pomiješa s malo kruha i daje se kravi da pojede!

III. Svinje

1. Da svinje ne obole od gr'onice (bedrenice) treba svinjar pojesti jaje sa svetenja o Uskrsu!
2. Nekada je u starim kućama u trijemu stajao poseban čabar, u koji se skupljale spirine i ostaci jela za svinje. To se zvalo šćava. U toj šćavi stalno se držala po jedna ili dvije kornjače, jer se vjerovalo, da će svinje od takvih spirina biti zdrave!
3. Ako se krmača ne može prasiti, nego joj zaostane poslije dva ili tri praseta daljnja prasad, tada su pomagali tako, da su počevši od ostraga trljati onu sisu, koja je na redu prema broju oprasenih prasaca tj. ako se oprasilo 3 prasaca, tada se trlja četvrta sisa i krmača će se oprasiti!
4. Da se rana u nerasta poslije štrojenja ne upali, treba je namazati me-
dom pa će brzo zarasti!
5. Da se svinje ne razbole, valja im utorkom i petkom davati kuhanoga gorčaka (kamilice) i orahovog lista. Na jedno odraslo svinjče uzmu se dvije kose orahova lista i po dva manja stalbalca gorčaka!
6. Da krmače traže nerasta, treba im u napoj nasuti dosta ljute paprike!

IV. Ovce

1. Šuga ovaca liječi se ovako: u vodi se skuha duhana kržaka pa se tom vodom peru ovce i posipaju plaveetnjakom sitno stucanim (modra galica).
2. Kad ovca izgubi mlijeko tj. kad vime otekne i bude tvrdo, liječili su tako čobani, da su vrhom svojih gaća kružili oko vimena i pri tome molili neke molitvice, ali se ne zna kakve, jer su to čuvali kao tajnu, jer ako kome kažu ne bi hasnilo!

V. Kokoši

1. Ako se želi, da kokoši dobro nesu, treba o Božiću idući s ponoćke doma rasipati putem do kuće bijeli grah!
2. Da kokoši dobro nesu, hrane se na kokošji badnjak iz obruča na zemlji, gde im se sipa kukuruz i to devet puta preko cijeloga dana! Tad će biti puno jaja i nesti će sve na jednom mjestu, a ne kojekuda!
3. Da živad bude zdrava, treba u posudu s vodom za piće staviti komad željeza, a najbolje staru potkovu i da ona bude stalno u vodi. Drugi stavljaju u vodu za piće jasenovu koru!
4. Da kokoši dobro nesu, mora žena nakon blagoslova kuće uhvatiti i potresti za reverendu svećenika, ali tako, da on to ne primjeti, jer ako opazi tada ne vrijedi!

5. Za liječenje glista u kokoši, daje im se bundevsko ulje ili bundevsko sjeme (zdrobljeno).

6. Kad kokoši počnu ugibati, uzme se jedna uginula i objesi se na dugačku motku, koja se okomito zabode u zemlju negdje u dvorištu ili u vrtu! Vjeruje se, da će se od toga bolest uplašiti i ugibanje će prestati!

VI. Razno

1. Da vile (vještice) ne dolaze u štalu i da ne čine zla stoci ili da ne uplću grivu, koja u grivatih konja bude jako zapletena, pa ju je teško rasplesti (vjerovalo se da to čine vile) stavlja se ogledalo u štali iznad vrata. Kad vile smotre sebe u ogledalu, uplaše se i više ne dolaze!

2. Novokupljenoj ili na drugi način nabavljenoj stoci sveže se komadić crvene vunice (konju u grivu, a kravi među dlake repa). To je od uroka! Kad netko prviput pogleda tu životinju zaustavit će mu se pogled najprije na crveno vunici i tako je neće moći ureći i životinja će ostati zdrava!

3. Ako krava u čoporu ne traži bika, tad se na izlazu iz štale metne vatraj (ožeg) tako, da krava mora preko njega prijeći, kad izlazi iz štale pa će se tada goniti i tražiti bika!

B) GOVOR ŽIVOTINJA

Naši stari su vjerovali, da i životinje imaju svoj posebni govor i način sporazumijevanja. Promatrajući njihovo kretanje i oglašivanje na različite načine, ljudi su vjerovali, da i one govore međusobno poput ljudi. Stoga su o govoru životinja nastala ova vjerovanja:

1. Mali guščići čupkajući travu međusobno govore: kakvi smo malecki, kakvi smo malecki! Stare guske im odgovaraju: takve smo bile i mi! A gusak od vremena do vremena primetne: davno je to bilo!

2. Patke se ujutro rano probude, dok još gazdarica spava i ključajući po kućnom pragu govore: tako gazda gazdaricu, a patak veli samo: pa,pa! (tj. nije to ništa nenaravno!)

3. Kokoš nakon što je snijela jaje kokodače i govori: ja nesem, a netko kupi — upropastih se!

4. Mali janjići na paši bleje i tad govore: nema traveeee..., nema traveeee! A ovan im odgovara: ima po malo! (tj. samo griskajte!)

5. Kad guske pođu u klas na strnjak ili u zrelo žito u štetu, tada međusobno govore: dvije na klas, dvije na klas! Ali kad dođu do klasa, tada viču: svaka za se, svaka za se! Neki vjeruju, da im to govori gusak raspoređujući ih zapovjedajućim glasom!

Slična vjerovanja postoje i za ostale životinje.

C) IZREKE I POSLOVICE O ŽIVOTINJAMA

Iz ponašanja životinja i prema njihovim osebinama kao i o pamćenju i načinu shvaćanja itd. — ljudi su stvorili i nekoje poslovice i izreke o životinjama. Evo nekoliko takvih primjera:

1. Tko nije bio dalje (od kuće) nego goveče i ne zna više nego goveče!

2. Napopalo ga kao šteta june!

3. U zajam se i goveda ližu!

4. U zajam i konji jedan drugome tjeraju muhe (ljeti na paši stojeći jedan uz drugoga — ali nasuprot te repom jedan drugom tjeraju muhe s glave).

5. Komunska kobila — rebra obila! (svi je tjeraju, a nitko ne hrani!)

6. Jesenski mačići i proljetna mlada zakrčljave!

Bilo bi interesantno i poželjno skupiti takav i sličan materijal i iz ostaloga područja i dostaviti ga najbližem muzeju ili Veterinarskom fakultetu, katedri za povijest veterinarstva, Zagreb.

IZVORI:

1. Dr Josip Matasović: Čini od uroka. Vinkovci 1918.

2. Josip Lovretić: Otok. Zagreb (JAZ) 1897.

3. Dr Marko Kadić: Narodno praznovjerje u liječenju životinja. Jugosl. Veter. Glasnik, 1928.

4. Isti: Etnoveterina (rukopis)

5. Kazivanja pojedinaца s područja Vinkovaca i Županje.

FRANJO DRAGUN:

MIJAT STOJANOVIĆ

(1818 — 1881)

(skica za veću studiju)

»I samouk može revnujuć i neumorno radeć naučit se i postići nešto«.

M. Stojanović

... U našoj kao i u kulturnoj povijesti drugih naroda mnoštvo je velikana — istaknutih ličnosti — koji su to postali mimo uvjeta normalnog, sistematskog školovanja ili pak mimo sredine s relativno razvijenim društveno-političkim, ekonomskim, kulturnim i općeobrazovnim nivoom. Jedna od takvih figura je i Mijat Stojanović, koji je od samouka, učitelja, okružnog školskog nadzornika, narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru 1848., organizatora poznatih hrvatskih učiteljskih skupština sedamdesetih godina 19. vijeka, utemeljitelja Hrvatskog književnog pedagoškog zbora — do književnik^a plodnog pedagoškog pisca — postao, uz Ivana Filipovića, jedna od najmarkantnijih ličnosti naprednog učiteljskog pokreta 19. vijeka.

Izrastao na tlu Vojne krajine, okružen zaostalim i primitivnim povejanim mentalitetom — Stojanovićevom talentu je trebala samo po koja iskrica Relkovićeve duha, pa da do kraja sagleda tamu i trulež svoga vremena i nad nju se postavi s visoko uzdignutom bakljom.

Mijat Stojanović je zaslužio stoga da ga se izvuče iz tame zaborava i da ga se osvijetli suvremenim očima i dostignućima pedagoške misli i tako dobije dostojno mjesto u povijesti našega školstva, pedagoške misli i čitave naše kulturne baštine.

... Rođen je u Babinoj Gredi — najvećem slavonskom — tada krajiškom — selu 26. rujna 1818. godine. Slavonska Vojna krajina (1745—1873.) bila je razdijeljena u tri pukovnije: brodsku, gradišku i petrovaradinsku. Babina Greda je pripadala brodskoj pukovniji. U njoj je bilo i sjedište satnije. Prema izvorima u Babinoj Gredi je osnovana i jedna od najstarijih trivijalnih škola u Vojnoj krajini 1775. godine, dakle svega godinu dana iza izlaska u Beču poznatog Felbigerova »Općeg školskog reda«.

S obzirom da je Felbigerov školski sistem primjenjivan u našim krajevima pod austrijskom vlašću, a posebno u Vojnoj krajini, to ćemo se na njemu ukratko zadržati.

Stanje osnovnog školstva popravilo se u Austriji za vladavine Marije Terezije i Josipa II. Prema jednoj odluci od 1770. »škola jest i ostaje uvijek politikum«, što drugim riječima znači stvar države a ne crkve. Ali stanje je ipak bilo nezadovoljavajuće; nedostajalo je i dobrih škola i dobrih učitelja. Na poziv Marije Terezije I. Felbiger, opat, koji je uspješno učestvovao u

pruskoj reformi školstva, dolazi u Austriju i postaje glavnim reformatorom austrijskog osnovnog školstva. Godine 1774. Felbiger izdaje »Opću školsku naredbu za normalne, glavne škole i trivijalke u svim carsko-kraljevskim nasljednim zemljama«. Cilj školstva: odgojiti »korisne i upotrebljive građane«. Opći red je, dakle, predviđao tri vrste škola: trivijalne ili obične osnovne škole, glavne škole i normalke.

Trivijalke treba da postoje u svim gradovima, trgovištima i na selima. Dijete treba da posjećuje školu 6 godina (od 6—12). Osim kršćanskog nauka, učenici su učili čitati, pisati i računati (otuda i naziv trivijalna škola — trivij — nap. F. D.).

Glavne škole postojale su samo u većim gradovima i u samostanima. To su bile pretežno trirazredne i četverorazredne škole. Nastavno gradivo bilo je mnogo opširnije nego u trivijalkama. Pored čitanja, pisanja i računanja učile su se ponešto i realije, zatim historija i geografija. Ova škola je davala zanatsko i poljoprivredno obrazovanje. Prema »Opštoj istoriji školstva i pedagoških ideja« od dr Leona Zlebnika... »u glavnom gradu svake krunske zemlje ustanovljena je po jednanormalka« kao najviši tip elementarnih nižih škola. Ove škole su imale 4 razreda. Bile su to zapravo glavne škole, samo im je obrazovni cilj bio viši, jer su učenici pored predmeta glavnih škola izučavali još geometrijsko crtanje, tehnologiju, domaćinstvo i nešto latinskog jezika. Važno je istaknuti da su uz normalke postojali pedagoški tečajevi za osposobljavanje učitelja.

Međutim i prije izlaska Felbigerovog zakona, tačnije 1764., stigao je nalog iz Beča »da se u svakom mjestu ili bar u svakoj satniji osnuje škola i namjesti učitelj (Schulmeister) njemačke (!) narodnosti za popravak toga još surovog krajiškog puka i za odgajanje podčasnika za vojnu službu« (Ivan Martinović: Povjesne crtice o školstvu brodske pukovnije i broskog okruga, Zagreb 1912. — podvukao F. D.)

Godina 1764. stoga se može smatrati godinom od kada datira — na relativno širem planu — školstvo u Slavoniji. Kao što vidimo škole su bile na najelementarnijem stupnju i davale su onoliko znanja koliko je to bilo u interesu Beča i potreba vojne službe. S druge strane i sami učitelji sa svojom općeoobrazovnom, stručnom i pedagoškom spremom nisu bili garancija solidnijem obrazovanju, kada se ima na umu da su to bili pretežno isluženi krajišnici: seljaci, ispis, stražmeštri, pisari, kaplari, vice-kaplari, mlinari itd.

Dvadesetih godina 19. vijeka prema preporuci Beča donekle se proširuje mreža škola. Pored trivijalnih osnivaju se u većim seoskim naseljima elementarne škole, koje su izdržavale same općine. Masovno školstvo bilo je »teret za centralnu vladu«. Bile su namijenjene svoj »muškoj i ženskoj mladeži«. Različito su nazivane: normalne škole (Nationalschulen) i početne škole (Elementarschulen). Novina su bile i općinske njemačke škole. U njima se najprije obučavalo gradivo elementarnih škola. Dječaci su nastavljali obuku u hrvatskom i njemačkom jeziku, a djevojčice su se nakon dvije, odnosno tri godine ispisivale i prelazile u opetovnicu. Po završenoj općinskoj školi učenici su mogli nastavljati školovanje u glavnim školama. Njemačke općinske škole trajale su 5 godina a potom su i učenici prelazili u opetovnicu 2 godine. »U nekim njemačkim općinskim školama bilo je više put i učenica koje su nastavile obuku u njemačkom jeziku. To su bile obično kćeri časnika i bogatih obrtnika i trgovaca.« (Ibidem, str. 286). Prve njemačke općinske škole osnovane su u B. Gredi, Bošnjacima, a tek iza njih i u Županji. U Bošnjacima i B. Gredi, poslije Slav. Broda i Vinkovaca, osnovane su 1836. i prve djevojačke škole.

Kroz elementarnu i općinsku njemačku školu u B. Gredi od 1825.—1829. prošao je i Mijat Stojanović. O tome kako se i što se tada učilo i o tome koliko je u školama vladao pruski herbartovski dril neka kaže sam Mijat: Od

godine 1825. do 1829. nastaju mnoge nove zgode za našega dječaka (Mijat tu zapravo o sebi govori — nap. F. D.) Za to vrijeme polazi on seosku učionicu u selu, koja leži na beravskoj gredi u Posavini. Učionice su u ono vrijeme i još poslije toga bile prave kaznonice, a učitelji tuđinci pravi kaznitelji. Mladež su odgajivali šibom i šakom. Štogaod su imali naučiti djecu, to su joj zabijali u glavu šibanjem, batinjanjem i kaznama svake vrste: zatvorom, gladom, klečanjem i ponajviše zlostavljanjem, kao što je npr. bilo šibanjem, davajući po petnaest, dvadeset, dvadeset i pet i po više šikaca, a bilo je i takvih kaznitelja koji su svojim kukavnim i nesretnim učenicima davali natrpiti po **pun tur ljute koprive**, pa kad bi se stražnjica dječja sva oprištila od koprive, onda su dali prošibati biedno diete, da je sve bilo krvlju obliveno. « Sve je to i Mijat prošao. Od straha kojega su zadavali tadašnji učitelji »jedva se nauči kojekako poznavati pismena, a o razpoznavanju glasova ni deveta briga nikoga, niti učitelja, niti učenika.« (Zgode i nezgode vlastitog života — iz Antologije sriemskih pisaca, Zagreb 1944.)

Mijatovi učitelji bili su najprije Ignac Rac, a potom Vinko Filipović. S Racom očito nije bio zadovoljan, a i Filipović je — po mišljenju Mijatovu — bio nemaran učitelj. Ivan Martinović navodi da je 1825. godine bio i otpušten iz službe. Ali ipak se poslije vraća u službu i službuje u B. Gredi od 1829.—1844. godine.

Stojanović se u školi isticao svojim talentom. Pukovnijsko zapovjedništvo uvidjevši dječakove sposobnosti predložilo ga je 1831. da nastavi školovanje u vinkovačkoj višoj školi-nadžkoli (Oberschall). Ali konzervativni otac više je želio da mu sin »bude seljak« nego da uči »nekakve skule«. Mijat se poslije ovoga neuspjeha ipak pripravlja u satnijskoj babogredskoj pisarnici za vojničku službu. No ni tu nije dugo ostao. Učitelj Vinko Filipović ga uzima za praktikanta i kod njega ostaje do 1832. Na preporuku Filipovićevu uskoro iza prakticanja Mijat je izabran za »elementarnog učitelja« u Slav. Šamcu. U Šamcu je svoj posao predano obavljao. Rad mu je nadzirao (poslije i pod njegovim utjecajem bio) babogredski kapelan Albert Knežević, koji je ujedno vršio katehizaciju u Šamcu.

1834. godine Stojanović je pred posebnom ispitnom komisijom u Vinkovcima položio ispit za narodnog učitelja. Naredne godine u Vinkovcima pohađa i pedagoški tečaj. Ovaj tečaj — petomjesečni — utemeljio je 1822. ravnatelj Jodl.

U tečaju je dobio osnove »metodike hrvatskog i njemačkog jezika, računstva, zemljopisa i krasnopisa.« Godine 1839. uspješno je položio i ispit za trivijalnog učitelja. Kao državni podučitelj do 1844. službovao je u Kopanici, Brodu, Otoku i Županji. Poslije Županje kraće je vrijeme službovao u svom rodnom mjestu u njemačkoj općinskoj školi.

Mijatova biografija ima svoj stalni uspon.

On se permanentno samoobrazuje i u službi napreduje. 1850. god. postao je državni učitelj u glavnoj školi u Srem. Karlovcima. Ovdje se upoznao i prijateljski s Vukom Karadžićem. Karadžić je na Mijata ostavio snažan utisak. Odmah je mnogo predanije (iako se time počeo baviti još u Šamcu) počeo raditi na sakupljanju slavonskog narodnog blaga. Plod toga rada je i njegova »Zbirka narodnih posloviceah, riečih i izrazah.« zatim »Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode s dodatkom: slavonske pučke igre,« »Pučke pripovietke i pjesme« itd. U Karlovcima je ostao do 1858. kada je postavljen za nadučitelja u Zemunu. U Zemunu je proveo skoro punih 13 godina. Od 1871. do 1873. vršio je dužnost kotarskog školskog nadzornika slunjske pukovnije a zatim okružnog školskog nadzornika ogulinsko-slunjskog okružja. Od 1874. Stojanović je nadzornik ličko-otočkog okružja sa sjedištem u Gospiću. Na ovoj dužnosti je ostao do umirovljenja 1877.

Mirovinu je uživao kratko vrijeme. Umro je u Zagrebu 3. travnja 1881. godine.

— Stojanović je bio neobično plodan pisac na polju umjetničke književnosti. Neobično se istakao i u skupljanju narodnog blaga.

Od posebnog je značaja njegov rad na polju praktične i teorijske pedagogije, a izraziti je i primjer angažiranog radnika u javnom i političkom životu, posebno u naprednom učiteljskom pokretu.

Kao prvi učitelj biran je 1848. godine u Hrvatski sabor (Upoznao se tamo s istaknutim Ilircima!) i razvio živu prosvjetiteljsku aktivnost među nekim seljačkim masama kojoj su u to vrijeme bili jedino dostupni molitvenici, rijetke vjerske knjige i narodne pjesme.

Skoro punih 30 godina bio je vezan uz napredni učiteljski pokret koji je bio prozet slobodarskim idejama zapadne Evrope: Borbom za ljudsko dostojanstvo, socijalnu pravdu i ekonomsku slobodu, za humanizacijom odnosa u školstvu i jedinstvom jugoslavenskih naroda.

— 1859. godine grupa naprednih učitelja, među kojima je naravno i Mijat Stojanović, pokreću »Napredak«, — časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži«. Stojanović je bio njegov ne samo osnivač već i revan suradnik s raznovrsnim prilozima pod nazivom »Pedagoški odlomci«.

— 1868. austrijsko vojno ministarstvo vrši reorganizaciju krajiških osnovnih škola, a 1871. u Vojnoj krajini je počelo razvojačenje. U Zagrebu je formirano zemaljsko školsko vijeće pri glavnom zapovjedništvu. Nadzor i upravu nad školama vrše odsada mjesna školska vijeća i mjesni školski nadzornici. Jedan od prvih bio je na toj dužnosti i Mijat Stojanović.

— 1870. godine u Pragu je održana prva skupština čeških učitelja. Ovoj skupštini je prisustvovalo desetak hrvatskih učitelja. Vođena je debata o zbližavanju slavenskih učitelja. Razgovori su nastavljeni u Zagrebu prilikom održavanja Prve opće hrvatske učiteljske skupštine 1871. Rođena je ideja o potrebi zajedničkog časopisa. Ideja je oživotvorena 1872. časopisom koji je počeo izlaziti u Pragu »Slovensky pedagog — list proslovenske učitelstvo a prateli skolstvo.«

Osnivač ovog eminentnog časopisa i njegov suradnik od strane Hrvata pored Ivana Filipovića — bio je i Mijat Stojanović.

S Ivanom Filipovićem utemeljio je 1871. i Hrvatski književno-pedagoški zbor.

Sedamdesetih godina 19. vijeka hrvatski učiteljski pokret poprima sve organiziraniji oblik zahvaljujući nekolicini pregalaca. Tako se održava Prva hrvatska učiteljska skupština — u ne baš povoljnim uvjetima i bez poteškoća — od 23.—25. kolovoza 1871. godine (3 mjeseca iza Pariške komune!). Stojanović, koji je tada bio nadučitelj u Zemunu, referirao je skupštini o temi: Da narodna škola može zadovoljiti — kakvo ima biti unutrašnje ustrojstvo. Druga skupština održana je u Petrinji od 25.—27. kolovoza, a Treća od 4.—6. rujna 1878. u Osijeku. Ova je bila i posljednja.

Na svim skupštinama Stojanović je učestvovao vrlo aktivno. Na sve tri skupštine za predsjednika je birana najmarkantnija figura hrvatskog učiteljstva Ivan Filipović (rođen u Kopanici!), a za prvog potpredsjednika Mijat Stojanović.

Koliko su ove dvije istaknute ličnosti bile povezane najbolje svjedoče ove riječi Mijata Stojanovića: »U Kopanici sprijateljio sam se s gimnazijalnim onda učenikom (Filipović je mlađi za 5 godina od Mijata) a sada učiteljem i piscem našim u Zagrebu g. Ivanom Filipovićem. I sada traje naše pobratimstvo i vjerno prijateljstvo. Ivan je moj pobratim i plemenita duša, iskreni rodoljub i domorodac, plemenito srce, bistra glava, pun značaja, prijatelj svega što je lijepo, plemenito uzvišeno, obće polezno, zauzet vatreno svom dušom za

rod i dom, za narod i domovinu, radin je valjan poslenik na školskom pedagoškom i književnom polju. (Cit. prema I. Martinoviću — ibidem — str. 453).

— Najznačajnija djela Mijata Stojanovića:

1. Uprave za dobro i kreposno vladanje i nekoje poslovice za mladež (Osijek 1844.)
2. Cvjetić s polja pobožnoga razmišljanja za domaću mladež (Zemun, 1857.)
3. Pijanac
4. Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode s dodatkom: Slavonske pučke igre (Zemun 1857.)
5. Zmaj sedmoglavi (Zagreb, 1862.)
6. Spisi za puk I i II (Zagreb, 1865.)
7. Pučke pripovijetke i pjesme (1867.)
8. Zbirka narodnih posloviceah, riečih i izrazah (1866.)
9. Uzorni ratar (Senj 1879.)
10. Zablude uzgoja
11. Narodne pripovijetke za mladež (1879.)
12. Šala i zbilja (Senj 1879.)
13. Praktično umoslovlje (logika)
14. Učba za učitelje
15. Jezgro nauke dra Dittesa

U »Napretku« je objavio niz članaka. Pisao je i za djecu. U rukopisu mu je ostalo još dvadesetak radova.

KORISTENA LITERATURA ZA SKICU:

1. Ivan Martinović: Povjesne crtice o školstvu bordske pukovnije i brodskega okruga (Zagreb 1912)
2. Dr Leon Zlebnik: Opšta istorija školstva i pedagogije (Beograd 1962)
3. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj u redakciji dra D. Frankovića (Zagreb 1958)
4. Znameniti Hrvati (Zagreb 1925)
5. Antologija sriemskih pisaca (Zagreb 1944)
6. Enciklopedijski rječnik pedagogije (Zagreb 1963)

ILIJA LESIĆ—BARTOLOV:

TOPONIMI I HIDRONIMI ŽUPANJSKOG PODRUČJA

Županjsko područje omeđeno je na sjeveru šumom Zapadna i Istočna Kusara, na istoku bošnjačkim poljem, s juga i zapada rijekom Savom, pa dalje Bosutom koji ga razdvaja od štitarskog područja. Nazivi mjesta (toponimi) u topografskim kartama,¹ u katastarsko-zemljišnim mapama² nazvani rudine ili potezi, kao i ostali nazivi manjih dijelova zemljišta u navedenom području, nose ova imena:

Sjeverna strana od štitarske međe pa na istok do željezničke stanice ima ove rudine: Dubovo, Komarevo, Vragorilo i Sječine. Dubovo je poljsko zemljište uvučeno pod šumu Zapadna kusara na koti 86, a bilo je odavna kulturno tlo još u vrijeme kada se šuma prostirala na području Komareva i Sječina. Kao poljsko udubljenje između šume, vjerojatno je po tom i dobilo svoj naziv. Komarevo je moglo dobiti ime po komarcima kojih je uvijek bilo mnogo u okolnim barama. Vragorilo počinje od »šlajza« do bliže mljekare. To zemljište bilo je nekad vrlo nepodesno za bilo kakvu svrhu pa bi i naziv mogao nastati zbog toga. Naziv Sječine označava postojanje šume o čemu govori i pučka predaja, a koja je vjerojatno posječena zato da bi se dobio prostor za livade i pašnjake. Tu rudinu danas zauzima tvornica šećera »Boris Kidrič« sa stambenim naseljem, radionicom Remont i dio Kolodvorske ulice.

Sjeverna strana, istočno od željezničke pruge, pa do Rastočkog puta nosi naziv Krčevine. Tu je također postojala šuma na cijelom prostoru, pa se njenom sječom dobivale obradive površine. Na tom dijelu su ove rudine: Sjerovci, Tvrdno, Lovrin stan, Bilić njive i udubljenje između šume Ljeskova greda. Sjerovci počinju zapadno od pruge i na tom dijelu je izgrađena tvornica mliječnog praška »Pionir«. Dalje na istok presjeca ih cesta i pruga i pružaju se do Tvrdnog. I na tom dijelu iskrčena je šuma, ali to tlo nije onda bilo sposobno za obradu, pa je izrasao podrast — šiprag koji je bio izvor sirovina — »sjerovine« za pleter kojim je narod opletao zgrade i ograde na njivama — pa će biti da je po tome i nastalo ime Sjerovci. Tvrdno je pretvoreno u obradivo tlo, ali vrlo teške obrade — zbog čega je moglo dobiti takav naziv. Lovrin stan i Bilić — njive označavaju imena nekadašnjih žitelja koji su tu stvarali svoje posjede. Ljeskova greda označavala bi da je tu bilo nekad drveća ljeske. Na tom prostoru još su ovi nazivi za manja mjesta i to: Zaptovi i Rastošna. Naziv Zaptovi nastao je po uzvišici koja je zadržavala nadiranje vode iz udolice, pa se tu voda zaustavi — »zaptije«. Rastoka — Rastošna označava onaj prostor na kojem se vodotoci »rastaču« ili razdvajaju.

Južno, bliže mjestu, ove su rudine: Vjeroštaci, Gređice i Panje. Ime Vjeroštaci ili uopće Virovi — Vjerovi vjerojatno da je nastalo zbog prisustva podzemnih voda na ovom području. Prema pričanju starih ljudi kod oranja je, a osobito u proljeće, za plugom izvirala voda. Gređice su jedina zemljišna povišenja na tom prostoru pa su po svom obliku i dobile ime. Naziv Panje

označava posječenu šumu sa zaostalim panjevima, a tako kaže i sačuvana narodna predaja. Taj naziv narod je prenio i na naselja koje je tu nastalo i dalje se razvija.

Desno od Rastočkog puta a lijevo od Bočkog i dalje na sjever nižu se ove rudine: Bok, Grmovi, Micine mlake, Lazine i Meretino. Na tom dijelu postoje i ovi manji nazivi mjesta: Pavić-livade, Jazbine, Gojmer i Miloševa greda. Bok je dobio ime po takvom obliku koga su načinila dva navedena puta u svome početku. Grmovi su dobili naziv po grmovima žbunja i drveća, a Micine mlake nose ime po nekadašnjem vlasniku. Srednji dio prostora između šume Zapadna i Istočna kusara kao i udubljenje (enklava) u Istočnoj kusari zove se Lazine. Taj prostor bio je nekada pošumljen, pa je po iskrčenju šuma nastao na šumskom pojasu otvor — prolaz na sjever — gdje je uspostavljen »Mednički put« za Otok. Prema domaćem izrazu za prolaz ili otvor kaže se još »laz« pa je moguće da je naziv Lazine po tome obilježju i nastao. Meretino se prostire dalje na sjever od Mednika na gradiškom području. Taj naziv moguće bi mogao odgovarati imenu sela Meranovci koje je postojalo u srednjem vijeku u sastavu vlastelinstva Virgrada³. Pavić-livade označavaju prezime davnih županijskih žitelja, a danas taj naziv kao selski nosi jedna grana Galovića. Jazbine se prostiru uz Vjerove gdje je visoko izražena obala (bajer) sa zemljom bjelicom koju su kopali lončari i zene za podmazivanje zemljanih podova u kućama. Zbog tih rupa koje su nastale kopanjem i biranjem zemlje u bajeru, nastao je takav naziv. Miloševa greda proteže se na dijelu Lazine, a njeno ime označava nekog čovjeka koji se tako zvao ili mu je dat takav nadimak. Taj bi se naziv možda odnosio na čovjeka iz kuće Galovića — Zečevih koji je prema sačuvanoj predaji pobjegao iz rata kada su Graničari ratovali po Evropi u 18. stoljeću. On je tamo skriveno živio više godina i iskrčio veću površinu šume za obradu u svrhu svoje prehrane. Ukućani su mislili da je zaista u ratu, međutim za njega je znala njegova žena i povremeno mu odlazila u najvećoj tajnosti. Po završetku rata on se vratio kući, ali kada se čulo gdje je rat proveo, moguće je da je dobio podrugljiv naziv »junak Miloš«, a prostor koga je iskrčio u šumi da je nazvan Miloševa greda. Naziv Gojmer nije moguće odrediti niti mu utvrditi porijeklo. Na bošnjačkoj strani postoji naziv njiva Vojmer što bi se već moglo dovesti u vezu s nečim vojničkim ali Gojmer ne znači ništa.

Na području Micinih mlaka uz šumu Istočne kusare nastao je noviji naziv Ćirino selo. Tu je poslije drugog svjetskog rata nastalo naselje od 15—20 kućica koje su podigli doseljenici iz Bosne. Naselje je dobilo ime po Županju Bušić Mati, zvanom Ćiro. On je tu imao dio svoga posjeda i prvi je počeo prodavati zemlju Bosancima — naseljenicima. Za njim se povedoše i njegovi susjedi jer su prvi doseljenici povukli svoje rođake i znance, pa je nastala dobra proda te inače loše nizinske zemlje. Tako stvoreno »divlje« naselje zadavalo je brigu mjesnim vlastima zbog njihove djece koja nisu redovito polazila školu, a to im je bilo i otežano zbog udaljenosti od Županje. Šumsko gospodarstvo također nije bilo zadovoljno stvaranjem naselja uz šumu zbog bespravnog korišćenja šume po tim mještanima, pa je donesen zajednički zaključak za raseljavanje naselja.

Osipanje naselja počelo je i prije, jer kako su pojedinci imovno jačali, tako su kupovali ili zidali kuće u Županji, napuštajući staro mjesto stanovanja. Prilikom posljednje komasacije zemljišta g. 1965. prišlo se raseljavanju naselja dodjeljujući im kućišta uz samo mjesto. Sada su ostale u Ćirinom selu svega 2—3 kućice, ali će se i oni uskoro preseliti na koje drugo pogodnije mjesto.

Naziv Ćirino selo još je ostalo da podsjeća na naselje koje je bilo vrlo kratkog vijeka, svega 20 godina.

Istočno područje, desno od Bočkog puta, do ceste prema Bošnjacima, ima ove rudine: Kućišta, Dubrave i Nježilovo. Mala kućišta prostiru se između ulica Piškorevci i Zlatodola do pruge i bošnjačke željezničke stanice, a Velika kudišta i dalje na istok do Iliinske međe. Sam naziv označava da je tu postojalo naselje jednog dijela Županjaca prije saseļjavanja sela prilikom uređenja Vojne krajine. Na prostoru Dubrava uglavnom su nekad bile livade i pašnjaci s malim šumarcima i grupicama drveća kojih ima još i sada, pa je vjerojatno po tome i nastao takav naziv. Nježilovo je nizinsko tlo koje prije prve komasacije godine 1940. nije nikako bilo sposobno za obradu već samo za sjenokoše i ispašu marve. Zbog teškog ilovastog i podvodnog tla moguće je dobilo takav naziv.

Južna strana od Save do ulice Šantava i ceste za Orašje ima ove nazive rudina: Velike livade, Plicke njive, Svorica, Vrblje i Gajići. Nazivi mjesta za manje dijelove su ovi: Oblice, Oraškovac, Carić greda, Dvoranjak, Urvina, Prucke njive i Mličnjaci. Cio taj prostor nije pripadao kulturnom tlu zbog mnogobrojnih niza, udolice i valovitog zemljišta raznih oblika i pravaca. Takova konfiguracija ovog područja nastala je zbog blizine Save koja se u svom bujanju najprije sručavala na ovo zemljište. Samo neki manji dijelovi zemljišta na tom prostoru korišćeni su za poljoprivredu — što označavaju i imena Prucke njive, Plićske njive, Oraškovac i Carić Greda, dok ostali nazivi dolaze od podvodnog i nizinskog tla kao i šumaraka. Velike livade su odmah uz mjesto do prve ciglane. Taj prostor uglavnom je ravan bez većih udubina pa su tu nekada i bile samo livade po čemu je i zadržan taj naziv. Poslije prve komasacije vlasnici su pogodnija mjesta pretvorili u oranice pa je do sada cio taj potez obradivo tlo, a od nekadašnjih livada ostao je samo naziv. Prucke njive su mala uzvišica naplavljena vodama Save, pa je zbog nanešenih prudova nastao takav naziv. Carić greda označavala bi prezime ili nadimak nekadašnjeg vlasnika, a Mličnjaci nose ime po istoimenoj travi koje je nekada na tom dijelu bilo vrlo mnogo.

Istočno od ceste koja vodi prema Orašju pa do bošnjačke međe, a na sjeveru do desne strane ulice Gaćanci i Piškorevci prostiru se ove rudine: Topolovac, Velike njive, Crne njive, Obla, Trtavci, Minovci, Nemoljkovo i Sibače. Topolovac se prostirao oko groblja i bare Malog Karaševa. Ime je nastalo otuda što su okolne nize bile obrasle topolovim šumarcima, a sačuvana predaja govori da je bilo i drveća joha. Velike i Crne njive su gredsko područje i imaju obilježje obradivog zemljišta, što označavaju i njihovi nazivi. Obla je obradivo tlo uz samo selo na koje je prenesen naziv istoimene bare uz koju se nalazi. Trtavci i Minovci su visoke grede koje također spadaju u kulturno zemljište još iz srednjeg vijeka. Na tom području postojalo je selo Trtavci koje je bilo u posjedu vlastelinstva Virgrada.⁴ Na potez Minovci vjerojatno je prenesen naziv vodotoka — bare Minovače. Nemoljkovo i Sibače su prisavske nizine pa njihov naziv moguće i vuče odatle svoje porijeklo (drvo svibovina).

Nazivi mjesta manjih površina polja unutar tih rudina nose ova imena: Kapiona, Brnana, Krutanovci, Dolovi, Krivatovo, Zanoga, Gloznata, Slaninselo, Leaković njive, Prosišta, Margita, Ostrva i Rakite. Ovi nazivi većinom nose ime po nekom obilježju svog mjesta izuzev Kapione i Brnane čija imena nije moguće odgonetnuti. Leaković-njive dobile su naziv po bošnjačkim stanovnicima koji su imali posjede i na županjskom području. Njive Margita također nose ime žene koja je tu imala svoj posjed. Na potezu što se naziva Slaninselo (Zlaningh zelo) prenio se naziv istoimenog sela koje je u srednjem vijeku pripadalo Virgradu.⁵ U tom selu bilo je stanovnika koji su preživjeli tursko doba — o čemu će biti više riječi u prikazu bošnjačkog područja, jer se to selo prostiralo na obadviije katastarske općine. Naziv mjesta Krutanovci moguće bi se mogao usporediti s imenom sela Kručanovci koje je također pripadalo spomenutom vlastelinstvu.

Zemljišna udubljenja, vodotoci-bare, nastala su na ovom području kroz historijsko doba od nabujale vode rijeke Save koja se za visokog vodostaja izlivala iz svog korita — praveći si nove prostore i tokove. Podivljala voda imala je različitu snagu odlivnih tokova i strujanja na poplavljenom području, pa je prema toj jačini stvarala i oblikovala svoje puteve. Prema dubini, veličini i obliku vodenih tokova i podvodnih područja — nastali su u narodu i odgovarajući nazivi za njih kao: potoci, močvare, ritovi, bare, dolace, struge, udolice, mlake, nize, a dolače okruglog oblika nazivaju se još i vrtače ili vrtanjak. Izuzev potoka i rijeka svi navedeni vodotoci su stajaće vode (mrtvaje), a ima i davno napuštenih i zamuljenih rukavaca Save.

Na cijelom već opisanom poljskom području, počam od županjske granice na zapadu i bosnjačke na istoku, nalaze se, osobito na južnoj strani, brojni vodotoci u smjeru toka Save ovim redom:

Županjsko područje, sjeverna strana: Na posljednjem zavoju Save između štitara i Županje nastao je odlivni vodotok Bosuta koji utječe u pravcu sjevera. Prije šume Zapadna Kusara na potezu Dubovo iz Bosuta izlio se udesno manji vodotok zvan Bebrinica koji teče u pravcu jugo-istoka kroz rudinu Komarevo, prelazi cestu i prugu kod nadvoznjaka na autoputu i teče dalje kroz Sjerovce i Tvrdno, te utječe u Vjerove kod bivšeg posjeda Andrije Baotića-Kavginog. Na potezu Komareva prima on iz šume odlivni tok bare Lukno, a s južne strane — od poteza Vragorilo-strugu Stornica. Vodotok Bebrinica u prolazu kroz Tvrdno i do utoka u Vjerove narod naziva Rastočica. Drugi odlivni vodotok koji je nastao iz Save na prostoru Sječina sjeverno od šecerane i tekao na istok kroz polje do Rastoke, smatra se početnim tokom Virova Spačve. Na tom dijelu korito vodotoka bilo je slabije izrađeno zbog okolne ravnice, jer je odliv vode tekao na širem potezu. Istočno od željezničke stanice, nastaju uzvisine gredice na koti 87, koje su sužavale vodeni put, pa se voda jače srućivala u daljnjem toku, praveći si dublje korito i mijenjala pravac na sjeveroistok. Na tom dijelu Rastoke došlo je do manjeg odlivnog vodotoka s desne strane zvanog Vjeroštak koji je tekao kroz istoimeni potez u pravcu jugo-istoka do rudine Nježilovo gdje se izgubilo njegovo korito u tamošnjim nizama. Mali vodotok Kusača pružio se od Bočkog puta na sjeveroistok gdje je prokopom spojen s Vjeranjcima kod lovačke kuće. Navedeni vodotoci davno su zamuljeni i korito im je naraslo, pa se danas samo naziru u starim vijugavim kanalima koji su kopnani smjerom njihova vodotoka. Njih narod naziva Lužinski kanali po kapetanu Lužinskom koji ih je dao kopati. On je bio oficir kod graničarske kompanije u Županji, pa je nastojao da privredno unaprijedi područje svoje kompanije. Predaja kaže da je kapetan Lužinski jahao poljem na konju i sabljom pokazivao mjesta na kojima su graničari pobijali kolčice smjerom budućih kanala. Ti kanali kao i svi drugi javni radovi kopani su u »raboti«. Vodotok Vjerova, odnosno Spačve, na svom potezu kroz županjsko i bošnjačko područje mijenja nazive iako je to jedan te isti vodeni put. Naime, prvi suhi i prošireni dio zove se Rastoka, najdublji tok do iza Čolić-stana su Vjerovi, do šume je Spačvica, kroz šumu Istočna Kusara su Vjeranjci, a daljnji tok su u bošnjačku rudinu Krivačin bok do otočke bare Čistine, nazivaju se Vitovački vjerovi. Početni tok Spačve, kako ovdašnji svijet smatra, počimao bi tek od otočkih »Čistina«, pa je tako i dijelio taj iako cjetovit vodotok na dva imena: Virovi — Vjerovi i Spačva. Naziv Vjerovi odnosno Virovi nastao bi od izvor-vir. Dakle, izvor vodotoka je visoki vodostaj Save koji je pored odlivnih tokova bio izvor i prekomjerne podzemne vode tog ravnicaškog terena. Tu se osjećala prisutnost vode i nakon poplava pa je voda naprosto »virila« iz zemlje. Pod nogama čuo se šum podzemne vode a kasnije, kod obrađivanja nekih predjela na tom području, za brazdom je izvirala voda iz zemlje. Po tom obilježju nazvane su uz taj prostor i poljske rudine kao: Vjeroštaci, Vivak, pa i šuma Slavir vukla bi odatle korišten svog

naziva kao i srednjovjekovni kaštel uz obalu Virova nosio je naziv Virgraa. Na potezu Grmova iz Vjerova izlio se manji vodotok Donkovića koji prolazi dijelom Meretine i Lazine, te se završava u šumi Istočna Kusara (Crna greda). U južnom dijelu te šume nalaze se i bare Vučje, Zašetino i Đedino — Djedino koje su sada već djelomično pošumljene.

Južno područje suprotno je sjevernom, jer je svo izbrazdano vododerinama barskog obilježja raznih oblika, veličina i smjerova. Ovo se naročito odrazilo na području od Save do Gacke bare — Santava gdje je vodu zadržala visoka greda Topolovca i Velikih njiva. Tu je nabujala voda divljala u svom prvom jurišu nošena jakim strujama i vrtlozima u raznim pravcima, pa su takvih oblika i smjerova mnoge bare i udolice tog područja. Nadiranje vode kroz daljnje gredsko zemljište, što bi se moglo reći u drugoj navali, pravi si vodene tokove raznih veličina, ali većinom u pravcu istoka.

Prva tvorevina nabujale Save od sjevera prema jugu je bara Zaton koja se pruža od Matanova stana do ciglane poduzeća »Radnik«. To je nekadašnji savski odvojak što potvrđuje i samo ime, a njen odvodni tok je tokom stoljeća erodirala Sava, a kod gradnje nasipa je poravnana i nasut. Prema pučkoj predaji u Zaton su nekada uvlačili vodenice sa Save na zimovanje. Dalje od ciglane u pravcu jugo-istoka pružila se bara Vrblje. Ona je nekada bila obrasla vrbama pa je po tome dobila ime.

Južno od ciglane na području Poloja bio je odlivni vodotok struge Krnjica koja vijuga prema istoku i na kraju današnje ulice Santava spaja se sa Gackom barom. Bara Dvornjak pruža se uz Savu u pravcu juga gdje se račva na tokove male i velike Svorice koje se kod Plickih njiva vežu s Prucikom strugom čiji vodotok teče jugo-istočno i spaja se s dolačom Duboka mlaka. Gacka bara prostire se od juga prema sjeveru gdje se uvukla do ulice Ervenica — odakle je nekada za visokog vodostaja imala spoj u pravcu istoka s Mlakom. Njezin prodor na istok zaustavila je visoka greda na kojoj je izgrađena lijeva strana Santave, danas ulica M. Oreškovića. Santava doskora nije imala desnu stranu ulice zbog prisustva bare, ali su u nekoliko zadnjih godina doseljenici iz Bosne izgradili i tu stranu ulice na barskom tlu koje su podigli nasipanjem zemlje i šljake. Gacka bara imala je širi tok s plićim i ravnim koritom, pa su djeca rado »gacala« po vodi, po čemu je vjerojatno nastao i takav naziv.

Nastavak barskog područja istočno od ceste prema Orašju veže se iz Svorice barom Bratišno do Štitar-bara u pravcu jugo-istoka, a prema sjeveru kroz Dolove do Karaševa. Malo i Veliko Karaševo počinje kod županijskog groblja te im vodotoci idu usporedno na jugo-istok, a razdvojeni su manjom uzvisinom-gredicom. Po još sačuvanoj predaji jednom je za visokog vodostaja bujica otrgla vodenicu sa zimovališta u Zatonu i nosila je pod groblje gdje je zapala među vrbe. Ima mišljenja da je Karaševo nastalo od turske riječi »kara« — međutim neće biti tako, jer je selo tog imena postojalo još u srednjem vijeku. Takvo ime moglo je nastati po ribi karas, jer su obilje riba imale sve veće bare sa stalnom vodom, a osobito »karašac«. Udolica Brnana povezana je s Gackom barom, odakle se pruža također do Štitar-bara. Lijevo od Brnave odvaja se niza Vrbić koja se veže na Malo Karaševo. Iza zavoja Save na istoku, na području Nemoljkova, nastao je odlivni vodotok zvani Buk koji je još vidljiv kod čuvarnice Orašje, odakle skreće na sjevero-istok i ulazi u baru Rakitna. Ime mu je nastalo po jakom šumu i buci izazvanoj jakim odlivom vode kod bujanja Save.

Splet barskog područja na srednjem potezu tog prostora završava se nizama Suvare. To ime označava da tu nije bilo stalno vode. Uz Suvare se uzdigla visoka greda Ostrvo iza kojeg se s južne strane protežu Štitar-bare. Smatram da to ime ne bi imalo značenje naziva koje se pridaje selu Štitar.

Sudeći prema smještaju tog barskog pojasa blizu Save, njegovo močvarno tlo imalo je značaj štita-zaštite naseljima na gredskom zemljištu od turskih upada iz Bosne, kao i ličnu zaštitu stanovništvu u gustoj siti i šašu kojim su bile obrasla već barska područja. Jugo-istočno su udolice i nizine Sibače koje se dijele na Srednju i Krajnju Sibaču. Ova posljednja veže se sa sjevera s dolama Suvare, sa zapada barom Rakitna, a srednja je povezana udolicom sa Štitar-barama. U Krajnjoj Sibači postoji okrugla udubina — vrtača, zvana Zđelica. To cijelo barsko vodoslavno područje povezano je kanalskom mrežom uz glavni odvodni kanal Dražilovac. On počinje iz Vrblja kod ciglana, kod Mikolina stana, siječe gredu, pa cestu prema Orašju i teče u pravcu istoka, prolazi bošnjačkim poljem i sliva se u baru Kupina. Kanal Dražilovac nosi ime po bošnjačkoj rudini Draževci uz koju prolazi. Stvaranjem umjetnih vodotoka kanalizacijom davani su nazivi tim objektima prema određenom obilježju. Tako su nastala imena Firov kanal i Brnjačić-kanal, jer većim dijelom prolaze njihovim posjedom.

Za južnom stranom ulica Gaćanci (VI. Nazora) i Piškorevci (Br. Radića) prolazi vodotok bare Obla koji je dug više od 12 km. Početni tok Obale nekada je bio vezan udolicom od groblja s Malim Karaševom. On prolazi kroz Bošnjake a završava se nizom i prokopom u bari Blata istočno od sela. To je najdulji cjeloviti barski vodotok na ovom području. Zbog ravnog toka i zaobljene obale vjerojatno je i nastalo takvo ime. Ostale nize — udolice u gredskom području od Topolovca, Trtavaca i Minovaca nastale su odlivom zaustavljene vode po ovim uzvisinama, koja je u daljnjem bujanju krčila svoj put prema istoku. Taj vodeni put kroz to područje nema pravo barsko obilježje, već to postaje bliže ulazu na bošnjačko područje, gdje se stvaraju velika barska područja. Takva udolina je Zanoga koja nastaje na potezu Topolovca i spušta se prema istoku u Seosko Karaševo na bošnjačkoj strani. U Bošnjačko Karaševo uklapa se i Trtavačka mlaka kao i bara Minovača koja prolazi uz istoimenu rudinu i koso, pravcem severoistoka, ulazi u Seosko Karaševo kod poteza Skloplje, također na bošnjačkoj strani.

Istočno od željezničke pruge koja vodi prema Orašju nastale su dvije vrtače Mala i Velika Gloznata koja se nizom spušta u baru Surovaču na bošnjačkom području. Veliku Gloznatu sada siječe trasa budućeg autoputa prema Orašju. Te dolače bile su u davnini obrasle drvećem i grmljem glogovine, pa su zbog toga dobile takvo ime. Bara Ostrovača počinje od njiva Ostrovo te između Leaković njiva i Slanin-sela prelazi na bošnjačko područje. Posljednja bara gredskog županiskog područja je Pruglenica koja potiče udolicom iz Štitar-bara, a završava se na bošnjačkom području utokom u baru Šćepkovo ili Stinkovo. Bošnjačani tu baru nazivaju Krangelica — a iz kojih razloga je nastala ta razlika nije poznato. Razlika između bošnjačkog i županjskog naziva za Draževački kanal nastala je prilikom njegovog prokopavanja i na županjsko područje. Tada je tehničar vodne zajednice kod ucrtavanja kanala u kartu vodne mreže k. o. Županja, ne gledajući njegov pravi naziv, upisao sličan onome i to Dražilovac što su Županjci i prihvatili.

Stalnom kultivacijom, uređivanjem i preobražavanjem prirode ovog kraja: podizanjem zaštitnih nasipa protiv savskih poplava, prokopavanjem odvodnih kanala te prebacivanjem površinskih voda u Savu u svrhu isušivanja ovog nekadašnjeg močvarnog terena — s vremenom su nestajali i opisani vodotoci i na sigurnom su putu da se uskoro posvema izgube i iščeznu. S

prekidom veze sa Savom njihova se ležišta ispunjavaju i izjednačavaju s površinom. Izuzev još velikih bara nekadašnja vječna ležišta vode, gliba i šaša i lovišta riba i pijavica — jedva se još i naziru. Isto tako kao i njihovi oblici, tako je i s njihovim nazivima: danas su oni već »nekadašnji« i prošli jer se ne vežu više uz stvarno postojeće vode kojih više i nema; oni postoje samo još u sjećanju starijih ljudi i u katastarskim mapama...

1. Topografska karta sekcije Vinkovci
2. Zemljišna karta K.O. Županja
3. J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910. VI/209
4. J. Bösendorfer, Crtice . . . Osijek 1910. VI/225
5. Isto djelo 223
6. J. Bösendorfer, isto djelo VI/169

Tri stara zapisa

FRANJO VANIČEK

IZLET U ŽUPANJU 1842.
(Originalni feljton »Die Drau«)

Bijaše prekrasan proljetni dan. Na plodnom aluvijskom tlu savske doline, a nakon zimskog sna, probuđena priroda bujala je na sve strane obećavajući nam dobru ljetinu. Taj dan bijaše kao naručen da započnem svoje studije o zemlji i narodu Vojne krajine. I u Vinkovcima postojale su, doduše, također graničarske obitelji ali kod ovih nemogoh upoznati nepatvorenu narodnu nošnju jer sam kod mnogih cura, koje su imale vojnike kao svoje momke, vidio svilene pregače, njemačke rekke i svilene marame koje s domaćom narodnom nošnjom nisu imale ništa zajedničko. Dakle, pođimo na Savu u županju!

Prijateljski prijem tamo me je čekao. General Pfersman, tada još direktor gimnazije, dodijelio mi je kadetfeldvebla Minackog kao vodiča.

U 7 sati ujutro popeli smo se u kola s tri upregnuta konja bosanske rase, ali, kako se kasnije ispostavilo — izvrsnih trkača. Stoga smo s ovom našom slavonskom »trojkom« mogli — pokriveni prašinom — već za malo minuta prijeći desnu obalu Bosuta i stići do ruševina jedne (srpske) crkve. Tu se zaustavismo da bih razmotrio ovaj spomenik davne prošlosti. Jedna slika dala je naslućivati da je crkva pripadala grčkoistočnom obredu. Da je ona mogla služiti srpskom pučanstvu za službu božiu — vrlo je dvojbeno zbog udaljenosti crkve. Ali je prihvatljivija pretpostavka da je ovdje postojao mali samostan koji su Turci zapalili. Zidovi predvorja koji pokazuju tragove požara dosta su dobro uzdržani. Nakon kraćeg razgledavanja crkvice popeli smo se opet u kola i krenuli dalje. Ovdje sam vidio štošta čudnovata, samo ne radosna. Mislim ovdje na obrađivanje zemlje. Zimski usjevi su se dobro održali i već su visoko ponikli. Što se tiče rodnosti tla bila bi ona sigurno veća da polja nisu loše obrađivana i puna gruda. Počesto sam vidio kako usred oranica leže golemi hrastovi panjevi koji su tamo trunuli jer su ih Graničari nakon upotrebljenih grana ostavljali da trunu iako bi razrada debela mogla da odbaci najveću količinu drveta. Tu i tamo u polju stajao je po koji veliki lisnati hrast i, kako mi je moj suputnik objasnio, zato da se Graničar i tegleća marva prilikom obrađivanja polja mogu u njegovoj hladovini odmarati.

U jednom polju pokraj ceste orao je neki Graničar za ljetne usjeve. U plugu koji je tako plitko orao da je izbacivao tek gornji sloj zemlje, bilo je upregnuto ravno šest volova. Pored njih trčkarao je jedan dječak i često ih udarao — ali plug bi tek sporo napredovao. Ovo rasipanje zaprežne snage pa mršavi volovi i pretpotopni plug — dosta su kazivali o lošem gospodarenju.

S ovim razmatranjima stigli smo u Rokovce, prvo graničarsko selo, a prešavši samo bosutski most: — u Andrijaševce. Ova dva sela nisu se slagala

s opisom majora baruna Neustädtera koji se oduševljavao Vojnom krajinom. Nasuprot tome iznenadila me vanjska čistoća Velike i Male Cerne kao i Gradišta. Većina kuća građena je od čvrstog materijala, pokrivena crijepom, s prozorima sa zelenim kopcima. Nekoje starije kuće građene na naboj nosile su visoke dimnjake od dasaka koji su po starom običaju bili ukrašeni raznim rezbarijama. Nutarnji uređaj kuća, iako jednostavan, odlikovao se čistoćom. U sobama nije bilo podova od dasaka već su u njima bili zemljani podovi od naboja. Isto tako u kućama ne bijaše kuhinja s ognjištem; — kuhalo se na podu na otvorenoj vatri koju su podržavali velikim dugačkim kladama.

U Velikoj Cerni, tada kumpanijskoj stanici, isticahu se veliki trg i župni dvor sa crkvom. Crkva stoji na uzvisini koja je kao neko predbrđe sa župnom bašćom poput klina isturena na sastavu Biđa i vodom siromašnog Botsuta. Ovdje Biđ gubi svoje ime.

Pred nekim kućama u Gradištu stajahu djevojke vitka razvijena stasa, ljepuška lica s dobro i brižno njegovanom kosom posve otmena izgleda.

Prošavši Gradište ugledasmo valovite linije sivo zamagljenih bosanskih planina — kao da nebo na njima počiva. Tako se približismo Savi i nakon pola sata, stalno obavijeni oblakom prašine, prošavši pored jednog vojnog čardaka na savskom nasipu, dovezosmo se u županjsko župno dvorište, gdje nas upravitelj župe Maričić primi s pravom slavonskom gostoljubivošću.

Posebni osjećaj obuzeo me kada sam, stojeći na savskom nasipu, zaokružio pogledom uokolo. To je dakle rijeka koja je sa svojim brzim tokom i mnogobrojnim okukama koje razaraju obale, od Beogradskog mira dijelila orijentalni, fatalistički svijet sa svojih sedam nebesa od evropskog, kulturnog svijeta! Hrvatski i mađarski puk bijaše doduše u teškoj vlasti feudalizma i aristokracije i pod vojničkim feudalizmom. Zaostao u kulturi iza srednje i zapadne Evrope s razlikom da je vojnička vladavina sa svojom disciplinom redom i poslušnošću odgajala u narodu vjernost prema obvezama, dok je feudalna vladavina plemstva od svojih kmetova stvarala samo nesvjesna oruđa. Pa ipak, savsko korito djelilo je dva svijeta koja su se u kulturnom pogledu razlikovala za puno jedno stoljeće!

Razmišljajući ozlojeđen o prećutnji kršćanskog udjela na vrhovima državne uprave tokom povijesti, pogledao sam samo površno »skelu« s dva odjela za ovostrane i prečanske kupce i prodavače; požurih do obližnje granične stražarnice i popeh se na »čardak«. To je bila drvena građevina podignuta usred poplavnog područja na visokim stupovima i s uzlaznim stepenicama. U njoj su bili smješteni graničari. Kod službujućeg oficira propitao sam se o prilikama na granici.

Međutim podne se približilo. Za stolom vladalo je vrlo zabavno i srdačno raspoloženje kojemu je najviše doprinio otvoreni i vedri Maričić potpomognut sa strane mojih suputnika. Da pritom nisu manjkale uzajamne zdravice i pjevanja »na mnogaja«, razumije se samo po sebi.

Na kraju ručka zaječaše divne narodne pjesme koje su svi pjevali. Konačno nas naš domaćin pozove u dvorište da vidimo plesati kolo za koje su se, na njegov poziv, skupile mlade Graničarke. Na dvorištu je stajala i čekala grupa od oko 20 djevojaka i mladih snaša koje su po našem dolasku odmah razvile kolo držeći se za ruke. Započelo je plesanje uz pratnju nacionalnih gajdi (dvojnice). Istodobno započe začimaljka (pjevačica) ovu pjesmu: »Turški konji boga mole« pri čemu je polovina pjevala, a polovina samo ponavljala ovaj stih. Minacki, koji je kraj mene stajao, upozorio me da pratim korake plesačica. Tada započe pjevačica: »A kaurski nedal lome«. Već pri početku igranja primjetio sam da svaka plesačica čini dva koraka naprijed a jedan natrag s malim nagibom nalijevo, tako da uslijed mnogobrojnih ponavljanja tih koraka obiđe cio krug. Plesanje je bilo čas brže čas polaganije — već

prema pjevačici i gajdašu koji su davali brži ili polaganiji tempo — ili opet prema samoj živosti pjesme koju je pjevačica pjevala. Kasnije se je u kolo uključilo i više momaka. Čak i lirske pjesme prate igranje.

Danas je kolo kod južnih Slavena, osobito u Zagrebu, s nekim modifikacijama uvedeno čak i u salone. Nošnja Graničarki bila je tada (1842.) a i danas je vrlo jednostavna i čista. Glavna odjeća je od vrata pa sve do nogu duga košulja koja skriva sakrivene oblike tijela. O pojasu je vezana vrlo brižljivo izrađenom tkanicom. Lica su pravilna, oči plave. Bujna, većinom smeđa, brižljivo njegovana kosa, spletena je u široki perčin, kod neudatih nepokrivena a kod mladih snaša u kosu je upletena još i malena maramica tako vješto da joj se krajevi ne vide. Kod nekih djevojaka i mladih snaša za uhom je zataknut cvijetić. Oko vrata đerdan, kod bogatih đerdan od srebrnjaka, kod nekih samo nekoliko komada novca, a kod svih mala svilena marama lako vezana. Košulja se sastoji od čenara, finog ili grubog s vunom mješanog graničarskog platna, koje graničarke same tkaju. U košulji bijahu na donjem rubu utkane crvene, plave i crne prute. Dvije ili tri prute istih boja protežu se od vrata na leđima, a isto tako i na rukavima s resama na donjem dijelu. Kod nekih su prute bile ukrašene srebrnim ili zlatnim »šljokama«. Jedna cura koja je stajala izvan kola i, kako su mi rekli bila ljubavnica jednog oficira komisije za regulaciju Save, nosila je košulju od bijele svile i svilene čarape. Neke Graničarke pripasale su i šarene pregače. Tako bijahu obučene igralice kola. Muškarci, koji su učestvovali u kolu, nosili su osim široke košulje još i gaće od platna. Košulja je bila pritegnuta pojasom tako da je donji dio košulje visio preko gaća. Prsluk se sastojao od plavog sukna s gustim redom malih dugmeta. Glava pokrivena niskim šešišrom s uskim uzvinutim krilima.

Poslije kola uslijedio je povratak u Vinkovce i to brzom vožnjom jer je Graničar vozio »gospodu«, te stoga nije bilo ni govora o polaganoj (sporoj) vožnji.

To su utisci koje sam imao pri mojem izletu u Županju u godini 1842.

A Županja danas? — Na mjestu gdje su za nepunih pet decenija bile livade i zapuštene šumske krčevine te monotoni krajobraz, — tu nastade bujan i živ industrijski život. Tu se danas dižu tvorničke zgrade u impozantnoj veličini, puše se dimnjaci, stenju parni strojevi, žure se stotine i stotine radnika, jer ovdje na dobro županjskog naroda stoji širom svijeta poznata i glasovita tvornica tanina, vlasništvo engleskog »The oak Extract Company Limited«.

(Preveo S. G.)

MILAN TURKOVIC

U VRBANJI

Pod kasnu jesen 1881. nabujale su sve, osobito bosanske rijeke i poduprle Savu, tako da je prouzrokovala nepamćenu poplavu. Gornje slavenske vode razlile su se istodobno po svim šumama i izazvale nečuveni opći potop. Partija naših izabраниh klada, od po prilici 400 kubičnih metara, ležala je pripremljena za otpremu na savskoj obali i bila u očitoj pogibelji da ju odnese brzica. Po šumama plivalo je preko pet i po milijuna komada francuske dužice, rijetke vrsti, u posebno naručenim dimenzijama. Sve je to predstavljalo vrijednost ili sveukupni imetak od nekoliko porodica.

Za sve bio sam jedini — Ja — odgovoran! Svijestan svoje odgovornosti, naručio sam hitno iz Siska tri velike pokrivena lađe, mnogo tumbasa, znatan broj velikih i malih čamaca s veslačima. Ta cijela flota spasavala je plivajuću dugu. Moradosmo spasavati komad po komad dužice iz vode, kao ribu. Tokom šest tjedana, ja sam od zore do mraka kormanio veslom u ruci jedan lagani čamac sa dva veslača i sam samcat upravljao spasavanje na raznim točkama. Bodrio sam malodušne, opskrbljivao živežom naše šumske radnike, koje je poplava prignala na uzvišenija mjesta na bivša logorišta, uz zimske kanale. Jasnici, stradavali su od vlage, gamadi i dosade, jaukali su za izgubljenim vremenom i zaradom.

Spomena vrijedna je konstatacija, da sam se ja za vrijeme ove goleme poplave, iz bašče mojega stana usred mjesta Vrbanje, u posebnoj čamcu vozio kroz bare, visoke šume i vijugajući između stabala sve do Kukujevaca, mjesta na drumu Vukovar—Mitrovica, na podnožju Fruške Gore. Ponestajalo nam je svima hrane. U Kukujevcima bili su naši stalni dobavljači kukuruznog i bijelog brašna, slanine, soli, duhana itd. Dogovarao sam se s njima do kojeg mjesta bi oni mogli dospjeti kolima, da ih ondje sačekaju naši ljudi s čamcima i da od njih preuzmu hranu. Kad je voda opadala, morali smo zatvoriti drveni most kod Morovića preko Bosuta plankama do visine vodostaja. Pred mostom namjestio sam čamce, da hvataju dužice, koja je padom vode u znatnim množinama plovila niz vodu.

Cijele smo noći ptezali prema potrebi lađe ovamo, onamo, skupljajući dugu. Umorne šumske radnike i momčad držali smo budne s obilnijim jelom, uz dobru slavensku rakiju, na koje uzbudljivo sredstvo nismo zazirali ni mi dirigenti. Prigodom poplave opažao sam krađu dužice. Svestrane simpatije, koje sam uživao, nadalje ozbiljne prijetnje i budnost osoblja, učinile su da sam ja sam noću zaticao gdje izrezuje biljeg (štempel) T. T. sa čela dužica. Taj nije više krao našu dugu.

Konačno jenjala je i ta dešperatna poplava. Sa zadovoljstvom mogao sam konačno ustanoviti i javiti vlasnicima u Karlovac i Trst da je spašena svakolika dužica i pretežni dio klada. Bilo je to za mene veoma teško i sudbonosno iskušenje, bili su to najopasniji časovi za cijeloga mog samostalnoga i odgovornog posloводства, jer sam jedini ja cijelo to poslovanje uveo, ruko-

vodio i imao dužnost uspješno privesti kraju. Taj force majeure nije prouzročio gubitaka na količini šumskih proizvoda, ali su troškovi oko spasavanja i sakupljanja dužice ne samo iz vode, nego radi naknadnih prevoza kolima, iz zabitnih krajeva usred šuma kamo ih je bujica raznijela, bili ogromni. Sveukupni troškovi iznosili su — za tadanje pojmove — veliku znatnu svotu od trideset hiljada forinti. Ja sam kroz tri tjedna neprestanog uzrujavanja, zbog opasnosti, osobito da ne zapnem sa svojim laganim kaićem o koji panj usred šume, gdje sam sa svojim veslačima, mogao neminovno nastradati od gladi i zime.

Izvanrednim prirodnim poteškoćama, svim teškim fizičkim naporima, bez ijednog dana mira i odmora, svemu tomu sam ne samo odlijevao nego kraj toga ostao sam živ i zdrav pun dobre volje i ponosa, pače i humora. Imao sam i zašto biti zadovoljan, jer mi je uspjelo spasiti skupocjene proizvode.

Izradbena perioda, zapriječena i prekinuta, nastavljena je zatim s povećanim brojem radnika. Ubrzo uspjelo nam je izgubljeno vrijeme nadoknaditi.

Eksploatacija još naknadno kupljenih krajiških šumskih parcela nastavljena je u zimskim sezonama, tijekom 1880/1 i 1881/2, normalnim tokom i načinom, što je potpuno uvježbanom našem osoblju za krajiške šume išlo glatko od ruke, bez ikakvih vanrednih dogodovština i poteškoća.

U Vrbanji, a pogotovo Bošnjacima, sakupila nas se sva množina eksploatanata. Francuza, Engleza, Nijemaca, Austrijanaca, a samo nekolicina domaćih. Bila je to ponajviše još bujna bukveća mladost, puna zanosa, smjelosti i čežnje za životom i za aktivnosti.

U Vrbanji drugovao sam jednu cijelu godinu s našim prerano preminulim spisateljem Josipom Kozarcem. On je tada u Vrbanji obavljao službu šumara. Mnogu smo večer zajedno proveli u razgovoru, u šali i u razbibrigi. Harmonizirali smo nas dvojica, domaći sinovi, i dobro se razumijevali s pučanstvom, naročito sa ženskim svijetom. On je mnogu crticu i zgodu iz našega života i iz doživljaja ostalih mladih ljudi, zaposlenih u onome kraju, živim bojama i slikovito prikazao u svojim djelima. Kozarac je, na žalost, bio grudobolan. Boravak u prirodi, dobra ishrana nije mu pomogla. Mlad podlegao je toj baštinjenoj bolesti. U jednom svom djelu neženja Kozarac tumači tadanje shvaćanje života u bivšoj brodskoj regimenti ovako: »Čuvstvo, koje neodoljivom silom traži jedno biće lih za sebe, to je čar apsolutnog posjeda. Takovo čuvstvo nije nikada razvijeno kod naroda, koji su bili još na nekom stupnju divljaštva ili djelomice na nekom stanovitom višem stupnju kulture. Onaj dio čovječanstva, koji je dobrano odmakao od najnižega stepena ljudskog stanja, koje se još dodira sa životom zvjeradi, a ipak nije dostigao onu tankočutnost, koja u braku vidi nešto uzvišeno, a u liepoj ženi alem, koji se ne može dosta načuvati.«

Patriota Kozarac nije simpatizirao sa stranim trgovcima, koji su u ono doba bili nahrupili u krajiške šume. Često mi je govorio ogorčen i ožalošćen: »Sve njih, koji su se ovdje sjatili i došli iz daleka, uzdržaje naša zemlja, za koju oni ne mare, za koju oni ne rade, nego su u njoj samo dotle, dok im ide u račun. Slavonija je slična prezebnoj vočki koja pada sa stabla pa je grizu i ose i pčele i muhe, sve samo zato jer je domaći element nespretn da ubere svoju vlastitu vočku koju su im djedovi uzgojili, na zemlji krvlju napojenoj, i djeci svojoj namrli.« Došlo je i do prevršivanja, kako ih prikazuje Kozarac u svojem plastično iznešenom djelu »Teni«.

U BOŠNJACIMA

Zima od g. 1881. bila je kruta i neobično studena. U novembru zapao je, na izvanredno veselje drvarskih eksportera, prvi snijeg, nastao je neobičan saonik, koji je bez prekida trajao do proljeća. Ovako iznimno vrijeme služilo je nenadano povoljnom izvozu na Savu izrađene dužice iz svih raznih šumskih

predjela. Bilo je dana, kad sam ja imao s cijelim osobljem zadaću da svladamo rekord od do hiljadu izvozača sa saonama. Najbujnija mašta ne može sebi predočiti, što znači kod studeni od —10, pa sve do —15 stupnjeva ispod ništice, dan na dan od zore do podna snabdjevati sa izvoznicama toliko stotina izvozača iz šuma na Savu. Oni su šumskim radnicima, tako reći otimali gotovu robu, da ju izvezu, nakon što je prebrojena. Ali tim nije bila svršena zadaća tog dana. Isti personal sa mnom na čelu, odvezao se je na obalu Save da ondje prima od tih istih izvoznika dužice na obali Save, da im potvrdi na izvoznicama, da su dužicu uredno predali. Do u dubok mrak trajalo je takovo preuzimanje. Sve to obavljalo se u doba, kad nije bilo ni telefona, ni telegrafa u blizini, pače ni željezničke postaje. Što nije u zimsko doba izveženo ili je kasnije izrađeno, izvezilo se pod kud i kamo ugodnijim uslovima za osoblje, u ljetno doba.

Potrebna sredstva na raznim mjestima rada, kao i nužne poruke i odredbe slao sam po teklićima — pješacima, koji bi i do tri hiljade forinti prenosi iz moga stana po šumama. Nikada nije nastala kakova nepravilnost ili pokus krađe, makar da je poznato bilo, da moj momak nosi novac i da nije oboružan.

Za svog poslovanja u krajiškim šumama vozio sam se na seljačkim pretregama. Konji, koji su poticali iz doba, dok je Bosna bila turska, bili su uvježbani za kriomčarenje. Kad bi kočijaš izvadio ispod svog sjedala struk slame ili sijena i bacio bez drugoga znaka među konje, poletjeli bi oni svom brzinom, ne čekajući kakav daljni znak. Osamdesetih i devedesetih godina zaleđivala se često Sava. Vuci bi noću prelazili okraj Save i napadali na paši konje i drugu marvu. Mnogi je konj imao znak ugriza na bedrima.

Vojno-krajiška vlada dala je izgraditi cestu iz Županje na Savi do Vinkovaca, gdje je bio stožer brodske regimente. Taj je drum neki kuriozum, išao je kroz ravnice i šumske nizine. Na daleko i široko nije okraj Save bilo kamena. Krajiški vlastodršci dobro su izmudrili i odredili praviti drum iz 25 cm visokih hrastovih odrezaka, koji su slagani kao kamen na naravnu podlogu, i onda sa hrastovim klinovima međusobno utvrđeni. Sa strane udareni su širji hrastovi komadi, koji su cijelu konstrukciju drvenog drumu obrublivali i držali. Posipala bilo je na pretek, a vadili su ga iz savskog potočja. Takav drum pokazao se kao vrlo izdržljiv i trajan. U ono doba pravljeni su razni drumovi po ovom sistemu.

Pošta s novčanim pošiljkama za Bošnjake i Vrbanju nije redovito dolazila, već samo onda, kad je sigurnosti radi dobila pratnju. Kada sam vanrednih prilika radi nužno trebao novaca, naručivao bih ga na poštu u Vinkovce

Boraveći u Bošnjacima često bih zalazio u Vinkovce, gdje smo se svi drvo-djelci snabdjevali raznim kulturnim potrepštinama, koje na selu nismo mogli pribaviti. Svuda, gdjegod sam boravio, običavao sam uzeti stalnog mjesečnog kočijaša. Bili su to ponajviše članovi ovećih graničarskih zadruga, koje su još onda postojale. Takav je kočijaš morao imati najmanje osam dobrih konja. Svaki je dan, bez razlike, bilo zima, proljeće, ljeto ili jesen, po lijepom vremenu, kiši, buri, mećavi ili saoniku, imao biti u četiri sata u jutro pred mojim stanom. Kad je bilo veliko blato, morao je pokraj upregnuta dva konja, desno usporedno pripregnuti i trećeg, zvanog logova. Pa ni to nije često dostajalo. Kad i kad morao se pripreći i četvrti konj — logov — na lijevu stranu. Bilo je i takovih slučajeva, kad smo ljeti prelazili bare (nizine, napunjene vodom), konji i kola bi plivali, a mi smo stajali na kolnim ljestvama. Često smo se vozili zimi po smrznutim barama, te su konji prednjim kopitima lomili led i sa silnim naporom vukli kola naprijed, tražeći stalnije sante. Od Bošnjaka do Županje nije bilo zidanog drumu, tek široki kolski put. Na drveni drum u pravcu Vinkovaca moralo se ići preko Županje, što je u ljetno vrijeme trajalo najviše pola sata. Da se prevale taj isti razmak u zimsko doba, trebalo je po jecdan i po, katkad i do dva i više sati.

Mjesečari kočijaši, koji bi vozili trgovce, ambicionirali su, kad se desilo, da je drvotržac morao po poslu u Vinkovce ili Vukovar, da upregnu najbolje konje i namjeste finčikastu (šarenu) ormu. Jedan dan imao sam i ja da pođem na poštu po novce u Vinkovce. Moj ponosan kočijaš Ilija iz Vrbanje našao se s drugovima u gostioni, pa kad je bilo vrijeme povratka, vozio je on kroz Vinkovce štono riječ poput svetoga Ilije. Nije mi bilo poćudno, ali na sreću moga kočijaša naskoro svlada san. Prebacio sam ga natrag u kola, sjeo sam na prednje sjedalo iz slame, i uzeo uzde u ruke. Tokom dosta dalekog puta pomalo sam zadrijemao i ja, ali nisam pustio uzde iz ruku. Konačno kao happy end našao sam se u dvorištu kočijaša u Vrbanji. Konji našli su sami put kući, bili su trezniji od gospodara i kočijaša. U prvi čas bio sam zabrinut radi tri hiljade forinti, koje sam bio podigao na pošti u Vinkovcima, a koje sam opreza radi bio stavio pod slamu kad sam prešao na prednje sjedalo i sjeo na nj. Našao sam taj omot s novcem na svom mjestu. Tako je posve prirodno svršila ta izvanredna zgoda.

U seoskom životu od zamašnije važnosti bili su sastanci. O tom piše uvjerljivo bivši vojno-krajiški upravni, titularni major M. A. Reljković u svojim djelima. Svako selo imade tri škole. Prva je Prelo. Počinje večerom i traje do polnoći. Pod izlikom rućnog rada zbivaju se mnoge šale, provode igre, jedu slatkiši. Veći ašikuju, a manji momćići uće pušiti. Druga je škola Kolo, obdržava se nedjeljom i svecem. Posjećuju ga mlade žene i djevojke, momci i mladi ljudi. Matere su, doduše, prisutne zato, da paze da li je odijelo na kćerima u reću i, da li vode kolo samo sa švalerom. Treća škola, skoro sveučilište, to je Posijelo, skup starih žena, središte ogovaranja i praznovjerja, oštre kritike, mudrovanja, nagađanja i po slavonski rećeno: olajavanja. Pored ženskog posijela imade i sastanak muževa, nazivan Divan. Razgovori vrlo su raznolike naravi. Raspravlja se o sveopćim prilikama, o mogućnosti zarade, o vašarima, o cijenama marve i poljskim proizvodima. Na divanima zalijevala se grla slavonskom rakijom. Ali opijanja bila su za vrijeme Vojne krajine vrlo rijetka pojava. Biti pijan znaćilo je sramotu. Svi razboritiji suzdržavali su se od prekomjernog pića. Ona još nije bilo otrovnog vina iz divlje amerićke loze nazvane »direktora«.

Nakon toliko samo djelomice opisanih srećno svladanih poteškoća desila mi se nezgoda, da sam za poledice rano u proljeće 1882. pošao u opancima u šumu. Nesreća je htjela, da sam pao u jednoj šumarskoj bari pod led. Dok sam se vratio kući, prehladio sam se i posljedica bila je upala slijepog crijeva. Mislio sam poći lijećniku u Vinkovce, i bio sam na putu, dakako lojtraškim kolima sa sjedalom. Za kratko morao sam boli radi odustati od namjere i vratiti se u Bošnjake. Telegrafski prizvan lijećnik iz Vinkovaca, udaljenih kojih 40 kilometara, došao je za nekoliko dana. Dotle sam se vucario, posve zgrbljen, isplaćivao izvoznike i obavljao sve nužne poslove. Lijećnik konstatovao je, da bolujem na upali slijepog crijeva i naredio sve što imadem da činim, i kako da se vladam. Preporučio mi je da imadem strpljenje. U ono doba za operaciju malo se znalo, pogotovo ne u onim tada zabitnim krajevima, operacije u stanu, god. 1882. bez ine pomoći i higijenskih pomagala, ne bi se usudio provesti nijedan tadanji kirurg.

Sam samcat, uz njegu vjernog sluge i strpljivost, probavio sam u krevetu šest tjedana. Lijećnik došao je na moj poziv da me pregleda, i konstatovao da sam zdrav. Slab, zlovoljan, upravljao sam bez prestanka za cijele bolesti i rekonvalscencije, svim poslovima, kao izvozima i utovarivanjem proizvoda. Pouzdao sam se i mogao sam se pouzdati u svoje mlade pomoćnike. Dobro je prošla ta neugodna bolest, bila je prava sreća da nisam imao od te bolesti kasnijih posljedica.

(Autobiografija, Sušak 1938. str. 206 i dalje)

FERDO JUZBASIĆ

SPOMENICI

PJESME

ZAGREB

TISAK ANTUNA SCHOLZA

1898.

V. TIHOMIROVIĆ:

SELIM — FERDO JUZBAŠIĆ

Jedan slavonski pjesnik

Navršilo se ravno trideset godina od 5. veljače 1905., kada je u maloj i uskoj Skolskoj ulici u Vinkovcima umro Selim — Ferdo Juzbašić, kr. kotarski pristav zadružni povjerenik. Liječnički nalaz: tuberculosis pulmonum. Bila je tiha nedjelja. Klonuo je na rukama strica Ivana Juzbašića, graničara iz Županje, kamo ga je ovaj dana 7. veljače na skromnim seljačkim kolima prevezao radi konačne sahrane u porodičnu grobnicu. Umro je mlad, nesretan u braku i osamljen. Bio sam trinaestogodišnji dječčić, kada sam ga u hladno februarsko jutro zatekao u jezivoj slici: ozbiljna i blijeda lika među svijetlećim voštanicama, a kraj odra pjesnikovu majku, koja se klečeći u plaču grčevito tresla i vriskom se hvatala crnoga kovčega. Visoka, šarmantna pojava sa karakterističnim zlatnim očalima, iza kojih su svijetlile inteligentne mu oči, rastala se od nas tankim sveskom rođenih mu stihova pod uzglavljem.

Svojeručno je o sebi rekao ovo na jednom nađenom tabaku: Književni mi je pseudonim Selim. Rodio se u Županji na Savi 4. travnja 1866. Otac — Karlo Juzbašić — bio mu je općinski bilježnik u Županji, a mati Marta, rođena Bušić, prebivala kod njega, jer je bio sudbeno od supruge rastavljen. Prve godine djetinjstva proživio je u velikoj krajiškoj zadruzi, gdje je za zimskih večeri pažljivo slušao pripovijetke, basne, pjesme i poslovice oko ogromne seljačke zadružne peći sakupljene ženskadije, te ih pamtio i djeci kazivao, a uz to i sam izmišljao pjesme i pripovijetke. Osnovnu školu svršio je u županji, svojem rodnom mjestu, gimnaziju u Vinkovcima, a pravne nauke u Zagrebu. Za sebe kaže da je govorio i pisao njemački, a osim toga poznavao je jezike francuski, talijanski, ruski i poljski, ali se radi službenog mnogog posla nije mogao u njima usavršiti. Za vrijeme svojega srednjoškolskog đakovanja nastojao je osnovati đačko literarno društvo u vinkovačkoj gimnaziji, ali su navodno profesori bili tome protivni, te osnutak nije uspio. Na univerzitet u Zagreb došao je godine 1885. i bio tamo do 1900. Kada je izradio pravila književno zabavnog društva »Zastava«, koja su na univerzitetskoj skupštini pod njegovim predsjedavanjem prihvaćena, moramo je stupiti u službu. Društvo je bilo oživotvoreno. Nakon svršenih univerzitetskih nauka stupio je u sudačku struku, te je bio jednu godinu kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, zatim u istom činu prešao u Bosnu i ondje bio dvije godine u Livnu i Donjoj Tuzli. Službovao je u činu kotarskog pristava u Vukovaru, Irigu, Staroj Pazovi, Đakovu i Klanjcu (Hrv. Zagorje), odakle je premješten g. 1905. u Vinkovce, svoje posljednje službeno mjesto.

Njegove pjesme i pripovijetke štampane su u »Hrvatskoj vili«, »Balkanu«, »Vijencu«, »Smotri«, »Lovoru«, »Prosvjeti«, almanahu »Zvonimiru«, »Narodnim Novinama« i u »Hrvatskoj«. Godine 1898. štampao je kod Scholza u

Zagrebu knjigu lirskih pjesama pod naslovom »Spomenci« Za književne prilike svog vremena kaže: »Nužno je u red dovesti odnošaje između književnika i nakladnika, koji su u mnogom pogledu kako za same književnike, tako i za hrvatsku književnost štetni. — Bio je pravi član Društva Hrvatskih Književnika od prvih godina osnutka i dopisivao sa vidnim književnim imenima i prosvjetnim radnicima.

Nježne su i lagane kao dašak pjesničke tvorevine Selimove. Njegovi stihovi govore o »divnim jadima«, o proljeću, o suzama, o suhom listu, prikazama, mjesecu, smiješku u tuzi, sumračju, očaju, kušnji i zavisti, o vjetriću što šapuće... Tako on u svojoj pjesmi »Žalim« daje refren:

Za mene nema, nema veselja
Jedino trista gorućih želja, —
Zgasit ih ona mogla bi s malim
Teško na nju žalim...

Kada opisuje zalazak sunca, ona mu je večer »krotka« (pitoma), tiha. U proljeće »mali leptirić s cvijećem razgovara«. Sve to odiše romanticizmom i tehnikom Augusta Harambašića, Jovana Hranilovića i Ivana Trnskog, koja je u stihovima treperila tako poznatim tonovima:

Sunce sjeda, na pozdrav se smije,
To ne radi, kom se nikad nije
Draga ruka kroz vlasi provrzla...
Na zalasku tom je usna mrzla...

(Sunce sjeda)

Za njega po toj zemlji »čarobno nešto struji« i svaki slavuj i lasta od veselja klikće, u prirodi opet

Blijedi mjesec pliva
Po svom moru sjajnom...

Sav je obuzet svojim udesom, jadima i slomom:

I ko da cijeli
Ne pojmem svijet
I slutim stoga
Ja moram mrijet...

Selima-Ferdu Juzbašića nije zabilježila nijedna naša antologija. Stara godišta zagrebačkih i sarajevskih književnih listova kriju u zaboravu njegovo ime, njegov udes i njegovu porodičnu tragediju. Teško je već danas i doći do tih požutjelih hartija. Njegovi su vršnjaci rijetki. Pop Mato Ivanišević oprostio se s njim dirljivim govorom na dan sahrane, okupljen seljacima iz kraja, koji je prolio toplu suzu i za ovim sinom-pjesnikom, rodoljubom i dobrim, dobrim Ferdom...

Naše vrijeme ne podnosi sentimentalnosti. Izgubio se zanos za sonetima i baladama Selima Juzbašića. Mnogo je srca i nježnosti u njegovoj subjektivnoj lirici, kojoj danas nažalost nema terena, koja je u punom uzmagu. Ali je vrijedno obilježiti ime Selima-Ferde Juzbašića za njegov najuži zavičaj, posavsku Slavoniju, kojoj je on bio bard i pjesnik promašenog života. Još se možda sačuvala u ponekoj građanskoj kući u starim hartijama razglednica sa stihovima Ferde-Selima Juzbašića u uglu sa cvijećem nezaboravka, ružice, pisamceta i Amora, ljubičice i jaglaca, koje je u svoje vrijeme izdavao đakovački knjižar Makso Bruck. Sjećam se, kako su se rado ove raznobojne i svilom ukrašene karton-hartijice kupovale. Danas toga više nema. Inter arma silent musae...

Sa spomenika na grobu u malom posavskom kotarskom mjestu Županji vidi se njegov lik, jedino iza sveščića stihova sačuvan od zuba vremena i mode. Tuzan je grob slavonskog pjesnika, kao i onaj turobni zeleni pejzaž ravnica do blistave Save, kojoj je on posvetio svoju najtopliju odu...

(»Hrvatski list« 12. XII 1935. g. str. 6 br. 334, God. 16, Osijek)

ČITAONICE I KNJIZNICE

Među najstarije društvene organizacije i predstavnike najdulje kulturne tradicije u Županji ubrajamo čitaonice i knjižnice. Plod su stogodišnje kulturno-društvene, politički i nacionalno razvijene svijesti, te su mnogo doprinijele zbližavanju ljudi, podizanju kulturnog nivoa i razvitku svoga mjesta. — Nakon apsolutizma 60-tih godina prošloga stoljeća ponovno se počeo buditi narodni duh u Hrvatskoj pa i u Vojnoj krajini. Tako se u malom štopskom mjestu Županji našla i udružila šaćica inteligencije zahvaćena novim vremenom, voljni da njeguju rodoljubne osjećaje i posluže svom narodu. To su bili mahom činovnici (solare, šumarije, učitelji), oficiri i ljudi slobodnih zvanja, (trgovac, obrtnik, svećenik), — dakle raznih zvanja i raznog staleža, pa, dapače, i raznih narodnosti. Oni su već godine 1861. osnovali prvu narodnu čitaonicu, prvu u slavonskoj Vojnoj krajini. I ako su u prvi mah imali smetnja sa strane vlasti, bile su one sretno prebrođene jer se našlo ljudi i na odgovornim mjestima koji su bili skloni narodnoj stvari te je prva županjska čitaonica (kasnije i knjižnica) u društvu s novim čitaonicama i knjižnicama nastavila svojim djelovanjem sve do danas. U krilu prve čitaonice održavale su se zabave, proslave i druge kulturne priredbe, tako da je ona ubrzo postala društveno žarište. Štoviše njeni osnivači i članovi bili su inicijatori i mnogih drugih korisnih kulturnih i gospodarskih akcija i udruživanja. Tako su ovi već godine 1868. u Županji osnovali Gospodarsko društvo, godine 1881. »Zakladu za podupiranje siromašnih i dobrih učenika i učenicu pučke škole« s početnom glavnicom od 64 forinta (a koja je već 1911. narasla na 3.664 zlatnih kruna i 92 filira). Godine 1882. osnivaju za cijelo područje bivšeg županjskog kotara prvu »Štednu i pripomoćnu zadrugu« (banku), a godine 1887. i Dobrovoljno vatrogasno društvo. Neke od ovih ustanova postoje još i danas. U mjestu se kasnije osnivaju još ove čitaonice i knjižnice: Obrtnička čitaonica (1885.), Čitaoničko i pjevačko glazbeno društvo »Tomislav« (1902.), Hrvatska seljačka čitaonica (1909.), te Hrvatska narodna čitaonica. Sve ove čitaonice imaju i svoje knjižnice. Godine 1919. radnici organizirani u Socijal-demokratskoj stranci (poslije u Komunističkoj partiji Jugoslavije), osnivaju svoju Radničku čitaonicu u svom Radničkom domu. Uslijed obznane zabranjen je poslije 1920. daljnji njen rad.

Uz mnoge čitaonice postojale su i knjižnice kojima su se služili njihovi članovi. Najveću knjižnicu prije rata posjedovala je Hrvatska čitaonica koja je imala preko 1.000 odabranih i lijepo uvezanih knjiga. Ove su kasnije za vrijeme rata djelomično rasute a djelomično se s njima županjski čitatelji služe i danas u današnjoj Narodnoj knjižnici i čitaonici gdje su uvrštene u njezin knjižni fond. Knjižnicu je posjedovalo i Dobrovoljno vatrogasno društvo, pa Hrvatska narodna čitaonica i Hrvatska seljačka čitaonica.

Godine 1945., po oslobođenju, osnovana je u Županji ponajprvo Narodna čitaonica i knjižnica koja je kasnije dobila naziv Kotarska knjižnica i čitaonica, a od godine 1955. ponovo se nazivlje Narodna knjižnica i čitaonica pod

kojim imenom djeluje i danas. Kratko vrijeme radi čitaonica i knjižnica pri Hrvatskoj gospodarskoj (seljačkoj) zadruzi.

Narodna knjižnica i čitaonica danas kao odio Narodnog sveučilišta skućena je u prizemlju hotelske zgrade i broji oko 8.000 knjiga. Većina tih knjiga je beletrističkog sadržaja. Čitaju ih oko 450 čitača od kojih je i do 70% učenika i učenica svih mjesnih škola. Ostali čitači su službenici, radnici, seljaci, penzioneri. Godišnje se iz ove knjižnice posudi oko 8.000 knjiga. Ova knjižnica posjeduje i svoje pokretne terenske knjižnice sa oko dvijestotine knjiga svaka te ih šalje u okolna sela naše komune. Čitaonica raspolaže sa šest novina i tri časopisa Pored ove knjižnice postoji još jedna u naselju šećerane Radnička čitaonica i knjižnica, smještena u lijepim i udobnim prostorijama Društvenog doma. Knjižnica ove čitaonice posjeduje oko 800 vrijednih knjiga. Postojale su čitaonice i knjižnice i po nekim rajonima (I, II i IV rajon), ali su se one rasule. Svoje knjižnice imaju i sve škole.

MUZEJ

Naglim industrijskim razvojem Županje, velikim društvenim promjenama, izmjenom i raslojavanjem pučanstva, pokazala se potreba da se sačuvaju dokumenti starije i mlađe prošlosti ovoga kraja, njegovog razvoja i njegove kulture; što je i učinjeno osnivanjem i otvaranjem Zavičajnog muzeja u Županji. Muzej je osnovan 1953. odobrenjem tadašnjeg NO kotara i ubrzo je skupljen dragocjeni materijal za povijest ovog kraja iz nedavne narodno-oslobodilačke borbe, etnografije, građanske epohe, o počecima radničkog pokreta u Županji, o socijalističkoj izgradnji, a poslije radom stručnjaka i iz arheologije ovoga kraja. Javni rad muzeja započeo je već godine 1954. prvom izložbom iz NOB-a, godine 1955. etnografskom izložbom i izložbom o 10-godišnjoj socijalističkoj izgradnji ovoga kraja. Godine 1956. već je stalno otvoren odio NOB-a u jednom dijelu Narodne čitaonice, a godine 1957. muzej je definitivno postavljen u historijskom čardaku na Savi sa odjelima paleontološko-arheološkim, vojne krajine, građanske epohe, počecima radničkog pokreta, NOB-a i etnografskim odjelom. Tokom svog 14-godišnjeg rada muzej je priredio niz raznih povremenih i tematskih izložbi, javnih predavanja, naučnih istraživanja i arheoloških iskapanja, evidentiranje spomenika kulture, skupljanje vrijednog materijala, evidentiranja arhiva, a izdaje i svoju muzejsku biblioteku. U muzejskoj biblioteci izašle su slijedeće publikacije: 1. S. Gruber: Andrija Kozarac (monografija radničkog prvoborca Županje) 1958. 2. Mandić — Varnica — Jovanovac: Trojica iz Gradišta (pjesme pjesnika seljaka) 1959. 3. S. Gruber : Županjci u borbi (uspomene i zapisi iz NOB) 1960. 4. V. Horvat — S. Gruber: Selo Štitar (demografsko-sociološka studija) 1962. 5. Dr M. Kadić: Iz povijesti svinjogojstva Slavonske Posavine (povijesno-etnografski prikaz) 1964. 6. Glasnik slavonskih muzeja br. 1 i 2 1967. 7. V. Horvat: Prilozi antropološko-sociološkom ispitivanju školske djece u Vrbanji i Štitaru, 1967. Osim toga izdan je još muzejski vodič i serija historijskih razglednica.

Ovakvim svojim radom muzej se afirmirao kao važna kulturno-prosvjetna ustanova koja nas dostojno reprezentira pred domaćom i stranom publikom. Muzej je godine 1965. posjetio i drug Tito s drugaricom Jovankom i visokom pratnjom i o muzeju se vrlo pohvalno izrazio.

STAROHRVATSKA NEKROPOLA U BOŠNJCIMA

Jedan od najznačajnijih naučnih pothvata i ispitivanja je arheološko i antropološko istraživanje starohrvatskog groblja u Bošnjacima.

Prvi podaci o nekropoli na ciglani Daraž u Bošnjacima potječu iz god. 1939., kada su radnici kopajući zemlju za proizvodnju cigle iskopali nekoliko skeletnih grobova s karakterističnim starohrvatskim nakitom. Ovi nalazi došli su u posjed Arheološkog muzeja u Zagreb i Muzeja Slavonije u Osijek. Osnutkom Muzeja u Županji i njegovom inicijativom došlo je godine 1958. do probnog sondiranja terena sa strane stručnjaka Arheološkog muzeja iz Zagreba. Tom prilikom iskopano je dvanaest ljudskih kostura raznog spola i starosti i nešto srebrnog nakita. Već tada se moglo zaključiti da je na tom mjestu postojalo ranoslavensko groblje od X stoljeća pa dalje. Godine 1961. Muzej je organizirao ekipu stručnjaka iz Jugoslavenske akademije, medicinskog fakulteta, vukovarskog i drugih muzeja te je čitav teren stručno i sistematski istražen. Iskopavanjem otkriveno je još 38 grobova s mnoštvom raznoga nakita, tipološki vrlo interesantnog i bogatog. I ova iskopavanja potvrđuju datiranje ove nekropole u X — XII vijek. Usporedno s arheološkim istraživanjima sabrani su podaci i materijal za antropološka istraživanja. Osteološki materijal istražen je kasnije u Antropološkom zavodu medicinskog fakulteta u Zagrebu.

O ovim istraživanjima napisana su tri naučna rada: 1. S. Ercegović: Istraživanje srednjevjekovne nekropole u Bošnjacima u Vjesniku arheološkog muzeja u Zagrebu, 1961. 2. Prof. A. Dorn: Starohrvatska nekropola u Bošnjacima kod Županje i G. Pilarić: Antropološka ispitivanja iz starohrvatskog groblja u Bošnjacima — oba rada u izdanjima Jugoslavenske akademije u Zagrebu, 1967.

NARODNO SVEUČILISTE

Osnovano je odmah po oslobođenju g. 1945. i otada je priređivalo mnogobrojna predavanja o aktuelnim i obrazovnim temama za građanstvo i seljaštvo, što u Županji što opet po selima. Godine 1961. posve je reorganizirano u ustanovu koja danas djeluje u raznim pravcima: u svom sklopu vodi kino »Mladost«, čitaonicu i knjižnicu, tečajeve osnovnog obrazovanja za sticanje kvalifikacija, jezične tečajeve, političku školu, zatim priređuje razna predavanja, koncerte, zabavne priredbe te izložbe s domaćim i stranim snagama.

ETNOPARK NA RASKRSNICI AUTOPUTEVA KOD ŽUPANJE

Uz planirano moto-naselje na raskrsnici autoputeva kod Županje planiran je i etnopark, malo muzejsko selo koje bi imalo da prikaže originalnu seljačku arhitekturu ovoga kraja i kulturu i život ovdašnjeg naroda. Ova naseobina bila bi sastavljena od originalnih seljačkih kuća sa svim pripadajućim gospodarskim zgradama i potpunim uređajem i opremom. Svi ovi objekti bi se na svom prvobitnom mjestu rastavili, prevezli, a potom u entoparku ponovno sastavili i izgradili. Uz veliku zadružnu kuću nadovezivali bi se kućari, krušna peć, šupe, štale, štagljevi, čardaci, sjenici, kočanji i kokošinjci. Nasred dvorišta bio bi smješten hambar za spremanje hrane, bunar na đeram s valovom za napajanje stoke, te korita za pranje rublja. Cio posjed bio bi ograđen pravim starinskim ogradama od tesane hrastovine, pletera, vrbe i rakite. Podalje bi bio posebno izrađen stan (salaš) pod šumom s koli-

bom i okolima, bunarom, raznim stajama, gumnom za vršidbu žita, velikom pojatom za slaganje snopova, pčelinjakom i ižimačem za voće. Posebno bi stajala jedna suvara za meljavu žitarica. Sve zgrade bile bi ispunjene uređajima i opremom kao i kada su vršile svoju funkciju u selu iz kojeg su prenesene. Tako bi u sobi bilo originalno pokućstvo, stolovi, klupe, stative, načve, bela za djecu, kreveti, klupe, peć, posuđe, nošnje, razni ručni radovi, u kuhinji banak sa višećim kotlom, vješalice, čabri za vodu, bure za kiseli kupus, orma, obuća, a pod šupom plugovi, drljače, vijara, kola, saone, pecare, kačara. Prikazani bi nadalje bili razni seljački obrti kao drvodeljstvo, kovačija, proizvodnja tekstila, kolarija, lončarija, proizvodnja raznog alata, lov, ribolov. U sklopu etnoparka predviđa se dovoljan prostor da se posjetioci poslije razgledanja mogu odmoriti u postojećem ambijentu. Taj prostor bit će potreban i za povremene priredbe seoskih folklornih društava koja bi prikazivala plesove, pjesme i običaje ovoga kraja.

Osnivanje etnoparka pokrenuo je ovdašnji Muzej a prihvatila ga je Skupština općine kao i nadležni republički forumi koji pružaju i daju pomoć za njegovo ostvarenje.

KUD »KRISTAL«

Po oslobođenju formirala su se u Županji dva kulturno umjetnička društva: »Polet« u Županji i »Kristal« u naselju Šećerane. Održalo se samo ovo posljednje i ustrajnim i neumornim svojim radom prednjači svim takvim društvima u cijeloj općini. Osnovano godine 1950. okuplja oko sebe mlade snage u diletantskoj sekciji, pjevačkoj sekciji, predavačkoj i glazbenoj. Izvode se kazališna djela: Kotorski mornari, Iz mraka, Bijeli se usamljeno jetro, Revizor, Mladost otaca, Duboko korijenje, Nad uspjehom, Ženidba, Hasanaginica, Holivud, Svi moji sinovi, Duga nad ulicom Buonaroti, Utopljenici, Vlast, Školski nadzornik, Klupko, Mrtvi ne plaćaju porez, Mečava, Mladost pred sudom, Hura — sinčić je došao, Smjeh i suze, Na trnu i kamenu, Šarena lopta, Siroto moje pametno dijete, Put zločinu, Neobična komedija, Sutanarke, Sjene jeseni, Sitne duše, Svadbena put bez muža, Ožalošćena porodica, te jednočinke: Medvjed, Kameleon, Dom, Maska, Saći-bači, Zdrave snage. Teški časovi, Posvatovci, Prosci, Nema kruha bez motike itd. — ogromni repertoar jednog pravog kazališta! S ovim komadima »Kristal« je gostovao i izvan Županje u selima naše općine, pa u Branjinom Vrhu, Bošnjacima, Borovu, Slavonskoj Požegi, Osijeku, Belom Manastiru, Velikoj i dr. Isto tako uzvraćali su gostovanja društva iz Slavanskog Broda, Borova, Vinkovaca i drugih mjesta a primljeni ansambli drame i folklor, narodne i zabavne glazbe iz Beograda, Osijeka, Zagreba, Sarajeva, Banja Luke i drugih mjesta. Društvo je nastupalo na mnogobrojnim takmičenjima i festivalima te ja za vrsno izvođenje i umjetničko ostvarenje dobilo brojna priznanja, pohvale i nagrade.

Predavačka sekcija obuhvaćala je problematiku radničkih pitanja, pa zatim teme iz područja nauke, tehnike i drugih struka. Kasnije su takva predavanja prešla u nadležnost Narodnog sveučilišta. Pjevačka sekcija radila je kraće vrijeme sa zborom od oko 40 članova nastupajući najviše s masovnim pjesmama na mnogim priredbama i manifestacijama. Pored tamburaškog zbora sastavljen je i džez orkester koji djeluje od godine 1953. Svirači su nastupili usporedno s dramskom i folklornom grupom koja je osnovana 1952.

U sklopu društva uspješno posluje i radi kino — sve pod vodstvom zašlužnog predsjednika druga Jože Šimunovića.

OGRANAK MATICE HRVATSKE U ŽUPANJI

»Vienac«, g. 1878. br. 15, str. 240 donosi:

Statistički pregled članova Matice Hrvatske

Najviše ima članova glavni grad Zagreb 303, odmah za njim dolazi Senj sa 74, Rieka sa 60, Karlovac sa 59 članova, tada dolazi Nova Gradiška sa 44, Petrinja sa 42, Ogulin sa 35, Varaždin sa 33, Bakar sa 26, Brod sa 25, Gospić, Križevci i Osiek sa 24, Kostajnica sa 21, Sisak sa 20, Belovar i Slunj sa 18, Županja sa 17, Brinjska sa 16, Đakovo sa 15, Krašić (s okolinom) 14, Sv. Ivan Zelina 11, Makarska (s okolinom) i Ruma po 10, Nova Kapela, Gračac i Kastav po 9, Koprivnica, Krapina, Tovarnik (s okolicom) po 8, Brač (otok), Kraljevica, Novi i Zadar po 7, Pešta, Karlobag, Mitrovica, Sv. Petar, Vinkovci, Zemun po 6, Beč, Glina, Ludbreg, Novska, Okučani po 5, Drežnik, Ivanić, Jastrebarsko, Pokupska, Virovitica, Križ po 4, Miholjac, Grubišno polje, Karlovac, Sinj, Vukovar po 3, Petrovaradin, Podgrač, Subotica, Sv. Križ, Topolovac, Sevarin, Valpovo po 2 itd., itd.

Iz ovog statističkog pregleda vidljivo je da je u Županji Matica hrvatska još prije 90 godina bila dobro ukorijenjena i imala lijep broj članova; da je po broju članova bila čak na 14 mjestu ispred mnogih drugih mjesta kao Vukovara, Vinkovaca, pa Zadra, Krapine, Koprivnice i samog Đakova. Iz ove činjenične slučajnosti izvoditi bilo kakve zaključke bilo bi deplasirano, ali stoji jedno: da je u ovom mjestu s ondašnjih nešto preko 2.500 stanovnika tada bila živa kulturna i narodna svijest.

Od godine 1883, postojalo je u Županji povjereništvo Matice Hrvatske, a povjerenik bio je V. Brunšmid, trgovac.

Matica Hrvatska imala je u križu Hrvatske čitaonice u Županji i prije rata svoj Pododbor koji je što više izdavao i neke publikacije.

Po treći puta javlja se ona godine 1964., kada je ponovno ovdje osnovan Pododbor, danas Ogranak Matice Hrvatske. Ovaj Ogranak priredio je do danas nekoliko nastupa u javnosti: jedno književno veče, jednu akademiju, Otkriće spomen-ploče S. Albiniju, Izložbu radova V. Radauša, štampana je u njegovoj nakladi jedna brošura i sada ovaj Zbornik. Raspačava izdanja i knjige Matice Hrvatske.

Nadati se je da će se daljnji rad Ogranka uz potporu Županjaca ubuduće uspješnije i bolje razvijati na dobro ovoga kraja.

S.G.

D O D A T A K

STJEPAN GRUBER:

BIOGRAFIJE

- Abramović Antun**, akademski slikar i profesor više pedagoške škole u Beogradu, rođ. 17. V 1903. u Posavskim Podgajcima. Umjetničku akademiju svršio u Zagrebu i Beogradu. Impresionista i fovista, u zadnje vrijeme priklanja se sve više apstrakciji. Radi i vješt je u svim slikarskim tehnikama. Izlagao je uspješno i s priznanjima u Zagrebu, Beogradu, Osijeku i drugim gradovima, u Županji dva puta. Živi u Beogradu.
- Albini Srećko**, kompozitor i ravnatelj zagrebačke opere, rođ. 10. XII 1869. u Županji. Poslije dovršene trgovačke akademije učio je muzičke škole u Gracu i Beču. Postaje kapelnik Gradskog kazališta u Gracu. Godine 1895. pozvan je za ravnatelja opere u Hrvatsko zemaljsko kazalište u Zagrebu gdje počinje skladati i izvoditi svoja kazališna djela (uvertire, kantate, balet). Preselivši se kasnije u Beč bavi se tamo isključivo komponiranjem opereta koje doživljavaju velike uspjehe i proslavljaju ga širom svijeta (Njemačka, London, Amerika, Australija) od kojih su najznačajnije »Maričon«, »Madame Troubadur«, »Bosonoga plesačica«, a nad svima opereta »Franjo barun Trenk« koji se još i danas izvodi u našim kazalištima. Od godine 1909. do 1919. ravnatelj je Hrvatske opere u Zagrebu gdje i umire 18. IV 1933. godine.
- Babić dr. Jakob**, agronom, rođen 1910. u Babinoj Gredi, profesor u križevačkom Gospodarskom učilištu, pisao stručne članke, poginuo od mine godine 1943.
- Babić Vatroslav**, knjigovođa, dopisnik novina i feljtonista, rođ. 18. I 1859. u Županji. Kao vatreni rodoljub mnogo radi u raznim kulturnim i gospodarskim društvima, sudjelujući tako u kulturnom izgrađivanju svog rodnog mjesta. U raznim novinama (a najviše u mitrovačkom Hrvatskom Braniku) priopćio je mnoštvo dopisa i članaka o događajima u Županji u više uspješnih feljtona od kojih jedan donosimo u ovoj knjizi. Umro je u Županji 3. VI 1927.
- Babić Vladimir**, profesor Pedagoške akademije u Zagrebu u penziji, rođ. 2. VI 1898. u Županji. Filozofski fakultet svršio u Zagrebu i Beogradu. Kao srednjoškolski profesor službovao u gimnazijama u raznim mjestima u Hrvatskoj i Srbiji. Pisao je mnogo povjesnih rasprava i prikaza u raznim stručnim časopisima, te više udžbenika za osnovne škole i gimnazije kao i prikaz Hrvatske od VII — XII vijeka u Historiji naroda FNRJ. Živi u Sisku.
- Babogredac ing. Đuka**, gen. direktor »Spačve«, rođ. 23. IV 1922. u Bošnjacima. Nauke dovršio na Šum. fakultetu u Zagrebu gdje je i diplomirao. Rađeći u svojoj struci istakao se i kao naučni radnik. U »Šumarskom listu« objelodanio je poslije 1952. god. više radova kao o melioracijama šuma u Spačvanskom bazenu, zatim rad na utvrđivanju kvalitete šumskih sastojina i općenito o šumama Spačvanskog bazena. Živi u Vinkovcima.
- Babogredac Josip**, učitelj i slikar — samouk, rođen 10. IX 1907. u Bošnjacima. U mladosti pisao je pjesmice i bavio se glazbom a nada sve slikarstvom u kojem je kao samouk dostigao zamjernu visinu. Radi portrete i pejzaže u realističkom stilu.

- Bačić Ferdo**, školski tajnik i književnik, rođen 20. I 1915. u Županji. Počeo je pisati već oko 1930. godine ali se intenzivnije javlja tek poslije rata i objavljuje pjesme i pripovjetke (Radosno doba, Ciganske varijacije, Proljetna sinfonija, U sjeni šume, Mali obren u ratu,) u rukopisu ima dva romana.
- Bačić Josip**, tehničar i pjesnik, rođ. 23. X 1932. u Županji. Piše pjesme za djecu u raznim časopisima, izdao zbirku »Od godine do godine«, sada sprema nove zbirke pjesama.
- Bačić Stjepan**, profesor i pjesnik, rođ. 25. XII 1908. u Babinoj Gredi. Gimnaziju dovršio u Vinkovcima, a filozofski fakultet u Zagrebu. Bavio se novinarskim radom, piše pjesme po raznim časopisima, sada radi kao arhivist u Državnom arhivu Hrvatske u Zagrebu, te se javlja i u stručnoj arhivističkoj štampi.
- Balentović Ivo**, novinar, književnik i pjesnik, rođ. 26. IV 1913. u Županji. Već zarana pisao je pjesme i bavio se novinarstvom. Ogledao se u svim formama književnog stvaranja te surađivao u raznim časopisima, godišnjacima i zbornicima, kao Hrvatskoj reviji. Izrazu Hrvatskom kolu, Vinkovačkom godišnjaku MH, Istarskom mozaiku, Panorami i dr. Posebno je štampao svoja djela u zbir-kama »Život za opanke« (1936.), novele »Krvavi ples« (1939.), pjesme »Ranjeni galeb« (1942.), »Polomljene grane (1942.), novele. »U sjeni šume« (1947.), »Bal-kanske priče«, »Ljubav smjeh i suze«, »U sjeni zaborava« (eseji), »Među šuma-ma i vodama«, »Naša boema«, »Tin u anegdotama« i dr. Pravi je član radnik Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske, prevodi s bugarskog.
- Benaković Josip**, c. i kr. poštar i dopisnik novina, rođ. 1836. u Županji, umro 21. VIII 1919. u Vinkovcima. Godine 1860. je prvi ugovorni poštar u Županji. Radi u mnogim prosvjetnim i gospodarskim društvima te je među osnivačima prve županijske čitaonice 1861., osnivač Dobrovoljnog vatrogaskog društva, Gospo-darske zadruge i dr. Općinski je načelnik i narodni zastupnik u Hrvatskom sa-boru u Zagrebu i zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru u Budimpešti. U dva navrata je predsjednik Brodske imovne općine u Vinkovcima i to od 1876. — 1879. i od 1890. — 1893. U razne listove slao je mnoge dopise o kulturnom i poli-tičkom životu u Županji.
- Benaković Josip**, profesor i stručni pisac, rođ. 15. III 1856. u Štitaru, umro 24. XII 1937. u Zagrebu. Pisao je stručne članke iz hrvatskoga jezika u »Nastavnom vjesniku«: Prilozi za čistoću hrvatskoga jezika, O metodi učenja latinskoga jezika i mnoge druge.
- Benaković Ljuba**, novelistkinja, rođ. 21. III 1868. u Županji. Pisala je po raznim ča-sopisima, godišnjacima, a najviše u podlisku mitrovačkog »Hrvatskog Branika« pjesme i zapažene pripovijetke. Novelu »Leila« izdala je kao posebnu knjigu. Jedno vrijeme bila je udata za pjesnika Ferdu Juzbašića — Selima. Umrla je u Subotici kolovoza 1925. godine.
- Brunšmiđ Tea**, muzičar i muzički suradnik filma, rođ. 9. XII 1919. u Županji. Iza mature dovršila je Drž. konzervatorij u Zagrebu godine 1947. Odjel za klavir i orgulje. Bavila se zapisivanjem narodnih pjesama i pisala stručne članke za Muzičku enciklopediju i Filmski leksikon. Živi u Zagrebu.
- Cvijanović Svetislav**, knjižar, rođ. 13. VII 1877. u Županji. Kao knjižarski kalfa ra-dio je u Zagrebu, Leipzigu, Buenos Airesu, Parizu i Novom Sadu. Od godine 1902. do 1946. imao je u Beogradu svoju knjižaru, te je kao nakladnik izdao preko 250 knjiga domaćih i stranih pisaca.
- Civić Pridragov Lovro**, pastir-pjesnik, rođ. 1910. u Babinoj Gredi gdje je i mlad umro 5. VIII 1937. Svršivši u svom rodnom mjestu osnovnu školu zbog sla-bog zdravlja čuvao je stoku i bio pastir, ali je u svojoj pastirskoj torbi uvijek nosio knjige koje je revno čitao. Pisao je pjesme u raznim omladinskim časo-pisima, a opisivao je i narodne običaje (Ivanje). Potpisujući pjesme svojim imenom dodavao je još »scoski pastir«, »pastir«, »seljak«.
- Cosić Ivan**, umjetni rezbar, rođ. 3. I 1911. u Vrbanji. Već u osnovnoj školi na po-ticaj učitelja M. Živića, kasnijeg kipara, počeo se baviti rezbarstvom. Izučivši poslije stolarski zanat, posebno rezbarstvo, rezbario je namještaje, ikonostase

i stilski namještaj, štafetne palice, kutije, tanjure, a nadasve kopije reljefa velikih majstora. Neki radovi nalaze mu se i u inozemstvu.

- Dautović Šime**, bošnjački općinski bilježnik i pisac, rođ. 1884. u Gunjevcima (općina Nova Gradiška), ubijen u Bošnjacima 27. VI 1919. Bavio se literarnim radom i bio pravi član Društva hrvatskih književnika u Zagrebu. Postoji njegova knjiga životopisa »Uspomena Bošnjacanima« (1914—1916), — drugi radovi su nam nepoznati.
- Degrel Ivo**, muzičar i komponist, rođ. 17. V 1909. u Županji. Ovdje je svršio osnovnu i građansku školu, u Osijeku gimnaziju, a u Zagrebu je diplomirao pravo. Već od rane mladosti privlači ga glazba kojoj se sav posvećuje, te je dobrovoljni orguljaš, kapelnik glazbe, zborovođa, a privatno uči glazbenu teoriju. Ima mnoštvo raznih kompozicija i aranžmana od kojih su neke i štampane.
- Dragun Franjo**, prof. i direktor osn. škole u Županji, pedagoški i društveni radnik, rođ. 2. VIII 1933. u Lokvićima (Split). Svršio filozofski fakultet, piše članke u stručnim časopisima, savezni poslanik i potpredsjednik Ogranka Matice hrvatske.
- Filakovac Ivan**, učitelj — etnolog, rođ. 29. VIII 1858. u Prkovicima. Kao učitelj službovao je u raznim selima brodske kotara, pa zatim u Šiškovcima, Gradištu, Drenovcima, Račinovcima i Gunji. Napisao je poučnu knjigu »Naši svakidašnji grijesi«, a za Zbornik za nar. život i običaje Jugoslavenske akademije »Folklorističke crtice« iz naših krajeva, te više članaka i rasprava u pedagoškim časopisima. Umro je 1922. godine u svom rodnom mjestu Prkovicima.
- Filipović Ivan**, učitelj i školski pisac, rođ. 1823. u Velikoj Kapanici. Godine 1848. učestvuje u vojni protiv Mađara koji ga i zarobljavaju. Godine 1852. u časopisu »Neven« izišla je njegova pjesma »Domorodna utjeha« zbog koje je on i odgovorni urednik odležao šest mjeseci tamnice. Organizira prvu opću skupštinu hrvatskih učitelja, osniva Hrvatski pedagoško-književni zbor. Stampao je mnoge pedagoške rasprave zalagao se za izdavanje Pedagoške enciklopedije i osnovao omladinske listove. Suvremenici su ga zvali »duša hrvatskog učiteljstva«. Umro je u Zagrebu 28. X 1895.
- Galović Ferdo**, profesor i pjesnik, rođ. 8. IV 1887. u Županji. Poslije mature studirao je klasičnu filologiju i filozofiju u Zagrebu i Beču. Radio je u novinarskoj struci u Osijeku, a zatim kao profesor u gimnaziji u Vukovaru. Još kao student javlja se pjesmama u raznim časopisima, a pisao je i filozofske članke i rasprave. Umro je 12. XI 1931. u bolnici u Zagrebu.
- Gamiršek-Svel Mara**, književnica, rođ. 3. I 1900. u Srem. Mitrovici. Školu je polazila u Đakovu, Zagrebu i Sušaku. Ziveći niz godina na selu u Gunji i Vrbanji, ona se umjetnički posve saživljava s prirodom i narodom ovoga kraja u tolikoj mjeri da u svojim djelima (novelama) rijetkim poznavanjem psihe seoskih žena i njihovih problema postizava visok domet u realističkom prikazivanju niza tipova bez dosadašnjeg premca. Suradivala je u mnogim časopisima kao u Hrvatskom ženskom listu, Hrvatskoj reviji, Ženi u borbi i drugim. Matica hrvatska izdala joj je knjige: Šuma i šokci, Portreti nepoznatih žena i dr. Nekoje njezine novele prevedene su na njemački, slovački, talijanski i bugarski jezik.
- Georgević dr. Joco**, liječnik i povjesničar, rođ. 1902. u Županji. Bavi se proučavanjem kulturne povijesti Srba, te je o tome i pisao. U rukopisu mu je »Povijest Srba u istočnoj Slavoniji«. Živi u Vinkovcima.
- Gopić Josip**, profesor i stručni pisac, rođ. 1880. u Cerni. U Nastavnom vjesniku od 1908—1914. napisao je više rasprava o akcentima u hrvatskom jeziku kao i polemike s profesorom Stjepanom Ivšićem.
- Gruber Stjepan**, profesor i direktor muzeja, rođ. 17. VIII 1899. u Zagrebu, pretci mu potječu iz Županje. Poslije završenog filozofskog fakulteta u Zagrebu službovao je u gimnazijama u raznim mjestima u Hrvatskoj. Od mladosti bavio se društvenim i književnim radom, te je surađivao u raznim časopisima i izdao više brošura i knjiga. Osnovao je i uredio Zavičajni muzej u Županji. Predsjednik je Ogranka Matice hrvatske u Županji.

- Hafner Ela, udata Đermanović,** glumica, rođ. 9. I 1891. u Vrbanji. Svoj rad kao dramska glumica započela je u Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu god. 1913. ulogom Ofelije u Šekspirovom Hamletu. U istom kazalištu djeluje sve do 1954. godine kada je umirovljena. Osim u klasičnom repertoaru (Sekspir, Molier, Ibsen, Strindberg i dr.) glumi u salonsko-konverzionom repertoaru modernih pisaca.
- Hanaman dr inž. Franjo,** sveučilišni profesor rođen 30. VI 1878. u Drenovcima. Realku završio u Zemunu a visoku tehničku školu u Beču. Godine 1902. s drom Justom patentira prve Wolframove električne sijalice, čime je uveliko omogućeno daljnje uspješno i naglo širenje električnog osvjetljenja u svijetu uopće. Zatim radi u tvornicama cementa u Mađarskoj, u električnim društvima u Budimpešti i Berlinu, gdje godine 1913. i doktorira. Radio je i u tvornicama aviona i motora. Godine 1921. postaje profesor, a 1924. i rektor Tehničke visoke škole u Zagrebu gdje je i umro godine 1940.
- Herman Ivan,** akademski slikar, rođ. 1937. u Starom Slankamenu. Završio Akademiju za primijenjene umjetnosti u Beogradu. Radi sve tehnike, apstraktnog smjera. Priredio je dvije samostalne izložbe u Županji i izlagao s drugim slavonskim slikarima u raznim mjestima i vani.
- Ivanišević Mato,** svećenik i pisac, rođ. 9. IV 1870. u Valpovu. Kao kapelan službuje više godina u Bošnjacima. Dosta se bavio književnim radom pišući beletrističke i poučne radove u časopisima i novinama. Suraduje i u mitrovačkom Hrvatskom braniku. Suosnivač je Kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku.
- Janković Slavko,** pravnik i muzičar, porijeklom iz Gundinaca, rođ. 1. I 1897. Poslije gimnazije dovršio je pravni fakultet u Zagrebu i dugo godina službovao u sudačkoj struci u raznim mjestima. Kasnije prelazi u prosvjetnu struku kao profesor muzike. Već od đачkih dana bavi se glazbom kao dirigent pjevačkih i tamburaških zborova, sabire i obrađuje narodni folklor, pisac je raznih crtica, pjesama i igrokaza, rasutih po raznim časopisima, novinama i kalendara. Izdao je i više knjiga. Posebno se bavio tamburaštvom i osnovao svoj posebni tamburaški Jankovićev sistem. Neki radovi iz muzikologije štampani su mu i u izdanjima Jugoslavenske akademije. U rukopisu ima mnogo vrijednog i neobjavljenog materijala.
- Jarić Josip,** carinski službenik i povjesničar, rođ. 13. IV 1890. u Sikirevcima. Poslije studija u Beču odlazi u prvi svjetski rat, prelazi Saveznicima na talijanskoj fronti i bori se u odredu kapetana Pivka. Uz svoje službovanje stalno se bavio s povijesti svog rodnog kraja, posebno Vojne krajine. Objavio je više napisa, a u rukopisu mu je životno djelo o povijesti Sikirevaca. Živi u Đakovu kao penzioner.
- Jovanovac Antun,** seljak-pisac, rođ. 1911. u Gradištu. Između dva rata javljao se proznim sastavcima u seljačkim časopisima i kalendarima. Uzimajući teme neposredno iz života svoga kraja izlaže ih izrazitim pripovjedačkim talentom. Godine 1959. suraduje u zbirci Trojica iz Gradišta u izdanju muzeja u Županji.
- Jovanovac Janja,** seljakinja-pisac, rođ. 1932. u Gradištu. Kćerka Antuna Jovanovca te poput njega također piše pripovijesti iz života svoje okoline i opisuje narodne običaje iz svoga sela.
- Juzbašić Ferdo (Selim),** kotarski pristav i pjesnik, rođ. 4. IV 1866. u Županji. Gimnaziju je završio u Vinkovcima a pravne nauke na sveučilištu u Zagrebu. Službovao je u Vukovaru, Đakovu, Tuzli i Vinkovcima. Pisao je pjesme i pripovijetke u raznim časopisima pod pseudonimom Selim. Posebno je izdao zbirku lirskih pjesama »Spomenci« godine 1898. Umro je od tuberkuloze u Vinkovcima 5. II 1905., sahranjen u Županji.
- Kadić dr Marko,** veterinar i etnolog, rođ. 23. VII 1900. u Gradištu. Poslije dovršenih studija u Zagrebu i Beču te položenog doktorata, službuje kao kotarski veterinar u Županji, Zemunu, Zagrebu, Babinoj Gredi i Vinkovcima. Tu je osnovao i na visoku naučnu visinu podigao Veterinarski zavod za istočnu Slavoniju kojemu je višegodišnji uzorni direktor. Za cijelog svog aktivnog rada

piše stručne članke i studije po stručnim časopisima i bezbroj popularnih pouka narodu u novinama, kalendarima i posebnim izdanjima. Pored ovog rada pisao je zanimljive i dokumentarne članke iz narodnog života i etnove terine. Danas živi kao penzioner u Vinkovcima.

Kovač Ante, novinar, pjesnik i publicist, rođ. 23. V 1897. u Vrbanji. Poslije mature sudjeluje u prvom svjetskom ratu, zarobljen od Rusa, jugoslavenski dobrovoljac. Vraća se u domovinu te u Zagrebu uči pravo, ali se ubrzo posve posvećuje novinarstvu. Aktivno se bavi politikom te je jedno vrijeme narodni zastupnik i sekretar Narodne skupštine. Suraduje u raznim listovima i časopisima s pjesmama, satirama, novelama, a piše i književne studije za Maticu srpsku i Jugoslavensku akademiju. Posebno je izdao pjesme »Milovanje«, »Sentimentalno putovanje boga Marsa«, »Impresije iz jedne epohe« i dr. Živi kao penzioner u Beogradu.

Kovačić Sonja, rođ. Tajčević, akademski slikar, rođ. 7. XI 1894. u Bošnjacima. Srednju školu i Umjetničku akademiju dovršila je u Zagrebu kod prof. Čikoša i Crnčića. Iza toga radi u anatomskom institutu medicinskog fakulteta kao crtač, udaje se za publicistu Krešu Kovačića, odlazi u Pariz i tamo studira na slikarskoj akademiji kod kubiste André Lhote-a. Priredila je izložbe svojih radova u Zagrebu, Beogradu, Parizu, Londonu, što samostalno što s drugima. Kritika domaća i strana pisala je o njoj najpohvalnije, ističući veliku studioznost i osjećajnost u njenim radovima. Neki njeni radovi nalaze se u galerijama slika u Zagrebu i drugdje. Živi u Zagrebu.

Kozarac Josip, šumarnik i pisac, rođ. 18. III 1857. u Vinkovcima. Studirao je šumarstvo i agronomiju u Beču. U mladim danima piše pjesme, a poslije samo pripovijetke socijalnog i realističkog pravca iz života Slavonije i ovdašnjeg naroda. Najznačajnija su mu djela: Biser Kata, Proletarci, Mrtvi kapitali, Među svijetlom i tminom, Rodu u pohode, Tri dana kod sina i mnoga druga. Službovao je u više mjesta pa tako i u šumarijama u Županji i Vrbanji. Odavde je uzimao i motive za svoja književna djela: »Tena« i »Slavonska šuma« (iz Vrbanje), »Krcelići neće ljepote« (iz Babine Grede) i dr. Umro je u Koprivnici 22. VIII 1906.

Landekić Marko, književnik, rođ. 7. IV 1915. u Vrbanji. Napisao je više pjesama i zbirke »Oaza tuge« (1941), »Neznanim krajem« (1942), scenario za film »Pesma s Kumbare« iz I srpskog ustanka (1950) i dr. Živi kao filmski režiser u Beogradu.

Lorković Melita, rođ. Pozajić, virtouz na klaviru i profesor glazbenog konzervatorija, rođena 25. XI 1907. u Županji. Škole završila u Velikoj Gorici i Zagrebu. Godine 1922. upisuje se u Hrvatski konzervatorij, kasnije Muzičku akademiju u Zagrebu i radi s prof. Krautom, Ličarom i Stančićem, kasnije je na usavršavanju u Parizu. Od 1929. profesor je Muzičke akademije u Zagrebu i Beogradu, a sada u Kairu. Od 1937. nastupa slavno u turnejama po Italiji, Rumunjskoj, Bugarskoj, Švedskoj, Finskoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Belgiji, Holandiji, Njemačkoj, Danskoj, Engleskoj, Braziliji, Argentini i dr.

Lovretić Josip, svećenik, etnolog, pjesnik i pripovjedač, rođ. 29. VI 1865. u Otoku. Uz pomoć svoje majke Đene i drugih suradnika napisao je svoje životno djelo o životu i običajima naroda ovih krajeva, što je objelodanjeno u Zborniku za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Lovretić se smatra jednim od osnivača naše etnologije. Kasnije literarno stvaranje samo je nastavak njegovog prvotnog naučnog rada, pošto za teme svojih mnogobrojnih pripovijesti, crtica i pjesama uzima samo život naroda i njegovog folklor. Stampane su po mnogim časopisima i zbornicima. Posebno je izdao na tisuće narodnih poskočica. Dugo godina službovao je u Gradištu. Umro je 27. X 1948. u Cardaku u Bosni.

Mandić Mata, seljak-pjesnik, rođ. 1902. u Gradištu. U raznim časopisima predratne Seljačke sloge, u kalendarima i novinama često se nalaze pjesme izrazito lirskog talenta, seljaka-pjesnika Mate Mandića koji među svojim pjesničkim drugovima zauzima jedno od prvih mjesta. Izbor njegovih najboljih pjesama izdalo je u zbirci Društvo prijatelja muzeja u Županji godine 1959.

- Marijanović Stjepan**, svećenik i književnik, rođ. 19. VIII 1802. u Slavonskom Brodu. Godinama je župnikovao u Račinovcima. Vrlo plodan pisac za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, autor je »Vitića« I — III i četiriju knjiga drama. Umro je 2. X 1860. u Zagrebu.
- Martinović Ferdo**, profesor i književnik, rođ. 1879. u Babinoj Gredi. Škole završio u Vinkovcima i Zagrebu. Kao profesor službovao je u gimnazijama u Zagrebu, Vinkovcima, Sušaku i opet u Zagrebu. Pisao je pjesme i crtice po časopisima. Bio je urednik časopisa »Narodna prosvjeta« koji je izlazio u Sušaku. U »Nastavnom vjesniku« obrađuje »Život i pjesme F. Sebastijanovića«. Umro je 24. IX 1913. u Mikanovcima.
- Martinović Ivan**, profesor i pisac, rođ. 1. I 1848. u Štitaru. Svoju službu počinje kao učitelj u Gundincima, ali se stalno usavršava i najviše osposobljava te stiče buje u vježbaonici u Petrinji, u školama u Županji, Novoj Gradiški i Brodu. Godine 1892. radi na vježbaonici u Zagrebu. Ovdje aktivno sudjeluje pri osnivanju svih učiteljskih institucija. Pisao je mnoge stručne članke u novinama i časopisima. Posebno je izdao opsežno i vrijedno djelo »Povjesne crtice školstvu brodske pukovnije i brodskega okružja«. Zagreb 1912., te »Životopis M. Stojanovića«, 1919. Bio je član Hrvatskog pedagoškog književnog zbora i ravnatelj Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu.
- Matasović Antun**, profesor i pisac, rođ. 23. V 1893. u Velikoj Kapanici. Nakon završenih studija političke ekonomije u Beču radi ponajprije u bankama, a zatim u trgovačkim školama u Sušaku, Čakovcu i Osijeku kao profesor. Literarnim radom bavi se još od svojih studentskih dana, te piše najviše novele i romane, a uz to pučke igrokaze, studije i drugo. Prevodi sa španjolskog i drugih jezika. Važnija su mu djela: Susreti, (1919), Cvijet pod staklom (1921), Slavončice, Bartol i Bara, (1939), Za kruh svagdašnji i Pred život (1940), i Crno kraljevstvo (1942). Posebno se ističu njegovi radovi o narodnoj umjetnosti objelodanjeni u časopisu Narodna starina. Živi kao penzioner u Karlovcu.
- Medvedović Mato**, šumarski savjetnik, pisac i historičar, rođ. 24. II 1872. u Vrbanji. Izučio je šumarsku struku u Gospodarsko-šumarskom višem učilištu u Križevcima. Službovao je kao šumarski savjetnik u Vinkovcima. Bavio se pisanjem pjesama i raznih historijskih članaka, a najviše sabiranjem arhivske građe, arheologijom, numizmatikom i etnografijom. Tako je s vremenom skupio vrijednu privatnu muzejsku zbirku koja je kasnije, uz gimnazijsku, dala osnovu za osnutak vinkovačkog muzeja. Umro je 8. III 1944. u Vinkovcima.
- Pozajić Mladen**, muzičar i komponist, rođ. 6. III 1905. u Županji. Muzičku akademiju završio je 1927. u Zagrebu. Djelovao je kao skladatelj i zborovođa proslavljenih Zagrebačkih madrigalista. Na usavršavanju je u Parizu i Beču. God. 1937. postavljen je za profesora a kasnije i za rektora Muzičke akademije u Zagrebu. Od 1947 djeluje u sarajevskoj operi kao dirigent, a u muzičkoj Akademiji kao profesor. Osim operama dirigira zborovima i simfonijskim orkestrima. Mnogo su zapažena njegova gostovanja u inozemstvu. Komponira za glasovir, glas, zborove, komornu simfonijsku i scensku glazbu. Živi u Sarajevu.
- Purić Josip**, profesor i arheolog, rođ. 10. III 1862. u Drenovcima. Gimnaziju završio u Vinkovcima, a filozofski fakultet u Zagrebu. Kao profesor povjesničar služio je u Mitrovici i Osijeku, a godine 1894. pridijeljen je Arheološkom muzeju u Zagrebu gdje je napisao nekoliko stručnih radova kao npr. O predhistorijskim kućama u Bosni i dr. Osim toga javlja se i crticama i pripovijestima. Godine 1906. i 1908. dva puta je biran u Bošnjacima za narodnog zastupnika u Hrvatski državni sabor u Zagrebu, a tamo kao delegat i u zajednički Ugarsko-hrvatski sabor u Budimpešti. Umro 9. X 1909. u Vinkovcima.
- Rakičić Petar**, svećenik i kulturni historičar, rođ. 25. V 1775. u Sikirevcima. Službovao je u Cerni i Nijemcima gdje je umro 2. IV 1823. Napisao je »Sarad Rakičića 1820«, povijest svoje obitelji uz interesantne kulturno-historijske podatke koje je dr. J. Matasović publicirao u svojoj Narodnoj starini.
- Reljković M. Antun**, kapetan i narodni prosvjetitelj — pisac, rođ. 1732. u Svinjaru (danas Davor). Kao krajiški oficir sudjelovao je u Sedmogodišnjem ratu u

kojem je bio i zarobljen. Tamo se odlučio na prevođenje i pisanje poučnih knjiga za svoj zapušteni narod u Slavoniji. Tako je nastao niz njegovih djela kao Nova slavonska i nimačka gramatika, Ovčarnica, Postanak naravne pravice, Ezopove fabule, Nauk političan i moralski, Nek je svašta, a osobito njegovo glavno i najčuvnije djelo Satir iliti divji čovik (1762.) i dr. S njim bi rada mnoge mane u narodu popraviti i kulturno ga uzdići. Službujući kao kapetan oko 20 godina u Babinoj Gredi i u drugim mjestima naše općine, njegovo prosvjetiteljsko djelovanje, a posebno njegovi popularni stihovi iz Satira, još su i danas živi i poznati u narodu. Umro je u Vinkovcima g. 1798.

Robotić Martin, profesor i pjesnik, rođ. 14. III 1904. u Maradiku. Poslije dovršene učiteljske škole radi kao učitelj a kasnije se osposobljava za nastavnika profesora učiteljskih škola i gimnazije. Službuje u više mjesta u Hrvatskoj i Bosni. Od godine 1954. živi u Županji te postaje direktor gimnazije. Suradivao je u raznim dječjim listovima i pisao pjesmice, igrokaze kao i pučke glume. Ističe se i kao pedagoški pisac. U zajednici s I. Boždarom i Miko Zečevim izdao je svoje pjesme u zbirci Lirika 3, 1964. Živi kao penzioner u Županji.

Spaić Ivan, ing. dr., potječe iz Županje, rođen 29. V 1919. Poslije dovršenih nauka na šumarskom fakultetu u Zagrebu radi u institutu za šumarska istraživanja i u šumarskom fakultetu kao naučni suradnik. Objavio je oko 20 naučnih radova u stručnim časopisima domaćim i stranim, većinom iz područja zaštite šuma i šumarske entomologije.

Stojanović Andrija, etnolog, rođ. 25. XI 1914. u Babinoj Gredi. Poslije školovanja radi u nakladnom zavodu Hrvatske, studira etnologiju i prelazi u Etnološki zavod sveučilišta kao stručni suradnik. Objavljuje rasprave iz etnologije u stručnim časopisima.

Stojanović Josip, muzičar, rođ. 7. II 1909. u Babinoj Gredi. Kompoziciju studirao kod A. Dobronića. Direktor je koncertne poslovnice Hrvatske. Kao muzičar i komponist zasniva svoja djela na muzičkom i tekstovnom materijalu narodne umjetnosti. Član je internacionalnog savjeta za muzički folklor. Piše u domaćim i stranim stručnim časopisima.

Stojanović Mijat, učitelj i pisac, rođ. 26. IX 1818. u Babinoj Gredi. Ovdje je postao i samoobrazovni besplatni učiteljski pomoćnik. Kasnije u Vinkovcima dovršuje učiteljski kurs, te učiteljuje u školama u Šamcu, Velikoj Kapanici, Brodu, Otoku, Županji, Karlovcima i Zemunu. Godine 1871. postaje školskim nadzornikom u Karlovcu, Ogulinu i Gospiću. Kao umirovljenik odlazi u Zagreb gdje umire 18. IX 1881. Tokom svog sadržajnog života sabire narodno blago (4 knjige), piše stručne članke i izdaje udžbenike za škole, pomoćne i poučne knjige za narod, rasprave o raznim pitanjima u novinama i časopisima. Izdao je 18 knjiga, a 20 ih je ostalo za njim u rukopisu. Među prvim je suradnicima Gajeve Danice i Ilirskih narodnih novina. Godine 1848. brodska graničarska pukovnija šalje ga u Hrvatski sabor u Zagreb kao narodnog zastupnika. Djeluje i politički i društveno osnivajući zajedno s I. Filipovićem Društvo hrvatskih učitelja i bori se za poboljšanje učiteljskog stanja.

Strepački Marko, pravnik i pisac, rođ. 20. IV 1897. u Rajevu selu. Poslije svršenih nauka službovao je u sudskoj struci u raznim mjestima pa i u Županji. Bavio se književnim radom i pisao pjesme i pripovijesti u raznim časopisima a posebno kao u zbirci »Za opanke« i drugim. Umro je u Zagrebu 1951.

Sudić Frida, književnik, rođ. 8. VII 1911. u Gunji. Trgovačku akademiju svršila u Brčkom. Pisala je mnoštvo novela, feljtona i kozerija u časopisima Hrvatska smotra, Danica, Ženski list, Novi behar, novinama Jutarnji list, Hrvatski list i za radio stanicu Zagreb. Danas živi u Zagrebu i bavi se opsežnim prevodilačkim radom s ruskog, francuskog, engleskog i njemačkog jezika. Objavila je mnogo prevedenih novela i članaka i preko 7 posebnih knjiga.

Svaget - Lešić Rudolf, akademski kipar, rođ. 29. IX 1911. u Županji. Poslije završene Obrtničke škole dovršio je Umjetničku akademiju u Zagrebu u klasi

kipara Jeana Ivanovića. Jedno vrijeme boravio je radi studija i u Parizu. Radio je kao slobodni kipar u raznim mjestima i izveo zapažene radove, najviše portiete, plakete i kompozicije. Poslije rata radi kao nastavnik likovnog odgoja u više škola. Živi u penziji u Vodnjanu.

Svarc David, trgovac i izumitelj, rođ. 1852. u Keszethely-u u Mađarskoj. U županju je došao kao dijete i tu je proveo veći dio svoga života; tu se i oženio i osnovao obitelj. Već zarana bavio se problemima aeronautike. Početkom 1890-tih godina izradio je prvi osnovu upravljivog zrakoplova ukočenog sistema. Ne dobivši od bečke vlade potpore, počeo godine 1894. u Petrograd (danas Lenjingrad) u Rusiju gdje je pod pokroviteljstvom cara Aleksandra III gradio prvi svoj upravljivi zrakoplov. Kasnije je i potporom njemačke vlade gradio na Tempelhofu kraj Berlina veliki upravljivi zrakoplov koji se imao prvi puta dići 15. I 1897. Na putu u Berlin naglo umre u Beču 13. I 1897. gdje je i pokopan. Zbog tog slučaja spomenuti zrakoplov digao se tek 3. XI iste godine. Grof Ferdinand Zeppelin, došavši u posjed Svarcovih nacrti i patenata, kasnije ih je izgradio i usavršio pod svojim imenom, dok je Svarcovo ime palo u zaborav. Austrijsko društvo inženjera i arhitekata podijelilo je Svarcu počasni naslov inženjera.

Tkalac Krunoslav, nastavnik i historičar, rođ. 22. II 1910. u Novom Slankamenu. Skole je svršio u Sarajevu i Novom Sadu. Službovao je u raznim mjestima pa i u Županji gdje je i umirovljen. Bavio se etnologijom i historijskim istraživanjima i pisao kraće priloge u dnevnim listovima, časopisima i godišnjacima. Od značajnijih radova ističu se: Narodna nošnja srijemskih Klimentina u Hrtkovicima i Nikincima, Građa za imena, prezimena i nadimke Klimentina, Porječje Bosuta. U rukopisu ima spremljene monografije o Hrtkovicima, Nikincima, Tovarniku i Babinoj Gredi.

Topalović dr. Mato, svećenik i pisac, rođ. 9. IX 1812. u Zdencima. Teološke nauke dovršio je zajedno s kasnijim biskupom Štrosmajerom, te su cijelog života ostali najbolji prijatelji. Već oko g. 1830. upoznao se u Beču s Gajem kojega je savjetovao da u svoj pravopis i hrvatsku književnost uvede štokavštinu što ovaj i učini. Svojski je pomagao narodni preporod i požrtvovno je radio u tom duhu u Slavoniji. U Osijeku je izdao »Odziv rodoljubnog srca«, zbirku pučkih popjevaka »Iamburaši ilirski« s notama i osnovao časopis »Jeka od Osijeka«. U Gajevoj »Danici« surađivao je već od godine 1835. i dalje ispjevavši mnoge patriotske pjesme od kojih su neke i uglazbljene. Bio je i narodni zastupnik u Hrvatskom državnom saboru. U Gradištu je službovao kao župnik 7 posljednjih godina. Tamo je i umro 26. IV 1862. i pokopan u grobnici koju je dao sagraditi biskup Štrosmajer.

Tucakovi-Grgić Marija, učiteljica i književnik, rođ. 3. X 1878. u Rajevu selu. Učiteljsku školu svršila je u Zagrebu te je kao učiteljica službovala u Bošnjacima, Adžamovicima, St. Mikanovicima, Komletincima, Selcima i dr. Udala se za knjižara Stipu Grgića s kojim je prešla u Srbiju te za vrijeme I svjetskog rata sa srpskom vojskom prešla povlačenje kroz Albaniju. Po završetku rata boravi dulje vremena u Beogradu gdje surađuje u dnevnoj štampi. Suraduje i u zagrebačkoj »Novoj nadi«. U vlastitoj nakladi izdala je godine 1928. svoj ep »Majka«, a zatim i zbirku novela »Razbacana srca« (1931). O njezinim knjigama pisali su A. Kovač, Đ. Vilović i K. Lucerna i dr. Umrula 29. VI 1967. u Vinkovicima.

Varnica Pavao, seljak-pjesnik, rođ. 1909. u Gradištu. U svojim refleksivnim pjesmama živi sa zemljom i duhom predaka sa socijalnim i svojim ličnim problemima, te se tako razlikuje od čisto lirskih ugođaja svojih pjesničkih drugova. Pjesme je objavljivao u seljačkim časopisima a izbor njegove poezije objavljen je u zbirci »Trojica iz Gradišta« koju je god. 1959. izdao županjski muzej.

Varnica Šime, seljak-pisac, rođen 1879. u Gradištu gdje je i umro 1932. Od mnogih njegovih zapisa koji su s vremenom izgubljeni i propali, štampani su mu opisi narodnog života i običaja pod naslovom »Iz Gradišta« u dva sveska pete knjige Zbornika za narodni život i običaje JAZU godine 1900. Neko vrijeme bio je i općinski načelnik u svom rodnom selu.

Vrgoč dr. Antun, sveučilišni profesor, književnik i stručni pisac, rođ. 30. VIII 1881. u Gunji. Škole je završio u Vinkovcima i Zagrebu gdje je studirao prirodne nauke i farmaciju. Godine 1904. polazi na daljnje studije u Grac, g. 1910. doktorira, a zatim je asistent farmakološkog zavoda u Zagrebu, pa opet na studijama u Bernu u Švicarskoj. 7 godina je u I svjetskom ratu i ruskom zarobljeništvu što je interesantno opisao u dvije svoje knjige uspomena. Iza rata je profesor farmakologije na sveučilištu u Zagrebu. Napisao je veliki broj zapaženih stručnih rasprava u izdanjima Jugoslavenske akademije i raznim domaćim i stranim časopisima.

Vukasović Živko, profesor i akademik, rođ. 24. X 1829. u Beravcima. Skolovanje je završio u Vinkovcima i Gracu. Studirao je filozofiju, pravo, gospodarstvo, a posebno biologiju. Kao srednjoškolski profesor službuje u Vinkovcima, Osijeku, Križevcima, Rijeci i Zagrebu, gdje je imenovan školskim nadzornikom za krajiška srednja učilišta. Za srednje škole napisao je više udžbenika iz prirodopisa, matematike i fizike. Kao stručnjak-zoolog stekao je priznanje u nauci te je izabran i za člana Jugoslavenske akademije gdje je objavljivao svoje naučne radove i čitao prirodoslovne rasprave iz entomologije. Umro je u Zagrebu 1874.

Živić Mihajlo, nastavnik i akademski kipar, rođ. 23. IX 1899. u Sikirevcima. Nakon završene učiteljske škole u Osijeku služio je kao učitelj u Vrbanji. Poslije završava kiparski odjel Umjetničke akademije u Zagrebu u klasi Ivana Meštrovića. Iza toga je nastavnik likovnog odgoja u Građanskoj školi u Osijeku. Od značajnijih radova su mu portreti i reljefi kao i kompozicije u gipsu, bronci i drvetu: Majka i dijete, Pastir, Spomen ploča J. J. Štrosmajeru, Dragutinu Neumanu, F. Sudareviću i dr. Izlagao je u Zagrebu, Pragu, Osijeku, Novom Sadu i Beogradu. Umro je 14. IV 1942. u Osijeku.

(Nadopuna ovih podataka u drugom svesku)

STJEPAN GRUBER:

KRONOLOGIJA DOGAĐAJA

iz prošlosti županje

- Potkraj 12. i početkom 13. stoljeća po prvi puta se u izvorima spominje županja kada su novim uređenjem župa između Dunava, Drave i Save neka mjesta (među njima i »Županje Blato«, kako se ona tada nazivala) pripale proširenoj vukovskoj župi. — U vremenu prije Turaka
1476. opisana je županja kao veliki posjed Selna s 32 sela sa čisto hrvatskim imenima kao Bošnjaci, Bučje, Karaševo. Ovaj posjed držali su Gut-Keledi, Alšani i Berislavići.
1526. veliki poraz kršćanske vojske u bitci s Turcima kod Mohača. Iza ove pobjede Turci postepeno osvajaju i podjarmljuju cijelu Slavoniju.
1536. u proljeće Turci su zaposjeli srednju Slavoniju pa i ovaj kraj. Tursku vojsku vodio je iz Bosne Husrevbeg prešavši mosne brane kod Jaruga i Mihaljevačkog broda. Predale su mu se utvrde Jaruge i cijelo naselje do Bošnjaka. Za vrijeme turske vladavine mnogo je našeg naroda istrijebljeno i prešlo na islam.
1554. izradio je Merkator zemljopisnu kartu Evrope. U toj karti zabilježeno je i »Županje Blato« (što će reći: **župansko** blato) kao poveće i značajnije mjesto. Od onda se županja nalazi na svim zemljopisnim kartama kao veće mjesto, važno zbog trgovine, obrta i prometa.
1683. nakon stoljetnog nadiranja i krvavih bitaka Turci su konačno pobijeđeni pod Bečom. Započinje uzmak te se nekoliko godina iza toga i ovi krajevi počeli oslobađati turskoga jarma.
1687. za vrijeme oslobađanja Slavonije od Turaka prebjegli su županjski muslimani u Bosnu ispred kršćanske vojske koja je nadolazila.
1691. karlovački general Kroy (Croy) zauze od Turaka brodsku tvrđavu, zadnje njihovo uporište u Slavoniji.
1699. poslije izгона Turaka iz Slavonije i poslije sklopljenog Karlovačkog mira između Austrije i Turske — županja je, iako znatno prorijeđena stanovništvom, postala važno granično i strateško mjesto na austrijsko-turskoj granici s većom vojnom posadom i kapetanom na čelu. U ove krajeve protegla se naime Vojna Krajina, granični i obrambeni pojas, u kojoj je jedinu vlast vršila vojska, a svi muški stanovnici od 18 do 60 godina bili su vojni obveznici u neprekidnoj pripravnosti. Granica na Savi čuvana je nizom vojnih stražarnica »čardaka« na kojima su naizmjenične straže danonoćno budno pratile kretanje neprijatelja.
1717. osnovana je u županji posebna i samostalna rimokatolička župa. Od ove godine postoje i vode se župske matice. Pod županjsku župu pripadali su tada Bošnjaci, Bučje, Selište i Štitar.

1718. nakon Požarevačkog mira, državna granica pomakla se preko Save u Bosnu sve do podnožja bosanskih planina. Tu su okolnost iskoristili stanovnici s jedne i druge strane Save za uzajamna selenja i naseljavanja. Takva granica trajala je sve do 1736. kada je taj pojas Austrija ponovno izgubila.
1723. započela je gradnja brodske tvrđave.
1729. pečujski biskup Franjo Neselrod obavio je kanonsku vizitaciju u Županji (jer su ovi krajevi tada potpadali pod pečujsku biskupiju), te je tom prilikom pisao da se usred sela nalazi crkva sv. Ivana, sva izgrađena od hrastova drveta i pokrivena hrastovim daščicama, izvana zemljom nabacana i vapnom pobijeljena. Blizu crkve nalazi se drveni toranj a u njemu zvono koje su župljani kupili za 30 forinti. Groblje je od crkve udaljeno 80 koraka.
1750. osnovana je 7. brodska pukovnija (regimenta) sa sjedištem u Brodu, a kasnije u Vinkovcima. Županja je u toj pukovnji kapetansko mjesto i sijelo 11. kumpanije (satnije). Sijela satnija (kumpanija) su i Cerna, Sikirevci, Babina Gređa i Drenovci.
1755. Županja ima 136 obitelji sa 708 stanovnika.
1755. sagrađena je u selu nova drvena crkva 6 hvati duga a 3 hvata široka.
1764. osnovana je u Županji po prvi puta pučka škola s njemačkim nastavnim jezikom. Školu je pohađalo 40 učenika a učitelj je od kumpanije dobivao plaću od 120 forinata, stan, vrt i 30 hvati ogrjevnog drva godišnje.
1764. građen je prvi zaštitni nasip na Savi od Rušćice do Orljaka.
1765. sagrađena je brodska tvrđava. U toj gradnji sudjelovao je kulučeći i narod ovog kraja. — Obje gradnje izvedene su zaslugom i pod rukovodstvom pukovnika Dönhofa.
1780. Županja je imala 90 kuća i brojala 1149 stanovnika.
1781. vladala je u ovim krajevima kuga. Tom prilikom sagrađena je i zavjetna kapelica sv. Roka između Županje i Bošnjaka, zajednička za oba sela.
1792. premještena je iz Petrovaradina u Vinkovce velika gimnazija u kojoj su se školovali mnogi mladići i iz ovih strana.
1800. sagrađena je više na istok nova zidana crkva umjesto stare drvene i trošne koja je bila bliže Savi.
Županja u to doba ima solaru i tridesetnički ured (Salis et Tricesimae Officio) — neke vrsti carinarnice, prijevoz preko Save, karantenu, a Savom plove lađe Žitarice i drvarice koje uzvodno vuku konji obalskim puteljkom zvanim »kopitnjakom«. Na Savi je još i pristanište s tržnicom i skladištem.
1829. u Županji je 1855 stanovnika u 354 kuće.
1830. nakon višegodišnjeg prekida ponovno se otvara pučka škola u kući Đure Čušića, zanatnika, koji je ujedno bio i prvim učiteljem te škole.
1833. na Savi se pojavio prvi parobrod »Duna«, vlasništvo I. dunavskog parobrodarskog društva iz Beča. — Idućih godina uklanjane su plovidbene smetnje tako da je Sava postala plovnom od svog ušća pa sve do Siska u ukupnoj dužini od 604 kilometra.
1836. sa strane Slavonske generalkomande u Zagrebu izdano je odobrenje da se u Županji može otvoriti niža gimnazija. Zašto do otvaranja gimnazije već tada nije došlo — nije nam poznato.
1844. preuzeo je na Savi redovnu plovidbu za osobni i robni promet prvi hrvatski parobrod »Sloga« sisačkog I. hrvatsko-slavonskog parobrodarskog društva. Njegovu pojavu pozdravili su svi rodoljubi s oduševljenjem jer su u njemu gledali pobjedu narodne stvari. Parobrod »Sloga« pristajao je redovno i u Županji na putu prema Zemunu, odnosno prema Sisku. — Nažalost već

1845. razbio se taj parobrod između Županje i Bošnjaka kod čardaka Špilje i potonuo uslijed nezgode naišavši na podvodni panj ili — kako se još misli — možda i uslijed sabotaze? — Vađenje njegovo nije uspjelo te još i danas leži na dnu Save.
1848. postade banom Hrvatske i zapovjednikom Hrvatske vojne krajine podmaršal Josip grof Jelačić. On dokine kmetstvo i raspiše izbore za opći prvi narodni sabor (umjesto dotadašnjih staleških sabora), u koji su bili birani i zastupnici iz ovih krajeva Vojne krajine. — Iste godine povede vojnu preko Drave i zarati se protiv Mađara.
1857. Županja broji 2083 stanovnika.
1860. pored već postojećih vojnih pošta osnovana je u Županji 1. I prva ugovorna civilna pošta s Josipom Benakovićem kao upravnikom. Pošta je bila u njegovoj vlastitoj kući uz crkvu a kasnije se selila više puta.
1861. osnovana je prva hrvatska Narodna čitaonica, prva u cijeloj slavonskoj Vojnoj Krajini. Osnivači i prvi članovi njeni bili su: Novaković, natporučnik, Perakić, trgovac, Minacki, major, M. Brunšmid, trgovac, Hofer, liječnik, Margetić, solarski činovnik, Eleš, prijammnik, J. Benaković, poštar, Maršić, učitelj, Karić, kapetan, Kerečki, solarski činovnik, Tomašić pl., natporučnik, Lochert, gostioničar, Hel, šumar, A. Cović, župnik.
1863. naseljeno je susjedno selo Orašje kao i Bos. Samac i Bos. Brod muslimanskim življem protjeranim iz Srbije.
- 1864/67 sagrađena je cesta Vinkovci—Cerna—Sikirevci
- 1867/70 sagrađena je cesta Cerna—Županja s donjim drvenim strojem (podlogom).
1867. sagrađen je i proradio prvi parni mlin u Bošnjacima, vlasništvo Josipa Njerša. Parni stroj bio je jakosti 30—35 ks, a imao je 3 para kamenja. U to vrijeme u dalekoj okolici nije bilo drugog takvog mlina. Po selima se mljelo u mnogobrojnim suvařama a na Savi u vodenicama.
1868. osnovano je u Županji Gospodarsko društvo.
1873. dokinuta je Vojna Krajina a Brodska pukovnija podijeljena na okružja. U Županji je osnovan kotarski ured a u Bošnjacima Kotarski sud. Prvi kotarski predstojnik bio je Franjo Becić, bivši graničarski kapetan II klase.
1873. uz mušku pučku školu otvorena je bila i »djevojačka učiona« u kući zadruge Balentović. Prva učiteljica u novoj učioni bila je Antonija Hlebec.
1874. osnovana je Brodska imovna općina sa sjedištem u Vinkovcima. S ukupnom površinom od oko 95.000 jutara, većinom šuma, obuhvaćala je i ove krajeve. Znatni njeni fondovi trošeni su u važnim i korisnim općenarodnim pothvatima.
1876. dogotovljena je i 16. X svečano otvorena nova školska zgrada sa 4 prostrane učionice u prizemlju i s 2 učiteljska stana na katu. I danas ta zgrada još služi svojoj svrsi. Općinu je gradnja nove škole stajala 17.000 forinti.
1878. po odluci Bečkoga kongresa provedena je sa strane Austrije okupacija Bosne i Hercegovine. Austrijska vojska prešla je Savu kod Broda i kod Gunje.
1878. uslijed jakog pritiska vode Sava je probila obrambeni nasip i prelila se preko obrađenih polja što je prouzrokovalo veliku štetu. Tom prilikom poplava je doprla do Vinkovaca pa čak i do pod Đakovo.
1880. sagrađena je cesta Županja—Bošnjaci—Spačva—Tezga, — isto kao i predašnje s drvenom podlogom, tj. od 25 cm dugih hrastovih panjčića tijesno međusobno zbijenih. Na ove se onda nabacio sloj šljunka.
1880. započela je gradnja Tvornice tanina i bačava s engleskim kapitalom. Županja te godine broji 2611 stanovnika.

1881. osnovana je »Zaklada za podupiranje siromašnih i dobrih učenika pučke škole u Županji«. Godine 1911. ta je zaklada raspolagala s 3.644,92 slatnih kruna što je u ono vrijeme bila poveća glavnica.
1881. velika poplava Save — razlivena voda dosegla je sve do Kukujevacu u Srijemu.
1882. osnovana je u Županji prva Štedna i pripomoćna zadruga.
1883. deset godina nakon dokinuća Vojne Krajine — nakon mnogih traženja — konačno su ovi krajevi pripojeni banskoj Hrvatskoj te je dotadašnja vojna vlast prenesena na civilnu i, kako se govorilo, prestala je »da vlada sablja«.
1883. dovršene su gradnje i započele s radom Tvornica tanina (The eak extract company Ld.) i Tvornica bačava u Županji. Prva je zapošljavala 400 radnika a druga 200 radnika što je u ono vrijeme bio priličan broj. Tom prilikom naselilo se u Županju prilično stranaca od kojih i danas neki potomci žive u Županji.
1887. nakon više velikih požara osnovano je u Županji Dobrovoljno vatrogasno društvo koje neprekidno još i danas djeluje.
1889. osnovano je ovdje Učiteljsko društvo za kotar županjski. Osnivači i prvi članovi odbora bili su: predsjednik Marko Juzbašić, tajnik i blagajnik Fran Dolovčak, odbornici: Đuro Knežević, Katica Dolovčak i Stjepan Rukavina.
1890. Županja broji 3467 stanovnika.
1893. otvorena je u Županji prva apoteka u kući gdje se nalazi i danas. Vlasnik mg. August Kozjak, st. došao je ovamo iz Sida, svoje nauke dovršio je u Beču. Iz iste godine zna se za do sada najstariji poznati tiskopis tiskare V. Brunschmida u Županji. Vjerojatno je ova tiskara postojala i prije 1893. Godine 1926. ista je prodana u Osijek. Brunschmidovi su imali još veliku željezaru i pecaru, a osnovali su još i prvu županjsku štedionicu.
1894. počela je s radom novoosnovana Prva županjska štediona, dioničarsko društvo, baveći se svim bankarskim poslovima. God. 1928. likvidirana je i pretvara se u podružnicu Hrvatske dioničke štedione iz Vukovara. I ova se konačno zatvara 31. XII 1936.
1894. osnovana je u Zagrebu Socijal-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije. Njezini funkcioneri dolaze i u Županju među radništvo, organiziraju ga i šire socijalizam među njima.
1894. osnovano je prvo Lovačko društvo za kotar Županja.
1895. otvorena je u Županji šestorazredna Viša pučka škola realnoga smjera.
1897. prilikom saborskih izbora došlo je u susjednim Bošnjacima do pobune naroda protiv prisustva žandara i vojske da silom osiguraju izbornu pobjedu vladi nom kandidatu Siloviću. Narod je kamenjem napao oružane snage na što su one odgovorile vatrom. Tom prilikom poginulo je 8 ljudi a mnogi učesnici su kasnije pred Sudbenim stolom u Osijeku bili suđeni na duže vremenske kazne. Ovaj događaj trajno je ostavio mučan dojam u političkom životu.
1900. Županja broji 3630 stanovnika. Iza te godine stanovništvo opada.
1901. sagrađena je i predana prometu željeznička pruga Vinkovci—Županja—Savska obala.
1901. sagrađen je hotel, restoran i kavana »Weinberger« — danas »Jelen«. Pored ovoga hotela postojao je još i drugi, stariji, hotel »Bruckner« bliže Save.
1902. osnovano je Hrvatsko čitaoničko i pjevačko društvo »Tomislav« koje je do 1941. razvilo svestranu kulturnu djelatnost u svojim sekcijama: pjevačkoj, čitaoničkoj, dramskoj i glazbenoj. Bilo je poznato i daleko izvan ovoga kraja.
1905. osnovana je Gospodarska vjersijska zadruga sa 65 zadrugara i 82 upisana udjela.

1907. Emil Bačoka, industrijalac iz Vrbanje, nabavio je prvi auto u županjskom kotaru.
1908. provedena je bila aneksija Bosne i Hercegovine sa strane Austrije.
1909. osnovana je Hrvatska seljačka čitaonica.
1911. preseljen je Kotarski sud iz Bošnjaka u Županju u novosagrađenu sudsku zgradu, danas Opčinu.
1911. prilikom izgradnje ceste prema Orašju u ulici zvanoj Šantava nađeni su i otkopani starohrvatski grobovi s priložima.
1912. sagrađena je nova prostrana zgrada općinskog poglavarstva — danas škola.
1912. osnovana je i započela s radom Šegrtska škola — danas škola učenika u priredi.
1913. sagrađena je u Županji tvornica opeka (ciglana).
- 1914—1918. trajao je I svjetski rat u kojem su učestvovali i stradali mnogi stanovnici ovih krajeva.
1914. i 1915. vladala je u Županjskom kotaru kolera donesena iz Bosne. Bilo je 75 slučajeva kolere i 15 slučajeva tifusa. Imala je dosta žrtava.
1915. uz Tvornicu tanina sagrađena je i preseljena iz Zemuna velika pilana tt. Binder i Polgar. Tvornica tanina stavljena je pod državni nadzor.
1917. pretvorena je postojeća Viša pučka škola u osmorazrednu, kasnije Građansku školu.
1917. buknuła je u Rusiji velika boljševička (oktobarska) revolucija u kojoj su kao ratni zarobljenici učestvovali i neki naši ljudi a imala je znatnog odjeka i u narodu ovih krajeva.
1918. slom Austro-ugarske monarhije, oslobođenje i ujedinjenje južnoslavenskih zemalja i formiranje države SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije.
1919. do temelja je izgorila pilana tt. Binder i Polgar, sagrađena prije 2 godine.
1919. proradila je u Županji i druga tiskara A. Jegela. Preselio u Osijek 1930.
1919. otvoreni su Radnička čitaonica i Radnički dom, ponajprije u Zlatodolu a kasnije u kući K. Nemec.
1919. generalni štrajk u kojem učestvuje i organizirano radništvo Županje. Poslije radnici u Županji samostalno vode više štrajkova lokalnih i općih.
1920. u ožujku obavljani su prvi općinski izbori u novoj državi. Tom prilikom Kom. partija u Županji dobila je skoro polovinu sveukupnih zastupničkih mjesta u novom općinskom vijeću. U mjestu priređene su velike manifestacije.
1920. od 20. do 25. VI na II. vukovarskom kongresu KPJ učestvovao je u radu i delegat iz Županje Andrija Kozarac.
1920. 28. XI održani su izbori za konstituantu. Kandidat na listi KP za županiju srijemsku bio je i Andrija Kozarac iz Županje.
1920. 29. XII objavljena je »Obznana« kojom je Komunistička partija bila zabranjena i stavljena izvan zakona. Tim povodom bilo je hapšenja komunista u Županji.
1921. izdan je Zakon o zaštiti države.
- 1922—1926. izvršena je kanalizacija ovoga kraja i pojačan savski nasip od Županje do Srem. Mitrovice. Gradnju je izvela tt Till i Šimić iz Slav. Broda za 46 milijuna dinara.

1924. osnovana je Hrv. seljačka zadruga s 53 zadrugara-ratarara.
1926. otvoren je Dom zdravlja s antituberkuloznim dispanzerom i javnim kupatilom za građane i školsku djecu.
1928. izvršeno je ubistvo Stjepana Radića i drugova hrvatskih narodnih zastupnika HSS u beogradskoj narodnoj skupštini, što je imalo teških političkih posljedica
1929. kralj Aleksandar Karađorđević dokinuo je ustav, raspustio skupštinu i proglasio diktaturu.
1931. Županja ima 3508 stanovnika (manje nego prije 30 godina)!
1932. Velika poplava Save.
1936. Tvornica tanina obustavila rad.
1937. nakon izvjesnih kriza na čelo KPJ 7. XII izabran je za generalnog sekretara Josip Broz Tito te se vodstvo partije ujedno vraća iz inozemstva u zemlju.
1939. poslije dugotrajnog pregovora proglašena je i uspostavljena autonomna Banovina Hrvatska sa znatnim dijelovima Bosne i Hercegovine.
1939. 1. IX započeo je II. svjetski rat napadom Njemačke na Poljsku.
1941. 27. III oborena je vlada kraljev. namjesništva zbog paktiranja s Hitlerovom Njemačkom i silama osovine.
1941. 6. IV napad Njemačke i njezinih saveznika na Jugoslaviju koja je zatim ubrzo vojnički poražena i 17. IV potpisala kapitulaciju. Okupirani teritorij Jugoslavije podijeljen je na više oblasti pod kvislinškom upravom.
1941. poziv CK KPJ narodima Jugoslavije na otpor neprijatelju i borbu za oslobođenje.
- 1941—1945. NOB u kojoj učestvuje i narod ovoga kraja formirajući svoj Županjski bataljon.
1943. u šumi Merolino kraj Babine Grede obrazovane su i formirane partijske i frontovske organizacije i organizacije narodne vlasti za kotar Županjski, kako bi se organizirano vodio narodni ustanak. Uz kotarski komitet obrazovana je i prva oružana straža od 7 boraca koja je kasnije prerasla u četvu i Županjski bataljon. Ove snage izvele su tokom borbe više uspješnih akcija protiv neprijatelja.
1944. 15. VIII u selu Duboviku kraj Slav. Broda Županjski bataljon prima prelaznu zastavu u natjecanju Istočne grupe.
1944. mobilizacija u Babinoj Gredi. Toga dana prelazi u šumu partizanima 300 boraca.
1944. 31. XII prelazi Županjski bataljon s nešto naroda kod Lipovca na oslobođeni teritorij.
1945. 25. II poslije bombardiranja Županje sa strane partizana za odmazdu strijeljano 8 suradnika NOP i talaca i to: Antun Bačić, Martin Ilišević, Mato Kobašević, dr. Ivan Škreblin, Milivoj Pražić, Marko Đurić, Osidon Robnik i Đorđe Pavlović.
1945. 12. IV probijen Srijemski front.
1945. 13. IV oslobođena Županja i uspostavljena narodna vlast.
1945. 29. XI proglašna Federativna narodna republika Jugoslavija.
1945. 29. XI proglašena Federativna narodna republika Jugoslavija
1946. otvorena podružnica Narodne banke.
1947. dovršena i započela s radom Tvornica šećera »Sladorana«.

1948. Županja po popisu ima 4695 stanovnika.
1948. otvorena Sedmogodišnja škola, kasnije Osmogodišnja, a postojeća Niža gimnazija zatvorena.
1949. na Šećerani otvorena druga Osmogodišnja škola »Boris Kidrič«.
1949. srušeno je skladište bivše kr. solare preko koje se za vrijeme Vojne krajine pučanstvo ovoga kraja snabdijevalo ljudskom i stočnom soli koja se ovamo uvozila iz karpatskih rudnika kamene soli.
1950. proradila novosagrađena Tvornica mliječnog praška »Pionir«, dar UNICEF-a našoj djeci.
1950. započela elektrifikacija Županje i cijele županijske općine.
1950. uvedeno u Jugoslaviji radničko samoupravljanje umjesto dotadašnjeg administrativnog etatizma.
1951. dovršen i predan prometu autoput »Bratstvo i jedinstvo« koji prolazi kraj Županje i sjevernim teritorijem ove komune.
1953. osnovan Muzej u Županji.
1954. otvorena viša Gimnazija.
1955. dokinut kotar županijski koji prelazi u nadležnost novog proširenog kotara vinkovačkog.
1961. po popisu stanovništva Županja broji 7024 stanovnika.
1962. dokinut kotar vinkovački i uključen u osječki kotar.
1964. na mjestu bivše solare sagrađena i otvorena nova poštanska zgrada s novom automatskom telefonskom centralom sa 180 brojeva. Započela gradnja novog autoputa Županja—Vinkovci.
1965. 6. XI Županju posjetio Predsjednik Republike Josip Broz Tito. Tom prilikom posjetili su Predsjednik, njegova supruga i pratnja Tvornicu mliječnog praška, Šećeranu, Muzej i Stočnu farmu u Bošnjacima.
1966. započeli radovi na izgradnji novog mosta na Savi za autoput Županja—Opuzen.

SADRŽAJ

Uvodna riječ	3
Iz kulturne baštine	
M. A. Reljković, Iz »Satira«	5
M. Topalović, Ilirio!	7
I. Filipović, Domorodna utjeha	9
I. Martinović, Život na turskoj međi	11
V. Babić, 11. Županjer Compagnie	13
J. Purić, Tuđe poštujemo — svoje ne damo!	31
Pjesme Ferde Juzbašića	33
Josipa Lovretića	35
Ferde Galovića	38
M. Tucaković—Grgić, U Albaniji sa srpskom vojskom	41
Prilozi suvremenika	
A. Kovač, Povratak u Šokadiju g. 1919.	43
A. Matasović, Iz romana »Bartol i Bara«	47
F. Sudić, Neodoljiva zemlja	50
M. Švel, Đenka	54
I. Balentović, Čovjek izvan kruga	60
F. Bačić, Pogibija Ilje Juzbašića	70
Lirika A. Kovača	76
S. Bačića	77
I. Balentovića	79
F. Bačića	80
M. Mandića	81
P. Varnice	82
M. Landekića	84
Jos. Bačića	85
Rasprave i članci	
Općina Županja	87
S. Gruber, Počeci radničkog pokreta i komunističke partije	97
J. Petrinović, Iz prošlosti Virgrada	102
A. Stojanović, O nekim slavonskim svatovskim pjesmama	105
M. Lović, Narodna nošnja u Županji	116
Dr M. Kadić, Prilozi etnoveterini	120
F. Dragun, Mijat Stojanović	123
I. Lešić—Bartolov, Toponimi i hidronimi	128
Kulturna kronika	
Tri stara zapisa: Vaniček, Izlet u Županju 1892.	135
Turković, U Vrbanji 1881.	138
Tihomirović, Selim-Ferdo Juzbašić	143
Citaonice i knjižnice	145
Muzej	146
Starohrvatska nekropola u Bošnjacima	146
Narodno sveučilište	147
Etnopark	147
KUD »Kristal«	148
Ogranak Matice hrvatske u Županji	149
Dodatak	
S. Gruber, Biografije	151
Kronologija događaja	160
Sadržaj	167

POLJOPRIVREDNO PREHRAMBENI KOMBINAT ŽUPANJA

Telefoni: Centrala 71-122

Predstavništva i stovarišta:

Predstavništvo i stovarište Zagreb, Ante Kovačića 7/III
Stovarište Rijeka, Tržnica Belvedere b. b.

Djelatnost:

Poljoprivredna proizvodnja — Suradnja sa selom — Industrija šećera i vrenja — Mljekarska industrija — Industrija za preradu žitarica — Mesna industrija — Gospodarenje stambenim zgradama — Investiciona izgradnja.

U 65 radnih jedinica poljoprivrede i prehrambene industrije proizvodimo i prodajemo na domaćem i inostranom tržištu:

POLJOPRIVREDNE PROIZVODE

Žitarice — Industrijsko bilje — Krmno bilje i stočnu hranu — Krupnu i sitnu stoku — Tovnu junad i svinje.

PREHRAMBENE PROIZVODE

Šećer kristal — Šećer u kockama — Melasu i špirit — Sirove i suhe repine rezance — Mlijeko u prahu — Čokoladno mlijeko u prahu — Bijelu kavu u prahu — Sir trapist, meki i u kriškama — Čajni maslac i maslo — Vrhnje — Kazein — Jaja u prahu - melanž — Žumanjak u prahu — Bjelanjak u prahu — Svježa jaja — Sve vrste brašna — Ostae mlinske prerađevine — Svježe meso.

I Z V O Z

Pored plasiranja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda na domaćem tržištu, Kombinat posljednjih godina postiže zapaženije rezultate u izvozu i to prije svega prerađevina od jaja — melanž, žumanjak i bjelanjak u prahu.

U prošloj godini isporučeno je stranim kupcima preko 1.300 vagona kukuruza u zrnu, veće količine suhog repinog rezanca i nešto stoke. Za ostvarenje daljnjih zadataka na planu izvoza u Kombinat u postoje solidni uslovi u većini radnih jedinica, koje su se uvrstile u red najmodernijih poduzeća ove vrste u zemlji. Pitanje sirovinske baze također je uspješno riješeno što će uz osigurani plasman na inostranom tržištu doprinijeti daljnjem još značajnijem povećanju izvoza. Vrijednost izvoza ostvarenog u 1966/67 (jesen i proljeće) iznosi preko 1,000.000\$.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

Z
ZAV
ŽUP1

Gradska knjižnica Županja

620027983 / 77.864